

SOSIAALISEN KUNTOUTUKSEN KÄSITE

1950-LUVULTA NYKYPÄIVÄÄN

Käsitehistoriallinen tarkastelu sosiaalisen kuntoutuksen käsitteestä

Tea Haimi
Jaana Hurme
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden ja
filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2007

TIIVISTELMÄ

SOSIAALISEN KUNTOUTUKSEN KÄSITE 1950-LUVULTA NYKYPÄIVÄÄN Käsitehistoriallinen tarkastelu sosiaalisen kuntoutuksen käsitteestä

Tea Haimi ja Jaana Hurme

Sosiaalityö

Pro gradu -tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Mikko Mäntysaari

Kevät 2007

81 sivua + liite 6 sivua

Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteellä on Suomessa reilun viiden vuosikymmenen mittainen historia. Tämän tutkimuksen tehtävänä oli tarkastella sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä ja sen määrittelyissä tapahtuneita muutoksia 1950-luvulta aina nykypäivään saakka. Lähestyimme tutkimusaihetta käsitehistoriallista tutkimusperspektiiviä apuna käyttäen. Käsitehistoria on laaja tutkimussuuntaus, ja se antaa tutkijalle hyvin vapaat kädet toteuttaa tämän tyyppistä tutkimusta. Käsitehistoriassa on kuitenkin kaksi vallitsevaa suuntausta, saksalainen *Begriffsgeschichte* sekä Cambridgen koulukunta, joista tämä tutkimus on lähempänä ensin mainittua.

Keräsimme aineiston olemassa olevasta kirjallisuudesta yliopistokirjastojen tietokantoja sekä lumipallomenetelmää apuna käyttäen. Aineistoomme valikoitui 23 teosta, 29 artikkelia, Kuntoutuskomitean mietintö, sosiaalisen kuntoutuksen seminaarien muistiot, sosiaalista kuntoutusta koskevien neuvottelukuntien aineisto sekä sosiaaliturvan sanastot. Aineiston analyysissä käytimme kielen diakronista ja synkronista analyysiä sekä semanttista kenttää.

Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteestä on vaikea antaa yksiselitteistä määritelmää. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteessä ja sen määrittelyissä on historian aikana tapahtunut muutoksia, ja jopa käsitteen tarpeellisuus on asetettu kyseenalaiseksi. 1970–1980-luvuilla sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä yritettiin määritellä monissa kansallisissa sekä kansainvälisissä yhteyksissä. Yhteisistä määrittely yrityksistä huolimatta ei tuolloin onnistuttu löytämään kaikkien tarpeita tyydyttävää määritelmää. Tampereen seminaarissa vuonna 1983 onnistuttiin kuitenkin luomaan määritelmä, joka on nähtävissä useiden määritelmien taustalla. 1990–2000-luvuilla sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä ei ole enää yritetty määritellä, vaikka sen käyttöyhteydet ovat laajentuneet.

Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen tutkimisesta teki vaikeaa käsitteen ja käytännön osittainen päällekkäisyys. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä määritellään usein sen käytännön kautta. Tämän lisäksi käsitteen määritelmät ovat pitkälti riippuvaisia siitä, kuka käsitteen määrittelee ja missä yhteydessä.

Avainsanat: *sosiaalinen kuntoutus, käsitehistoria, kuntoutus*

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	3
2. TUTKIMUSTEHTÄVÄ, -MENETELMÄT JA AINEISTO	6
2.1. Tutkimustehtävä ja -menetelmät	6
2.2. Aineiston kuvaus	6
2.3. Aineiston analyysimenetelmät.....	8
2.4. Lähdekritiikkiä	10
2.5. Aikaisemmat tutkimukset.....	12
3. KÄSITEHISTORIA TUTKIMUSPERSPEKTIIVINÄ	14
3.1. Käsitteen olemus käsitehistoriassa	14
3.2. Yleistä käsitehistoriasta	15
3.3. Käsitehistorian saksalainen suuntaus.....	17
3.4. Cambridgen koulukunta	21
3.5. <i>Begriffsgeschichte</i> , Pocock ja Skinner.....	24
4. KUNTOUTUS SUOMESSA	27
4.1. Kuntoutuksen historia.....	27
4.2. Kuntoutus ja yhteiskunnalliset muutokset.....	30
4.3. Kuntoutuksen käsitteestä	33
4.4. Kuntoutuksen osa-alueet	36
5. SOSIAALINEN KUNTOUTUS	40
5.1. Sosiaalinen kuntoutus käsitteenä ja käytäntönä.....	40
5.2. Tutkimuksen lähtöpiste	41
6. SOSIAALISEN KUNTOUTUKSEN KÄSITE 1960-LUVULTA NYKYPÄIVÄÄN	44
6.1. 1960-luku.....	44
6.2. 1970-luku.....	46
6.3. 1980-luku.....	48
6.4. 1990- ja 2000-luku	53
7. AJAN MYÖTÄ TAPAHTUNEET MUUTOKSET	55
7.1. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteessä ja sen määrittelyssä tapahtuneet muutokset	55
7.2. Miten sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä on käytetty?.....	59
7.3. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen lähikäsitteet	61
8. POHDINTA	64
KIRJALLISUUS	70
LIITE 1.	82

1. JOHDANTO

Tutkimuksemme tarkoituksena on tarkastella sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen historiaa. Kyseistä käsitettä on yritetty määritellä monin eri tavoin ja monissa eri yhteyksissä. Yrityksistä huolimatta käsite on edelleen pirstaleinen. Pasi Valtee¹ on vuonna 1977 todennut, että ”oikeastaan ainoa seikka, josta eri tutkijat ovat täysin yksimielisiä puhuttaessa sosiaalisen kuntoutuksen käsitteestä, on se, että mitään yksiselitteistä ja ’universaalia’ määritelmää ei ole vielä löydetty”. Nyt, kolmekymmentä vuotta myöhemmin, näyttää edelleen siltä, että käsitteen määrittely on riippuvainen siitä, kuka käsitteen määrittelee ja missä yhteydessä.

Tässä pro gradu -tutkielmassa emme luo sosiaalisen kuntoutuksen käsitteelle tuota kaivattua, yksiselitteistä ja universaalia määritelmää, vaan tarkastelemme, millaisia määritelmiä sosiaalisen kuntoutuksen käsite on historiansa aikana Suomessa saanut. Sosiaalista kuntoutusta koskevat määrittelykysymykset ovat synnyttäneet paljon keskusteluja², ja käsitteen sisältöä on yritetty määritellä monissa kansallisissa sekä kansainvälisissä seminaareissa. Suomessa paineita sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen määrittelylle loi ISRD (International Society for Rehabilitation of the Disabled) 1970-luvun alussa, joka halusi tuoda sosiaalisen komission sihteeristön Suomeen. Tämän painostuksen myötä sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen sisältöä haluttiin selvittää. Tätä tarkoitusta varten sosiaalihallitus järjesti vuonna 1973 Messilään sosiaalisen kuntoutuksen seminaarin.³ 1980-luvulla RI:n (Rehabilitation International) mielestä sosiaalisen kuntoutuksen käsite oli edelleen epämääräinen ja se vaikeutti järjestelmällistä suunnittelu- ja kehittämistyötä. Näin ollen käsitteen määrittelyä jatkettiin myös Suomessa.⁴

Kuntoutus on perinteisesti jaettu lääkinnälliseen, kasvatukselliseen, ammatilliseen ja sosiaaliseen kuntoutukseen. Näistä lohkoista sosiaalinen kuntoutus on etsinyt omaa paikkaansa eniten. Sosiaalisen kuntoutuksen käsite on epämääräinen, ja tarkkaa määritelmää sen sisällöstä on vaikea löytää. Juuri tämä epämääräisyys tekee sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen tutkimisesta mielenkiintoisen. Sosiaalisen kuntoutuksen käsite on

¹ Valtee 1977, 3

² Sosiaalihallitus 1986, 67

³ Kananoja (toim.) 1975

⁴ Niemi 1982, Johdatusta

reilun viiden vuosikymmenen mittaisen historiansa aikana ollut useiden eri tahojen kiinnostuksen kohteena.

Kuntoutukseen rinnastettavalla toiminnalla on perinteitä Suomessa jo 1800-luvun loppupuolelta lähtien⁵. Varsinaisen kuntoutustoiminnan voidaan katsoa kuitenkin lähteneen liikkeelle sotainvalidikysymyksenä. Suomen käymät sodat aiheuttivat suuren työvoimapulan, ja kuntoutus nähtiin työvoimapolitiittisena mahdollisuutena.⁶ Vaikka sotainvalidikysymys oli se tekijä, joka käynnisti kuntouttamisen järjestelmällisen ja suunnitelmallisen toiminnan, todettiin kuntouttamista tarvittavan normaalin ja säännöllisen yhteiskuntaelämän piirissä vielä suuremmassa määrin⁷.

Kuntoutusta voi tarvita kuka tahansa iästä riippumatta, ja kuntoutujan kuntoutustarpeet ovat erilaisia elämänsä eri vaiheissa⁸. Kuntoutustoimintaa perustellaan nykyajattelun mukaan sekä yhteiskunnan hyödyllä että yksilön hyvällä. Kuntoutuksen on pystyttävä vastaamaan yhteiskunnassa ilmeneviin ongelmiin, ja näin ollen sen on muututtava yhteiskunnassa tapahtuneiden muutosten myötä. Perinteisesti kuntoutuksen kohderyhmänä on nähty eri tavoin vammaiset ja toimintarajoitteiset henkilöt. Kuntoutuksen merkitys on eri aikakausina ollut erilainen, sillä vammaisuuden ja vajaakuntoisuuden asema on vaihdellut.⁹ Suomalaisen yhteiskunnan kehityksen murrosvaiheissa vammaiset ovat näytelleet mitätöntä osaa, eivätkä yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset ole vaikuttaneet heidän elämäänsä niin paljon kuin monien muiden ryhmien elämään¹⁰.

Maailman terveysjärjestö (WHO) julkaisi vuonna 1980 teoksen, joka on käännetty suomen kielelle vuonna 1985 nimellä *Vaurioiden, toiminnanvajavuuksien ja haittojen kansainvälinen luokitus. Käsikirja taudin seurausten luokitteluksi*. Tämä teos on ollut monin tavoin merkittävä kuntoutuksen sairauskäsityksen kehityksessä. Käsikirjassa erotetaan kolme seurausvaikutusten tasoa, jotka ovat vaurio, toiminnanvajavaisuus ja sosiaalinen haitta.¹¹ Vastaavanlaisen mallin on nähty esiintyvän jo 1940-luvulla suomalaisen invalidihuollon invalidikäsitteessä. Invalidihuoltolaissa edellytettiin

⁵ Niemi 1974, 7-8

⁶ Jääskeläinen 1986, 1

⁷ Niemi 1953, 7

⁸ Kähäri-Wiik ym. 2000, 16

⁹ Järvikoski & Härkäpää 1995a, 12-15

¹⁰ Kuotola 1981, 55

¹¹ Järvikoski & Härkäpää 1995b, 52

vauriotasoista haittaa, siitä johtuvaa toimintakyvyn pysyvää puutteellisuutta sekä edelleen siitä aiheutuvaa olennaista haittaa jokapäiväisessä elämässä ja toimeentulon hankkimisessa.¹² WHO:n uusi luokittelu vuodelta 2001 (suomennettu vuonna 2004) nojaa ajatteluun, jossa otetaan huomioon niin biologiset, yksilöpsykologiset kuin yhteiskunnallisetkin tekijät yksilön terveydentilassa. Näiden kahden WHO:n luokittelun välillä on nähtävissä selkeä ero, sillä ensin mainitussa vammaisuus palautui yksilön elimelliseen vammaan ja epänormaaliuteen. Uudessa mallissa vammaisuus tarkoittaa vaihtelua ihmisten toimintakyvyssä, joka aiheutuu jostain seuraavasta tekijästä tai niiden yhteisvaikutuksesta: elimellisestä vauriosta, toiminnan rajoituksista tai osallistumisen rajoituksista. Luokittelu korostaa yhteiskunnallisten tekijöiden vaikutusta siinä, miten vamma vaikuttaa ihmisten elämään.¹³

WHO:n luokittelun muuttuminen on hyvä esimerkki siitä, miten ajattelutavat muuttuvat. Uusien ajattelutapojen ohella myös ihmisten asenteet muuttuvat, esimerkiksi suhtautuminen vammaisiin on kehittynyt huomattavasti ajan myötä. Näiden myötä myös kuntoutus voi saada uusia piirteitä. Kuntoutuksen kentällä tapahtuvat muutokset heijastuvat väistämättä myös sosiaaliseen kuntoutukseen, sen asemaan ja arvostukseen.

Tässä tutkimuksessa lähestymme sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä käsitehistoriallista tutkimusperspektiiviä apuna käyttäen. Tämän tyyppistä tutkimusta ei ole tehty sosiaalityön alalla aiemmin, mutta käsitehistoriaa on käytetty jonkin verran muissa yhteiskuntatieteissä. Käsitehistoriallisessa tutkimuksessa on kaksi vallitsevaa suuntausta, saksalainen *Begriffsgeschichte* sekä Cambridgen koulukunta, joista oma tutkimuksemme on lähempänä saksalaista suuntausta. Edellä mainittujen lisäksi myös suomalainen käsitehistoria on saavuttanut tunnettavuutta maailmalla, ja se on tällä hetkellä kansainvälisessä nousussa. Suomalainen käsitehistoria on kehittynyt Jyväskylän yliopiston professori Kari Palosen ympärille. Kyseinen suuntaus on lähtöisin retoriikan tutkimuksesta ja suuntauksen edustajat ovat kiinnostuneita nimenomaan poliittisten käsitteiden tutkimisesta.¹⁴

¹² Niemi 1987, 15

¹³ WHO 2004, 7-20

¹⁴ Ahonen 2005, 89; Ahokas 2005, 193-194

2. TUTKIMUSTEHTÄVÄ, -MENETELMÄT JA AINEISTO

2.1. Tutkimustehtävä ja -menetelmät

Tässä tutkimuksessa selvitämme, millaisia määritelmiä sosiaalisen kuntoutuksen käsite on historiansa aikana Suomessa saanut. Lähestymme tutkimusaihetta seuraavanlaisilla kysymyksillä:

- Miten sosiaalisen kuntoutuksen käsite on määritelty eri aikoina? Ovatko määritelmät muuttuneet ajan myötä?
- Miten sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä on käytetty, ja kuka sitä on käyttänyt? Onko sen käyttötavoissa tapahtunut ratkaisevia muutoksia?
- Missä konteksteissa sosiaalisen kuntoutuksen käsite esiintyy? Millaisia kyseiset kontekstit ovat?
- Mitkä ovat sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen lähikäsitteitä? Ovatko ne ajan myötä vaihtuneet?

Kyseisessä tutkimuksessa käytämme käsitehistoriallista tutkimusotetta. Käsitehistoria on laaja tutkimussuuntaus, joten tutkijoille jää hyvin vapaat kädet toteuttaa tämän tyypistä tutkimusta. Käsitehistoriassa on kuitenkin kaksi vallitsevaa suuntausta, saksalainen *Begriffsgeschichte* sekä Cambridgen koulukunta, joilla on omat tunnuspiirteensä. Tässä tutkimuksessa emme noudata kumpaakaan näistä suuntauksista yksityiskohtaisesti, vaan sovellamme käsitehistoriaa omien tutkimustarpeidemme mukaisesti.

2.2. Aineiston kuvaus

Käsitehistorialliseen tutkimukseen kuuluu aineiston moninaisuus, sillä tutkittavasta käsitteestä halutaan saada mahdollisimman paljon selville. Hyrkkänen¹⁵ kirjoittaa, että ollakseen historiallisesti relevanttia, on käsitehistoriallisen tutkimuksen aineiston oltava mahdollisimman laaja ja käsitettävä mahdollisimman monien ihmisten näkemyksiä. Käsitehistoriallisissa tutkimushankkeissa aineistona voidaan käyttää esimerkiksi

¹⁵ Hyrkkänen 2002, 119-120

sanakirjoja, erilaista kirjallisuutta, kokouspöytäkirjoja, lehtiartikkeleita, almanakkoja, lauluja sekä lakeja ja asetuksia.

Tutkimusaineistomme koostuu erilaisista kirjallisista tuotoksista, jotka olemme keränneet olemassa olevasta kirjallisuudesta. Näin ollen aineistomme on meistä riippumatonta, koska se on syntynyt ilman vaikutustamme (vrt. esim. haastatteluaineisto). Olemme kuitenkin vaikuttaneet aineistoon siinä vaiheessa, kun olemme valinneet tutkittavia tekstejä. Joku toinen tutkija olisi voinut tehdä toisenlaisia valintoja.

Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen tutkimisesta tekee vaikeaa käsitteen kaksitasoisuus. Sosiaalisesta kuntoutuksesta puhutaan käsitteen teoreettisella tasolla ja käytännön tasolla. Aineistoa kerätessämme ongelmaksi muodostui sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen ja käytännön erottaminen toisistaan. Teksteistä oli vaikea erottaa, milloin puhutaan itse käsitteestä ja milloin sosiaalisella kuntoutuksella kuvataan sen käytäntöä. Sosiaalista kuntoutusta on vaikea määritellä muutoin kuin sen käytännön kautta. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen kaksitasoisuudesta johtuen emme vaatineet teksteiltä sitä, että niissä puhutaan *sosiaalisen kuntoutuksen käsitteestä*, vaan hyväksyimme aineistomme myös tekstejä, joissa puhutaan *sosiaalisesta kuntoutuksesta* ilman *käsite*-sanaa.

Etsimme aineistoa yliopistokirjastojen yhteistietokanta LINDAsta, Suomen kansallisbibliografia FENNICAsta, kotimaisesta artikkeliviitetietokanta ARTOsta sekä kotimaisesta artikkeliviitetietokanta ALEKSISTA, joka etsii muitakin kuin tieteellisiä artikkeleita. Käytimme hakusanoja ”sosiaalinen kuntoutus” sekä ”sosiaalinen kuntouttaminen”, joilla teimme sekä sanahakuja että asiasanahakuja. Molemmat hakusanat toivat samat tulokset. Aineistohaut teimme loppukeväästä 2006, mutta käytännössä aineistomme päättyy vuoteen 2005, koska tätä uudempaa aineistoa ei ollut vielä kirjastoista saatavilla.

Hakuja tehdessä huomioimme myös yleisen suomalaisen asiasanaston luokittelemat sosiaalisen kuntoutuksen rinnakkaistermit, joita ovat *sopeutumisvalmennus* ja *kuntouttava työtoiminta*. Näiden lisäksi sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen kannalta olennaisia käsitteitä ovat *kuntoutus* ja *sosiaalinen toimintakyky*. Mielestämme kahta viimeksi mainittua voidaan pitää sosiaalisen kuntoutuksen lähikäsitteinä, ja näin ollen kiinnitimme niihin huomiota aineistoa valikoidessamme.

”Sosiaalinen kuntoutus” -asiasanahaku toi LINDAsta 76 tietuetta. Osa näistä oli kuitenkin ulkomaalaisia, ja jätimme ne pois, koska tutkimme sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä Suomessa. ”Sosiaalinen kuntoutus” -sanahauulla tietueita löytyi 123 kappaletta. Näistä otimme mukaan ne, joiden otsikossa esiintyi joko käsite sosiaalinen kuntoutus tai jokin sosiaalisen kuntoutuksen lähikäsitteistä tai rinnakkaistermeistä. FENNICAsta samainen asiasanahaku toi 54 ja sanahaku 51 tietuetta. FENNICAn hakujen tulokset menivät pitkälti päällekkäin LINDAsta löytyneiden tietueiden kanssa.

ARTOsta ”sosiaalinen kuntoutus” -asiasanahaku toi 12 ja ”sosiaalinen kuntoutus” -sanahaku 51 tieteellistä artikkelia. Sanahauulla löytyneistä tietueista otimme mukaan ne artikkelit, joiden otsikossa esiintyy käsite sosiaalinen kuntoutus tai jokin sen lähikäsitteistä tai rinnakkaistermeistä. Yhteistulokseksi saimme ARTOsta 40 artikkelia. ALEKSI-tietokannassa ei ollut mahdollisuutta valita eri hakumuotoja. Hakusana ”sosiaalinen kuntoutus” antoi tulokseksi 140 artikkelia, joissa kaikissa sosiaalinen kuntoutus oli asiasanana.

Edellä mainittujen hakujen lisäksi olemme löytäneet aineistoa menetelmällä, jota kutsutaan lumipallomenetelmäksi. Toisin sanoen olemme lukeneet jostakin lähteestä jotakin aiheemme kannalta tärkeää, ja tätä kautta olemme löytäneet tien muille lähteille. Lopulliseen aineistoon valikoitui 23 teosta, 29 artikkelia, Kuntoutuskomitean mietintö, sosiaalisen kuntoutuksen seminaarien muistiot, sosiaalista kuntoutusta koskevien neuvottelukuntien aineisto sekä sosiaaliturvan sanastot (liite 1). Kaikissa edellä mainituissa määritellään sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä tai sosiaalista kuntoutusta jollain tasolla.

2.3. Aineiston analyysimenetelmät

Käsitehistoriallisen tutkimuksen kentällä käsitteitä voidaan analysoida erilaisin analyysimenetelmin. Analyysimenetelmät voidaan jakaa neljään ryhmään: 1. erottelu kielijärjestelmän (langue) ja kielen käytön (parole) välillä 2. diakroninen ja synkroninen kielenanalyysi 3. onomasiologinen ja semasiologinen analyysi sekä 4. semanttisen kentän

teoria.¹⁶ Seuraavaksi avaamme omiin tutkimustarpeisiimme sopivia analyysitapoja, joita ovat kielen diakroninen ja synkroninen analyysi sekä semanttinen kenttä.

Diakronia ja synkronia ovat itsenäisiä kielen analyysitapoja, mutta ne voidaan nähdä myös toisiaan täydentävinä menetelminä. Näitä ei kuitenkaan voida käyttää yhtäaikaisesti, vaan on tärkeää olla sekoittamatta niitä. Diakronisessa analyysissä käsitettä tutkitaan historiallisesti, valitun ajankohdan välillä ja kontekstista irrotettuna. Tavoitteena on selvittää, miten käsite ja käsitteen määrittely ovat tietyn ajanjakson aikana muuttuneet. Synkronisessa analyysissä sen sijaan käsitettä tutkitaan sen merkityskentässä yhteydessä muihin käsitteisiin. Käsitettä tarkastellaan ikään kuin historiattomasti, tietyssä ajankohtana. Synkroninen analyysi esittää sellaisia kysymyksiä kuin mikä on ollut kirjoittajan tarkoitus, kun hän on kirjoittanut tekstin tietyssä tilanteessa ja tietylle yleisölle, sekä mitä käsitteellistä sanastoa hän on käyttänyt. Synkronisessa analyysissä pyritään tekemään käsitteestä eräänlainen poikittaisleikkaus, kun taas diakronisessa analyysissä tehdään pitkittäisleikkaus. Synkronia kantaa kuitenkin aina mukanaan diakroniaa, koska käsitteen käytöllä on aina menneisyyden ja tulevaisuuden ulottuvuudet läsnä.¹⁷

Semanttisella kentällä tutkitaan käsitteiden yhteyksiä toisiinsa. Sen avulla on mahdollista tarkastella, millaisia sanoja tai termejä tutkittavan käsitteen ympärillä tietyssä ajankohtana liikkuu. Semanttisen kentän avulla on mahdollista liittää tutkittava käsite kielelliseen kontekstiin ja tutkia käsitteen paikkaa kielessä. Semanttiset kentät voivat olla eri aikoina erilaisia. Semanttisen kentän vaihteluiden avulla voidaan tutkia tutkittavan käsitteen kannalta merkittävien käsitteiden mukaantuloa tai poisjäämistä sen semanttisella kentällä.¹⁸

Diakronisella analyysimenetelmällä tarkastelemme sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä historiallisesti 1950-luvulta nykypäivään. Vertaamme eri aikojen määritelmiä toisiinsa ilman, että otamme huomioon ne tekijät, jotka ovat vaikuttaneet määrittelyyn tietyssä ajankohtana. Tällä analyysitavalla etsimme vastauksia tutkimuskysymyksiin: Miten sosiaalisen kuntoutuksen käsite on määritelty eri aikoina? Ovatko määritelmät muuttuneet ajan myötä?

¹⁶ Richter 1995, 11, 44

¹⁷ Richter 1995, 45-46; Koselleck 1985 & 1972 & 1998 Kurunmäen 2001, 149-150 mukaan

¹⁸ Richter 1995, 48-50

Synkronisessa analyysissä sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä tarkastellaan tiettyinä ajankohtana ja kontekstisidonnaisesti. Kyseisen menetelmän keskeisenä työkaluna toimii semanttinen kenttä, jossa nähdään käsitteiden yhteydet toisiinsa. Semanttisen kentän avulla saamme selvitettyä, mitkä käsitteet ovat olleet sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen lähikäsitteitä valittuna ajankohtana. Viimeksi mainituilla analyysitavoilla etsimme vastauksia muun muassa seuraaviin tutkimuskysymyksiin: Miten sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä on eri ajankohtina käytetty? Kuka sitä on käyttänyt? Missä kontekstissa?

2.4. Lähdekritiikkiä

Historiallista tutkimusta tehtäessä tutkijan on oltava kriittinen sekä käyttämiään lähteitä että omia päätelmiään kohtaan. Historiantutkijan tulee olla tietoinen häntä ja hänen tutkimiaan ihmisiä erottavasta kielellisestä sumuverhosta, mutta lähdekritiikki tarjoaa tutkijalle keinot tunkeutua sen läpi menneeseen todellisuuteen¹⁹. Historiantutkijan tulee lähteitä käyttäessään tähyillä niissä mahdollisesti esiintyviä ristiriitoja. Mahdollisia ristiriitoja löydettyä on ryhdyttävä harjoittamaan lähdekritiikkiä. Lähdekritiikki on tehtävä, jota ei voida hoitaa pois tutkimuksen alussa, vaan sitä tulee harjoittaa koko tutkimuksen ajan aina kun siihen ilmaantuu aihetta.²⁰

Lähde on tutkijan auktoriteetti, ja tutkija ei saa sanoa mitään, mitä lähteet eivät sano. Lähteisiin tulee suhtautua kunnioittavasti, eikä niitä saa vääristää tai lyhentää. Tutkija ei saa väittää mitään, mikä on ristiriidassa lähdetietojen kanssa. Lähdetietoja vertailemalla, eli lähdekritiikkiä harjoittamalla, tutkija päättelee, miten asiat todennäköisesti ovat olleet. Historiallisen tutkimuksen tekijä joutuu luottamaan vain itseensä, ja hänen täytyy itse päätellä, mitä lähteet kertovat ja mitkä tosiasiat ovat kertomisen arvoisia. Tästä johtuen tutkija on myös vastuussa tekemistään päätelmistä.²¹

Lähdekritiikki voidaan jakaa ulkoiseen ja sisäiseen lähdekritiikkiin. Ulkoisessa lähdekritiikissä selvitetään tutkittavien asiakirjojen aitoutta. Siinä pyritään selvittämään asiakirjan syntyäika, usein myös syntypaikka sekä asiakirjan laatija. Sisäisellä

¹⁹ Kettunen 2005, 10

²⁰ Renvall 1983, 165-166

²¹ Hyrkkänen 2002, 219-220

lähdekritiikillä päätellään, miten lähteen tehtävä, siihen liittyvät pyrkimykset ja sen taustalla olevat katsomukset ovat vaikuttaneet lähteen yhtäpitävyyteen totuuden kanssa. Sisäisessä lähdekritiikissä arvioidaan esimerkiksi sitä, halusiko lähteen laatija puhua totta vai oliko hän edes kykenevä kertomaan totuutta.²²

Lähdekritiikillä on tärkeä rooli tässä tutkimuksessa, sillä tarkastelemme sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä historiallisesti. Kaikissa niissä tutkimuksissa, joissa käytetään historiallisia lähteitä, on lähdekritiikin harjoittaminen olennaista. Tutkimuksessamme lähdekritiikki kohdistuu kuitenkin enemmän tutkijoiden tekemien valintojen kuin lähdeaineiston totuuden arviointiin. Meillä ei ole syytä epäillä aineistomme aitoutta, koska käytämme ainoastaan julkaistuja lähteitä.

Näemme tässä tutkimuksessa kolme tärkeää seikkaa, joihin meidän tulee suhtautua erityisen kriittisesti. Ensinnäkään emme voi olla varmoja aineiston aukottomuudesta. Voi olla, että meiltä on jäänyt huomaamatta joitakin aiheemme kannalta olennaisia lähteitä. Kattavista hauista ja lumipallomenetelmästä huolimatta emme välttämättä ole löytäneet aineistoomme kaikkia sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä määritteleviä tekstejä. Toiseksi meistä itsestämme riippuu, mitä sosiaalisen kuntoutuksen käsitteestä kerromme. Meidän tulee arvioida, ovatko kertomamme tosiasiat kertomisen arvoisia. Kolmanneksi emme voi ohittaa tutkimusaineistossa mahdollisesti esiintyviä ristiriitoja, vaan meidän tulee pohtia miksi näitä ristiriitoja esiintyy, ja vaikuttavatko ne jotenkin aineiston luotettavuuteen. Tutkimusaiheemme kannalta ristiriidat ovat mielenkiintoisia, koska ne kertovat tutkimuskohteen epämääräisyydestä.

Tutkijalla on vastuu siitä, että tutkimusaiheesta tehdyt päätelmät pohjautuvat tutkimusaineistoon. Emme voi tulkita sosiaalisen kuntoutuksen käsitteestä mitään sellaista, mitä aineisto ei meille kerro. Jokainen tutkija tekee erilaisia valintoja, ja näin ollen on hyvä pitää mielessä se, että eri tutkijoiden tekemät tutkimukset samasta aiheesta voivat olla hyvin erilaisia.

²² Lappalainen 2002, 114-115, 117-118

2.5. Aikaisemmat tutkimukset

Sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä ei ole ainakaan Suomessa tutkittu aikaisemmin käyttämällä käsitehistoriallista tutkimusperspektiiviä. Tästä johtuen esittelemme erikseen käsitehistoriaan sekä sosiaalisen kuntoutuksen käsitteeseen ja käytäntöön liittyviä tutkimuksia.

Suomessa käsitehistoriallisen tutkimuksen tekeminen on ollut vielä vähäistä, mutta kansainvälisellä tasolla tätä tutkimusperspektiiviä on hyödynnetty enemmän. Tietääksemme käsitehistoriallista tutkimusta ei ole tehty Suomessa sosiaalityön alalla aiemmin, mutta sitä on tehty jonkin verran muissa yhteiskuntatieteissä. Käsitehistoriaa on yleensä käytetty poliittisten käsitteiden tutkimisessa. Esimerkiksi Saksassa on toimitettu kolme merkittävää käsitehistoriallista sanakirjaa, joissa on tutkittu poliittisten ja yhteiskunnallisten käsitteiden historiaa. Suomessa hyvä esimerkki vastaavanlaisesta tutkimuksesta on Hyvärisen ym. (2003) toimittama teos *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*, jossa on tarkasteltu usean eri poliittisen käsitteen historiaa. Opinnäytetöiden tasolla käsitehistoriallista tutkimusta Suomessa ovat toteuttaneet esimerkiksi Sanna Ahonen (1997) pro gradu -tutkielmassaan *Mitä on suojeltu, kun on suojeltu luontoa? – Käsitehistoriallinen tarkastelu suomalaisesta luonnonsuojelusta välillä 1880–1983* sekä Timo Tuikka (2005) liseniaattitutkimuksessaan *Kekkosen konstit; Urho Kekkosen historia- ja politiikkakäsitys 1934–1981*.

Sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä on 1970–1980-luvuilla tutkittu Suomessa enemmän kuin muina vuosikymmeninä. Pasi Valtee (1977) on pro gradu -tutkielmassaan *Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen määrittelyä. Sosiaalisen kuntoutuksen käsite erään viitekehyksen valossa* pyrkinyt määrittelemään sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä. Myös Jarmo Räihän (1982) pro gradu -tutkielman *Sosiaalinen kuntoutus käsitteenä ja käytännössä* tavoitteena oli sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen määrittely. Näiden lisäksi Päivi Havas (1989) on tutkinut sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä. Hän on pro gradu -tutkielmassaan *Sosiaalinen kuntoutus käsitteenä -sosiaalisen kuntoutuksen käsite suhteessa kuntoutukseen ja WHO:n taudinseurausten luokitteluun* kartoittanut sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä. Nämä kaikki kolme pro gradu -tutkielmaa on tehty Tampereen yliopistoon. Näiden lisäksi emme löytäneet muita sosiaalisen kuntoutuksen käsitteeseen liittyviä tutkimuksia.

Sosiaalista kuntoutusta on tutkittu enemmän käytännön kuin käsitteen tasolla. Käytännön tason tutkimusta ovat tehneet esimerkiksi Anneli Partanen (1971), Anja Ylinen (1972), Ulla-Maija Pohjola & Kirsti Wuoti (1974) sekä Raija Väisänen (1989). Sosiaalista kuntoutusta on tutkittu käytännössä monin eri tavoin ja monesta eri näkökulmasta. Tästä johtuen nämä käytännöntason tutkimukset ovat hyvin erilaisia. Esimerkiksi edellä mainituista Anneli Partanen on tutkinut invalidien sosiaalista kuntouttamista ja Raija Väisänen puolestaan lääkinnällisen ja sosiaalisen kuntoutuksen välistä suhdetta asiakkaiden näkökulmasta.

3. KÄSITEHISTORIA TUTKIMUSPERSPEKTIIVINÄ

3.1. Käsitteen olemus käsitehistoriassa

Käsitehistorian kentällä on usein esitetty kysymys ”mitä käsitteet ovat”. Tähän kysymykseen ei ole helppo vastata, mutta sitä ei voida myöskään täysin sivuuttaa.²³ Richterin²⁴ mielestä ei ole kuitenkaan järkeä yrittää määritellä ”käsitettä”, koska käsitteen tekee hyödylliseksi juuri sen epämääräisyys.

Hyrkkäsen²⁵ mukaan ”käsitteen käsitteen määrittely on yhtä hankalaa kuin minkä tahansa käsitteen määrittely: se on selvä niin kauan kun sitä ei tarvitse määritellä”. Käsitettä voidaan kuvata useammalla kuin yhdellä sanalla tai termillä, ja käsitteen määrittelemiseen tarvitaan paljon sanoja. Käsitteet toisin sanoen eroavat sanoista.²⁶ Hyrkkänen²⁷ kirjoittaa, että universaalisesti pätevää määritelmää käsitteestä lienee mahdotonta laatia. Hän jatkaa, että viime kädessä tutkijasta itsestään riippuu, onko jokin sana valittavissa käsitteellisen tutkimuksen kohteeksi. Jos näin tapahtuu, on sana muuttunut käsitteeksi.

Seuraavaksi esittelemme Reinhart Koselleckin (saksalaisen suuntauksen tunnetuin edustaja) näkemyksiä käsitteiden luonteesta. Tämän koselleckilaisen näkemyksen avulla voimme muodostaa eräänlaisen kuvan käsitteiden olemuksesta käsitehistoriassa. Mielestämme tämä näkemys käsitteiden luonteesta on järkevä ja olennainen lähtökohta käsitteiden tutkimiselle, ja sen avulla voimme perustella käsitteiden historian tutkimisen mielekkyyttä.

Koselleckille käsitteet ovat kielen avainyksiköitä, joiden avulla maailman luokittelu voidaan tehdä ymmärrettäväksi²⁸. Koselleckin mukaan sanat ja käsitteet tulisi aina erottaa määritelmällisesti toisistaan²⁹. Käsitteet ovat aina monimerkityksisiä³⁰, ja niihin liittyy tulkinnanvaraisuus. Ne ovat alttiita ristiriidoille ja kiistoille. Käsitteiden merkitykset

²³ Kuukkanen 2006, 1-2

²⁴ Richter 1995, 21

²⁵ Hyrkkänen 2002, 117

²⁶ Richter 1995, 9

²⁷ Hyrkkänen 2002, 117-118

²⁸ Palonen 1995, 22

²⁹ Koselleck 1972 Tiikkaisen 2006, 27 mukaan

³⁰ Koselleck 1972 Tiikkaisen 2006, 27 mukaan

muuttuvat käytössä, ja tämän muutoksen keskeinen selittäjä on nimenomaan käsitteiden monimerkitysisyys. Käsitteet ovat suhteessa muihin käsitteisiin, eivätkä ne kehity yksin.³¹

Käsitteillä ei ole omaa itsenäistä historiaansa. Jokainen käsite on ainutkertainen, sillä se voidaan ymmärtää vain niissä oloissa, joissa sitä käytetään. Näin ollen käsitteet saattavat unohtua, koska kontekstit, joissa ne syntyivät, eivät enää ole olemassa. Käsitteiden merkityksillä on omat ajalliset kestopensa. Käsitteiden merkitykset muuttuvat alkuperäisten kontekstien muuttuessa. Tästä johtuen käsitteillä on historia, joka on syntynyt käsitteiden merkitysten kasautumisesta ja karsiutumisesta. Käsitteiden historian tutkimuksen tekee mahdolliseksi käsitteiden soveltaminen uusiin oloihin. Tällä tavoin käsitteen merkityksellisiksi katsotut merkitykset säilyvät, ja toisaalta merkityksettömät merkitykset jäävät unohtuiksi.³²

Käsitteillä viitataan johonkin itsensä ulkopuoliseen asiaan (todellisuuteen) eli niihin konteksteihin, joissa niitä käytetään. Näitä todellisuuksia voidaan ymmärtää kielen kategorioita käyttämällä. Käsitteet liittyvät yhteen kielen ja kielen ulkopuolisen maailman.³³ Käsitteiden tutkimus edellyttää käsitteiden ja todellisuuden erottelua. Erottelun taustalla on oletus, että toisaalla on olemassa asiantila ja toisaalla käsitys tästä asiantilasta. Käsitteiden ja asiantilojen suhdetta voidaan kuvata neljällä tavalla. Ensinnäkin on mahdollista, että tietyn ajan kuluessa sekä asiantila että käsite pysyvät muuttumattomina. Toiseksi on mahdollista, että nämä molemmat muuttuvat. Kolmas mahdollisuus on, että asiantilat eivät muutu, mutta käsitteet muuttuvat. Neljäntenä on mahdollista, että käsite pysyy ennallaan vaikka asiantilat muuttuvat.³⁴

3.2. Yleistä käsitehistoriasta

Viime vuosikymmenien aikana käsitehistoriasta on kasvanut merkittävä ja mielenkiintoinen traditio historiantutkimuksen alalla. Käsitehistorialla on vahvat juuret Saksassa. Se ei enää rajoitu vain sen syntykulttuuriin ja voimakeskukseen Saksaan, vaan merkittävää käsitehistoriallista tutkimusta toteutetaan myös niin kutsutussa Cambridgen

³¹ Tiikkainen 2006, 28

³² Koselleck, Some Reflections & A Response Hyrkkäsen 2002, 122-123 mukaan

³³ Koselleck, A Response Hyrkkäsen 2002, 121 mukaan

³⁴ Koselleck, Some Reflections Hyrkkäsen 2002, 121-122 mukaan

koulukunnassa. Käsitehistorian synnystä on kuitenkin erilaisia näkemyksiä. Esimerkiksi professori Pim den Boerin mukaan käsitehistoriallisen suuntauksen aloitti jo antiikin kreikkalainen Thukydidēs eivätkä suinkaan saksalaiset historioitsijat.³⁵

Käsitehistoria on vahvasti kieleen suuntautunutta historian tutkimusta³⁶. Kyseessä ei kuitenkaan ole vain historiaan suuntautuva lähestymistapa, vaan se voi olla myös olennainen osa nykyilmidiiden tutkimisessa³⁷. Käsitehistoriallinen tutkimus on kiinnostunut siitä, miten käsitteitä on historian aikana luotu, kuinka niiden merkitykset ovat syntyneet ja muokkautuneet, ja millaisia kamppailuja käsitteiden hallinnasta ja oikeasta käyttötavasta on käyty³⁸. Tätä tutkimustapaa on käytetty paljon poliittisten käsitteiden (esimerkiksi valtio, puolue, demokratia ja kansalaisuus) tutkimisessa³⁹.

Käsitehistoriaa ei voida tiivistää metodiluetteloksi, sillä se ei ole metodi vaan ennemminkin tutkimuspärspektiivi⁴⁰. Käsitehistoriallisessa tutkimuksessa ei voida pitää tutkimustuloksena sitä, miten käsite on syntynyt ja millainen sen alkuperäinen merkitys on ollut, vaan se on yksi tutkimuksen lähtökohdista. Lisäksi käsitteet tulee nähdä aina historiallisina ja kiistanalaisina.⁴¹

Käsitehistoriallista tutkimusta voidaan tehdä monella eri tavalla, ja viime kädessä tutkija tekee itse omat valintansa lähestymistavastaan. Yhteisenä piirteenä käsitehistoriallisessa tutkimuksessa voidaan kuitenkin nähdä kiinnostus kieleen ja käsitteiden muutoksiin. Käsitehistoria on yksi keskeinen tapa ymmärtää lingvistinen käänne yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen näkökulmasta. Käsitehistoriaa harjoittavien keskuudessa on erilaisia näkemyksiä, jotka voidaan ryhmitellä erilaisiksi filosofisiksi ja metodologisiksi kannoiksi. Näitä ovat esimerkiksi kysymys sanojen ja käsitteiden välisestä suhteesta sekä kysymys siitä, pitäisikö tutkia suuria tekstimassoja vai tulisiko keskittyä tiettyihin merkittäviin kielenkäyttöihin.⁴²

³⁵ Ahokas 2005, 192-194; Kuukkanen 2006, 1

³⁶ Pulkkinen 2003, 215

³⁷ Kurunmäki 2001, 143

³⁸ Ahokas 2005, 193

³⁹ Ks. esim. Ball et al. 1989

⁴⁰ Hyvärinen ym. 2003, 9

⁴¹ Hyvärinen ym. 2003, 10-11; ks. myös Palonen 1995, 14

⁴² Pulkkinen 2003, 215-216

1990-luvulta lähtien käsitehistoria on kansainvälisessä keskustelussa laajentunut ja organisoitunut konferensseiksi, verkostoiksi ja lehdiksi. Käsitehistoria on perusteltua käsittää näkökulmaksi, joka on tärkeä ottaa huomioon missä tahansa ihmisiä toimijoina käsittelevässä historiallisessa tutkimuksessa. Olennainen piirre käsitehistoriassa on sen poikkitieteellisyys, jossa historian tutkimuksen, yhteiskuntatieteiden ja kulttuurin tutkimuksen rajoja on rikottu.⁴³

Saksalaisen käsitehistoriallisen suuntauksen sekä Cambridgen koulukunnan lisäksi erilaisia kansallisia ja kansainvälisiä käsitehistoriallisia tutkimushankkeita on toteutettu ainakin Brasiliassa, Espanjassa, Italiassa, Alankomaissa ja Suomessa. Suomessa käsitehistoriallisesti merkittävin teos on *Käsitteet liikkeessä - Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria* (2003), jonka kautta suomalainen käsitehistoria on saavuttanut tunnettavuutta myös maailmalla.⁴⁴ Pertti Ahosen⁴⁵ mukaan Jyväskylän yliopiston professori Kari Palosen ympärille on kolmen vuosikymmenen aikana kehittynyt suomalainen politiikan teoria- ja käsitehistorian suuntaus. Käsitehistoria on vakiinnuttanut paikkansa suomalaisessa poliittisen historian tutkimuksessa. Tällä hetkellä suomalainen käsitehistoria on kansainvälisessä nousussa.⁴⁶

3.3. Käsitehistorian saksalainen suuntaus

Käsitehistorialla on pitkät perinteet Saksassa, missä suuntaus tunnetaan nimellä *Begriffsgeschichte*. Tämän suuntauksen juuret yltävät aina Hegelin aikoihin asti, ja termin *Begriffsgeschichte* arvellaan olevan peräisin juuri Hegeliltä. Vaikka saksalaisen käsitehistorian perinteet juontavat juurensa 1700–1800-luvuille, on se kehittynyt nykyiseen muotoonsa 1900-luvun puolivälin jälkeisessä Saksan liittotasavallassa.⁴⁷

Saksalaisen käsitehistorian edustajat ovat kiinnostuneita historian kulussa tapahtuvista jatkuvuuksista, siirtymistä ja katkoksisista keskeisissä poliittisissa ja yhteiskunnallisissa käsitteissä. *Begriffsgeschichte* on keskittynyt historiallisen semantiikan tutkimukseen. Sen

⁴³ Kettunen 2005, 12-13

⁴⁴ Ahokas 2005, 193-194

⁴⁵ Ahonen 2005, 89

⁴⁶ Ahokas 2005, 194

⁴⁷ Hampsher-Monk et al. 1998, 1; Koselleck 1998, 24; Richter 1995, 3

tavoitteena on määritellä saksankielisellä kielialueella modernin ajan keskeisimmät poliittiset käsitteet.⁴⁸

Begriffsgeschichte nojautuu sekä aate- että sosiaalihistoriaan. Aatehistoria voidaan jakaa kahteen eri suuntaukseen: toisaalla puhutaan ideoiden historiasta (history of ideas ja *Ideengeschichte*) sekä toisaalla hengen historiasta (intellectual history ja *Geistesgeschichte*). Ensin mainitun kohdalla liikutaan lähempänä filosofiaa, kun puolestaan jälkimmäisessä aatehistoria lähestyy sosiaalihistoriaa.⁴⁹ Sosiaalihistoria voidaan määrittää yhteiskunnan tutkimukseksi, jossa tavoitteena on vastata kysymykseen ”mikä on yhteiskunta” tai ”miten yhteiskunta muodostuu”⁵⁰. Sosiaalihistoria tutkii yhteiskuntamuodostumia, yhteiskunnallisia ryhmiä ja luokkia sekä näiden keskinäisiä suhteita⁵¹.

Begriffsgeschichte on muodostunut aiemmasta saksalaisesta filologiasta, filosofian historiasta, hermeneutiikasta, oikeushistoriasta sekä historiankirjoituksesta. Se voidaan nähdä sitä edeltäneiden suuntausten, *Geistesgeschichten* ja *Ideengeschichten*, eräänlaisena jatkumona.⁵² *Geistesgeschichte* on saksalainen ”hengen” (Geist) historiaa tutkiva historiantutkimuksen suuntaus, jonka yhtenä merkittävänä henkilönä voidaan pitää Wilhelm Diltheyä. *Geistesgeschichtessä* henki ymmärretään aikakauden tai kulttuurin omalaatuiseksi katsomusten, uskomusten, asenteiden ja aatteiden kokonaisuudeksi.⁵³ *Ideengeschichte* poikkeaa puolestaan saksalaisesta ”hengen” historiasta siinä määrin, että näitä kahta voidaan pitää erilaisina historiallisen tutkimuksen lajeina. *Geistesgeschichte* on tutkimusalueeltaan laaja-alaisempi kuin *Ideengeschichte*, joka tutkii aatteiden autonomista tai ainakin muun historiallisen kehityksen vain satunnaisesti huomioivaa historiaa.⁵⁴

Aate- ja sosiaalihistoria ovat historiatieteen suuntauksia. Niiden tutkimuskohteina ovat erilaiset inhimillisen toiminnan ulottuvuudet. Aatehistorian painopiste on toiminnan ajatuksellisissa ulottuvuuksissa, kun sosiaalihistoria puolestaan keskittyy toiminnan sosiaalisiin ulottuvuuksiin. Ideaalitapauksena pidetäänkin sitä, että historioitsija pystyisi

⁴⁸ Tiikkainen 2006, 5-6

⁴⁹ Mikkeli 1990, 252

⁵⁰ Haapala 1989, 18-25

⁵¹ Hyrkkänen 2002, 117

⁵² Richter 1989, 78

⁵³ Hyrkkänen 2002, 65; Richter 1995, 21-25

⁵⁴ Schulin 1979 Hyrkkäsen 2002, 66 mukaan; Richter 1995, 21-25

yhdistämään aate- ja sosiaalhistorian omassa työssään.⁵⁵ Käsitehistoria sen sijaan tutkii poliittisesti ja yhteiskunnallisesti merkittävien käsitteiden käyttöä. Sen keskeisenä mielenkiinnon kohteena on selvittää, miten käsitteiden käyttäjät ovat käsitteitä käyttäessään määritelleet näitä käsitteitä, sekä miten käsitteiden käyttäjät ovat käsittäneet asioita.⁵⁶

Tunnetuimpia saksalaisia käsitehistorioitsijoita ovat Reinhart Koselleck ja Rolf Reichardt. He molemmat ovat kuuluneet käsitehistoriallisten käsikirjojen toimituskuntiin ja kirjoittajiin. Sekä Koselleck että Reichardt pitävät käsitehistoriallista tutkimusta relevanttina sosiaalhistorian kannalta, ja he näkevät käsitehistoriallisen tutkimuksen ja sosiaalhistorian yhdistämisen tärkeänä.⁵⁷ Heidän lisäksi myös Werner Conze pitää sosiaalhistoriaa tämän tyyppisen tutkimuksen kannalta oleellisena. Conzelle käsitehistoria oli etupäässä nimenomaan sosiaalhistoriaa.⁵⁸

Saksalaisen käsitehistorian alalla on toimitettu kolme merkittävää teosta: *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialer Sprache in Deutschland*, joka tunnetaan myös lyhenteellä GG, *Historisches Wörterbuch der Philosophie* eli HWP sekä *Handbuch politisch-sozialer Grundbegriffe in Frankreich, 1680–1820*, josta käytetään nimitystä Handbuch.⁵⁹

Edellä mainituista teoksista GG ja HWP ovat keskittyneet käsitteiden tutkimiseen saksankielisessä Euroopassa, kun puolestaan Handbuchin painopiste on Ranskan sosiaalhistoriassa sekä sen poliittisissa ja yhteiskunnallisissa käsitteissä vuosien 1680–1820 välillä. Vaikka kaikki kolme teosta hyödyntävät *Begriffsgeschichte* suuntausta, ne tekevät sen omalla tavallaan, ja näin ne eroavat toisistaan sekä ohjelmiltaan että metodeiltaan. HWP on pääasiallisesti kiinnostunut filosofisesta terminologiasta ja sen historiasta, kun taas GG ja Handbuch käsittelevät yksinomaan poliittisten ja yhteiskunnallisten käsitteiden (political and social concepts) historiaa. GG ja Handbuch ovat tehneet merkittävää työtä pyrkiessään yhdistämään käsitehistorian sosiaalhistoriaan.

⁵⁵ Hyrkkänen 2002, 57

⁵⁶ Koselleck 1972 Hyrkkänen 2002, 117 mukaan

⁵⁷ Hyrkkänen 2002, 113-116

⁵⁸ den Boer 1998, 16

⁵⁹ Richter 1995, 3

HWP:ssä käsittehistoria on kirjoitettu osaksi filosofian ja sen lähitieteiden historiaa, eikä siihen, poiketen kahdesta muusta, sisälly sosiaalishistoriaa.⁶⁰

Geschichtliche Grundbegriffe -teokseen tähtäävä hanke aloitettiin 1960-luvun loppupuolella, jonka tuloksena Reinhart Koselleckin, Otto Brunnerin ja Werner Conzen toimittaman teoksen ensimmäinen osa julkaistiin vuonna 1972 ja viimeinen 1992. Tämä kahdeksanosainen käsittehistoriallinen sanakirja sisältää yli sadan yksittäisen käsitteen historiallisen analyysin. Se pyrkii suhteuttamaan käsitteellisen ajattelun valtion, yhteiskunnan ja talouden rakenteellisiin muutoksiin ja määrittämään, mitä käsitteitä tietyt ryhmät käyttivät ennen kriisejä, konflikteja ja vallankumouksia sekä niiden aikana. Kyseisen käsittehistoriallisen käsikirjan toimitustyötä ohjaavana hypoteesina on ollut käsitys, jonka mukaan poliittisen ja yhteiskunnallisen kielen keskeiset käsitteet luotiin vuosien 1750–1850 aikana. Tätä aikaa kutsutaan nimellä *Sattelzeit*. GG tarkastelee kuinka käsitteitä käytettiin ennen, aikana ja jälkeen *Sattelzeitin*.⁶¹

HWP:n toimittajat ovat Joachim Ritter ja Karlfried Gründer. Sen ensimmäinen osa julkaistiin vuonna 1971, ja vuoteen 1995 mennessä siitä oli julkaistu kahdeksan osaa.⁶² HWP sisältää useimpien filosofisten koulukuntien terminologiaa ja käsitteitä, huolimatta sen toimittajien alkuperäisestä päätöksestä rajoittua saksankielellä kirjoitettuun filosofiaan⁶³. Rolf Reichardt toimittama Handbuch on puolestaan uusien mainituista sanakirjoista. Sen ensimmäinen osa ilmestyi vasta vuonna 1985. Tämän 15-osaisen sarjan viimeinen osa julkaistiin vuonna 1993. Handbuch keskittyy käsitteisiin, joita käytettiin ennen ja jälkeen Ranskan vallankumouksen tai sen aikana. Myös Handbuchissa huomio *Sattelzeit* ajasta on keskeisellä sijalla, tosin Ranskassa sen alku sijoitetaan vuoteen 1680, kun Saksassa se nähdään alkavaksi vajaa sata vuotta myöhemmin.⁶⁴

Saksalainen käsittehistoria on tullut tunnetuksi myös anglosaksisessa maailmassa. Valtavan työn tämän suuntauksen levittämiseksi on tehnyt Melvin Richter, jonka yksi merkittävimmistä teoksista on *The History of Political and Social Concepts. A critical introduction* (1995).

⁶⁰ Richter 1995, 6, 13, 15, 20

⁶¹ Richter 1995, 11, 20, 36, 40-41; Kurunmäki 2001, 147

⁶² Richter 1995, 11-13

⁶³ Richter 1989, 79

⁶⁴ den Boer 1998, 18-19; Richter 1989, 82

3.4. Cambridgen koulukunta

1960-luvulla anglofonisen poliittisen teorian tutkimuksessa tapahtui ”historiallinen vallankumous” (historical revolution), jolla hyökättiin poliittisen tutkimuksen historiattomuutta vastaan. Historiallinen vallankumous voitiin nähdä kritiikkinä perinteisen poliittisen teorian tutkimuksen harjoittajia kohtaan. Poliittisen teorian tutkimuksen tutkijoilla oli tapana käsitellä tekstejä usein hyvin historiattomasti kahdella eri tavalla. Ensinnäkin yleensä kiinnitettiin liian vähän huomiota siihen, että selvitetäisiin, millaisia tarkoitettuja merkityksiä tekstiin oli kirjoitettu. Tämän lisäksi valitessaan tutkittavia aineistoja tutkijat jättivät huomioimatta tärkeitä tekstejä, ja näin ollen historiallisten yhteyksien kuvaus ei ollut totuuden mukaista.⁶⁵ Historiallisen vallankumouksen seurauksena syntyi ”uusi poliittisen ajattelun historia”, josta Cambridgen koulukunta sai alkunsa⁶⁶.

Cambridgen koulukuntaa voidaan pitää saksalaisen käsitehistorian anglosaksisena versiona⁶⁷, sillä suuntauksella on selviä yhtäläisyyksiä saksalaisen *Begriffsgeschichten* kanssa⁶⁸. Kyseinen koulukunta ei kuitenkaan varsinaisesti ole käsitehistorian suuntaus, vaan se on osa anglofonista poliittisen ajattelun ja aatehistorian tutkimusta⁶⁹. Cambridgen koulukunnan näkyvämpiä edustajia ovat J. G. A. Pocock sekä Quentin Skinner. Molemmat ovat julkaisseet omia teoksiaan, ja he ovat olleet mukana erilaisissa yhteistyöprojekteissa.⁷⁰

J. G. A. Pocock ja Quentin Skinner ovat hyökänneet aikaisemmin mainittua poliittisen tutkimuksen historiattomuutta vastaan eri tavoin. Pocockin hyökkäys ei-historiallista poliittista teoriaa vastaan alkoi yrityksestä selvittää, mitä poliittisen ajattelun aito historia voisi olla. Hän pyrki erottamaan filosofisen pohdinnan historiallisesti sijoittamattomat tekstit niistä teksteistä, joissa oli pyritty tunnistamaan oikeasti tapahtuneita historiallisia merkityksiä ja yksityiskohtaisia muutoksia.⁷¹

⁶⁵ Hampsher-Monk 1998, 38-39; Femia 1988, 156-157

⁶⁶ Koikkalainen 2005, 205

⁶⁷ Ahokas 2005, 193

⁶⁸ Palonen 1995, 8

⁶⁹ Palonen 2003, 175

⁷⁰ Hampsher-Monk 1998, 37

⁷¹ Hampsher-Monk 1998, 40

Pocockin mielestä politiikan historioitsijan täytyy perehtyä artikulaation historiaan, koska hänen mukaansa emme voi tunnistaa ajattelua muuten kuin selvittämällä, miten se on artikuloitu. Hän näki historioitsijan ensisijaisena tehtävänä niiden kielten tunnistamisen ja uudelleen muodostamisen, joissa on puhuttu politiikasta. Tämän lisäksi tuli selvittää, miten kielet ovat ajan myötä muuttuneet.⁷²

Pocockin mukaan tekstin tulkinnassa on tärkeää säilyttää ero kielijärjestelmän (langue) ja kielen käytön, puhunnan (parole) välillä. Jaottelu on alun perin lähtöisin Ferdinand de Saussurelta. Pocockin mukaan kirjoittajan kielen käyttö on vain yksi suoritus kaikista niistä erilaisista mahdollisuuksista, mitä kielijärjestelmä tarjoaa. Kieli ja sen historia voidaan rakentaa uudelleen lukemalla puhunnan variaatiot, jotka on suoritettu sen sisällä. Tietty puhunta voidaan sen sijaan saada selville ymmärtämällä yksityiskohtaisemmin sitä kielijärjestelmää, jossa se on puettu sanoiksi. Pocockin näkemyksen mukaan kielellä ei kuitenkaan ole selittävää voimaa, jos sitä ei voida tunnistaa ilman sitä tekstiä, missä se esiintyy. Hänen mukaansa tutkijan tunnistama kieli on kirjoittajalle olemassa oleva ja erillinen kulttuurinen resurssi.⁷³

Skinner puolestaan etsi 1960-luvun lopulla lähestymistapaa, jossa ei ollut jakoa historiaan ja filosofiaan, mutta joka kuitenkin sallii näiden välisen kanssakäymisen. Hänen mielestään pelkän filosofisen tekstianalyysin käyttö johtaa historian laiminlyöntiin. Skinnerin mielestä käsitteistä puhuminen perinteisellä filosofisella tavalla oli tuhoisaa, ja hän korvasi tämän käsitteiden käytön tavan historiallisella, poliittisella ja retorisella mallilla.⁷⁴

Quentin Skinnerin tutkimusten lähtökohtana on historiallinen retorinen tilanne. Toisin sanoen hän on kiinnostunut siitä, mitä on tehty, kun on kirjoitettu poliittista teoriaa.⁷⁵ Skinner käyttää tutkimuksissaan tarkkaa metodologista ohjelmaa, joka nojaa John Austinin ja John Searlen ”puheaktin” (speech act) analyysiin. Skinnerin metodologian taustalla on ajatus siitä, että puhetta käytetään vaikuttamaan maailmaan.⁷⁶ Quentin Skinner ei ole kiinnostunut menneistä ajatteluista sinänsä, vaan hän on kiinnostunut niiden poliittisista rooleista aikakauden taisteluissa sekä mahdollisuudesta siirtää menneet ajattelut uuteen

⁷² Hampsher-Monk 1998, 40

⁷³ Hampsher-Monk 1998, 41

⁷⁴ Palonen 2003, 2, 144

⁷⁵ Kurunmäki 2001, 144

⁷⁶ Hampsher-Monk 1998, 42

kontekstiin poliittisesti arvokkaana välineenä. Skinner on kiinnostunut nimenomaan poliittisesta kielestä, ja puheaktin kautta hänen on mahdollista suunnata kiinnostuksensa lukemattomiin poliittisesti tärkeisiin tekemisen tapoihin.⁷⁷

Skinner soveltaa puheakti teoriaa puhutun kielen sijasta kirjoitettuun kieleen⁷⁸. Hänen lähtökohtanansa puheakteissa on kysyä, millaista tekemistä on sisällytetty tekstiin tai ilmaisuun. Puheaktin näkökulmasta kysymys, mitä on sanottu, ei ole ainoa eikä tärkein kiinnostuksen kohde, vaan ollaan kiinnostuneita myös siitä, miten ja miksi se on sanottu.⁷⁹ Skinnerin mukaan puheaktin analyysi ei ohjaa huomiotamme vain puheen toiminnan konventionaalille (yleiselle) tasolle vaan myös siihen, mitä joku tekee väittäessään tai argumentoidessaan tekemisiään⁸⁰. Puheaktien selvittämisen avulla Skinnerin on mahdollista ymmärtää myös kirjoittajan tarkoituksia⁸¹.

Kenenkään ei ole mahdollista astua menneiden toimijoiden saappaisiin. Tästä huolimatta Skinnerin⁸² mukaan on mahdollista saada selville, mitä kirjoittajat ovat tarkoittaneet kirjoituksillaan. Hänen mukaansa tekstin historiallista merkitystä ei voi saada selville vain tutkimalla yhtä tekstiä⁸³. Tästä johtuen hän on esittänyt kaksi ”yleistä sääntöä”, joiden avulla tekstien merkityksiä voi saada selville. Ensimmäisen säännön mukaan pitää kiinnittää huomiota kirjailijan aikaiseen merkityksen maailmaan, eli tekstin tulkinnassa on otettava huomioon ajalle omintakeiset argumenttien tai käsitteiden käyttötavat. Näin on mahdollista saada selville, mitä kirjoittaja on mahdollisesti tarkoittanut kirjoittaessaan tekstiään. Toisessa säännössä korostuu uskomusten identifioinnin ja niiden selitysten tarpeellisuus sekä uskomusten ja tarkoitusten loogisen yhteyden selvittämisen välttämättömyys. Viimeksi mainitun keinon avulla saadaan selville, missä konventio on saanut sijaa.⁸⁴

⁷⁷ Palonen 2003, 33, 69

⁷⁸ Hyrkkänen 2002, 177

⁷⁹ Palonen 2003, 32

⁸⁰ Hampsher-Monk 1998, 45

⁸¹ Ahokas 2005, 193

⁸² Skinner 1988c, 279

⁸³ Skinner 1988b, 104

⁸⁴ Hampsher-Monk 1998, 43-44; Skinner 1988a, 77

Skinner on kirjoittanut käsitehistoriallisia tutkimuksia, joista hyvinä esimerkkeinä ovat hänen valtion (state) käsitteeseen liittyvät tutkimukset⁸⁵. Skinner näkee kuitenkin itsensä ensisijaisesti lyhytkestoisten retoristen käsittemuutosten tutkijana, eikä käsitehistorioitsijana⁸⁶.

Cambridgen koulukunnan sisällä toteutetaan tutkimuksia eri tavoin, ja sen sisällä ollaan kiinnostuneita erilaisista asioista, kuten lingvistikäsitteistä konventioista, puheakteista, diskursseista ja kielistä⁸⁷. Vaikka kyseinen suuntaus ei kutsu itseään käsitehistoriaksi⁸⁸, voidaan sitä pitää *Begriffsgeschichten* lisäksi käsitehistorian toisena suurena linjana⁸⁹.

3.5. *Begriffsgeschichte*, Pocock ja Skinner

Saksalainen käsitehistoria ja sen anglosaksinen versio poikkeavat paljon toisistaan, mutta tästä huolimatta niillä on myös paljon annettavaa toisilleen. Saksalainen *Begriffsgeschichte* (tunnetuin edustaja Reinhart Koselleck) tutkii rajatun yksittäisiä käsitteitä, kun puolestaan Cambridgen koulukunnassa ollaan kiinnostuneita muun muassa lingvistikäsitteistä konventioista, puheakteista ja retorista siirroista (Quentin Skinner) sekä diskursseista ja kielistä (J.G.A. Pocock). Molemmissa suuntauksissa on tehty mittavia yhteistyöprojekteja, tosin Cambridgen koulukunnan teokset eivät ole yhtä käsikirjamaisia kuin saksalaiset kirjasarjat. Yhteistä näille joskus erilaisilta näyttävillä suuntauksilla on kuitenkin poliittisen kielen historiallisuuden ottaminen vakavasti.⁹⁰

Koselleck on tullut tunnetuksi nimenomaan käsitehistorioitsijana, vaikka hänen käsitehistoriallinen työnsä oli alun perin sosiaalishistoriaa täydentävää⁹¹. Pocock ja Skinner nähdään puolestaan historioitsijoina kentällä, jota toiset kutsuvat poliittisen ajattelun kentäksi (political thought), mutta jonka he itse vastaavasti näkevät diskurssien (discourses) ja ideologioiden (ideologies) kentänä⁹². Pocockin työskentelyssä keskeinen käsite on kieli (language), Skinner on kiinnostunut siirroista (moves) ja Koselleck käsitteistä (concepts).

⁸⁵ Skinner 1978 Palosen 2003, 81-88 mukaan

⁸⁶ Skinner 1999, 71-72

⁸⁷ Kurunmäki 2001, 143

⁸⁸ Palonen 1995, 8

⁸⁹ Kettunen 2005, 12

⁹⁰ Kurunmäki 2001, 143-144

⁹¹ Hyrkkänen 1994, 331

⁹² Richter 1995, 124

Yksityiskohtaisemmin nähtynä Pocock tutkii laajempia kielellisiä yksiköitä, Skinner puheakteja ja Koselleck käsitteitä.⁹³ Koselleck on lähtökohtaisesti tavoitellut kontekstit ylittävää käsittehistoriaa, mutta hän on myös kiinnostunut käsitteiden käytöstä niiden spesifeissä konteksteissa, aivan kuten Skinner ja Pocock⁹⁴.

Begriffsgeschichtessä tutkitaan yksittäisten käsitteiden historiaa. Pocock ja Skinner tutkivat puolestaan laajemmin poliittisen ajattelun historiaa, ja näin ollen heidän ajattelutapansa tarjoavat opettavia vastaväitteitä sekä vaihtoehtoja *Begriffsgeschichtelle*.⁹⁵ Lisäksi yhtenä erona voidaan nähdä suuntauksien keskittyminen eri aikakausien tutkimiseen. *Begriffsgeschichte* keskittyy moderniin aikakauteen 1700-luvulta 1900-luvulle, kun taas Skinner on kiinnostunut myöhäisestä keskiajasta ja varhaisesta modernista ajasta.⁹⁶ Pocockin ja Skinnerin näkemyksillä *Begriffsgeschichten* kanssa on kuitenkin kaksi yhteistä piirrettä. Ensinnäkin molemmat haluavat selvittää merkityksiä, joita historialliset toimijat ja kirjoittajat toivat toimintaansa. Toiseksi, jos tarkoituksena on löytää merkitysten historiat, on katsottava ”isojen tekstien” taakse ja merkitysten laajempi käyttö tulee selvittää.⁹⁷

Vaikka Pocockin ja Skinnerin yhteistyöhankkeiden ja *Begriffsgeschichten* välillä on paljon eroja, on niitä kuitenkin mahdollista vertailla. Vertailun tekee mahdolliseksi näiden suuntausten sisällä tehtyjen töiden yhteinen aatteellinen lähestymistapa sekä vallitsevat näkemykset yhteisistä hankkeista. Erona näiden näkemysten välillä voidaan nähdä se, että Pocock tai Skinner eivät yrittäneet ohjeistaa yhteistyöhankkeiden kirjoittajia käyttämään yhtäläisiä lähteitä, menetelmiä tai rakenteita. *Begriffsgeschichte* suuntauksessa puolestaan tehtiin näin.⁹⁸ Terence Ballin⁹⁹ mukaan kummallakaan suuntauksella ei ole selkeää, systemaattista ja loppuun työstettyä metodologiaa, vaikka *Begriffsgeschichte* onkin ehkä lähempänä sellaisen luomista.

Quentin Skinner ei pidä oikeutettuna sitä, että hänen 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa kirjoittamiaan esseitä verrataan Koselleckin projektiin. Hän perustelee tätä sillä, että

⁹³ Palonen 1995, 19-20

⁹⁴ Kurunmäki 2001, 152

⁹⁵ Richter 1995, 124, 138

⁹⁶ Tiikkainen 2006, 10

⁹⁷ Hampsher-Monk 1998, 39

⁹⁸ Hampsher-Monk 1998, 38

⁹⁹ Ball 1998, 78

hän ei vielä tuolloin ollut tietoinen Kosellekin tutkimusohjelmasta. Skinner on tullut tietoiseksi Kosellekin saavutuksista vasta Melvin Richterin 1980-luvulla kirjoittamien julkaisujen ja etenkin vuonna 1995 julkaistun teoksen *The History of Political and Social Concepts. A critical introduction* myötä.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Skinner 1999, 62

4. KUNTOUTUS SUOMESSA

4.1. Kuntoutuksen historia

Kuntoutuksen historia on kovin pirstaleista. Selkeää kokonaiskuvaavaa kuntoutuksen kehityksestä Suomessa on vaikea muodostaa, sillä eri kirjoittajat näkevät muutoksiin vaikuttaneiden tekijöiden tärkeyden eri tavalla. Sekavuutta luo myös se, että kuntoutuksen historiasta kirjoittaneet henkilöt nimeävät sen vaiheet eri tavalla. Esimerkiksi Veikko Niemi¹⁰¹ on jakanut kuntoutuksen historian kahdeksaan ja Vappu Karjalainen¹⁰² viiteen eri vaiheeseen. Aila Järvikoski¹⁰³ puolestaan näkee kuntoutuksen kehityksessä neljä tärkeää vaihetta. Olemme pyrkineet muodostamaan yhdenlaisen kuvan kuntoutuksen historiasta poimimalla eri kirjoittajien näkemyksiä kuntoutuksen kehityksestä Suomessa.

Kuntoutukseen rinnastettavalla toiminnalla on perinteitä Suomessa jo 1800-luvulta lähtien. Tuolloin toiminta oli pitkälti satunnaisen hyväntekeväisyyden varassa.¹⁰⁴ Lisäksi 1800-luvun loppupuolella on erityisopetuksen, sosiaalihuollon, sairaanhoidon sekä fysikaalisen hoidon alalla ollut nähtävissä pyrkimyksiä, joiden voidaan katsoa kuuluvan kuntoutuksen esivaiheisiin. Edellä kuvattu toiminta oli kuitenkin hyvin hajanaista ja joiltakin osin tilapäisluonteista, eikä järjestelmällistä toimintaa kaikkien vajaakuntoisten kuntouttamiseksi vielä tunnettu.¹⁰⁵ Tuolloin ”auttajat” ja ”autetut” eivät olleet tasavertaisia, vaan ”auttajat” päättivät mitä ”autettavat” tarvitsevat. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa vammaisten oma ääni alkoi nousta ja vammaiset itse alkoivat perustaa omia järjestöjä. Heidän kehittämänsä ammatillisen kuntoutuksen palvelut nousivat erittäin ajankohtaisiksi toisen maailmansodan aikana.¹⁰⁶

Suomen käymät sodat vuosina 1939–1945 aiheuttivat tarpeen kuntoutustoiminnan kasville ja nopeuttivat hyväntekeväisyistyön muuttumista julkisiksi palveluiksi¹⁰⁷. Lääketiede oli tuolloin kehittynyt niin, että sodassa vaikeastikin vammautuneet jäivät eloon, ja näin sotainvalidien määrä nousi yli 50 000:een. Kyseiselle ryhmälle järjestettävä lääkinnällinen

¹⁰¹ Niemi 1987, 3-8

¹⁰² Karjalainen 1993, 15-18

¹⁰³ Järvikoski 1984

¹⁰⁴ Niemi 1974, 7-8

¹⁰⁵ Komiteanmietintö 1966, 15

¹⁰⁶ Puro 1990, 3-4

¹⁰⁷ Puro 1990, 4

kuntoutus ja työhuolto (ammattillinen kuntoutus) oli mittava ja vaativa tehtävä. Samanaikaisesti sota aiheutti suuren työvoimapulan, ja kuntoutus nähtiin työvoimapolitiittisena mahdollisuutena. Kuntoutuksen iskulauseena tuolloin oli ”sairasvuoteelta työpaikalle”. Sotien jälkeen ”jokaista kättä tarvittiin” ja ammatillinen kuntoutus oli myötätulessa.¹⁰⁸ Tämän näkemyksen myötä asenteet vammaisia kohtaan muuttuivat. Heitä alettiin pitää yhtä arvokkaina kuin muitakin ihmisiä.¹⁰⁹

Erään näkemyksen mukaan kuntoutusajattelun voidaan katsoa lähteneen liikkeelle eräänlaisena protestina. Protesti kohdistui ahtaaseen hoitonäkemykseen, jossa ei nähty tilaa sairastuneen tai vammautuneen henkilön sosiaaliselle todellisuudelle. Alettiin ymmärtää, että ihminen tarvitsee tukea myös sairaalasta kotiuduttuaan. Tämän näkemyksen mukaan kuntoutustoiminnan voidaan nähdä syntyneen siitä syystä, että terveyden- ja sairaanhoito sekä sosiaalihuolto eivät pystyneet saavuttamaan niille asetettuja tavoitteita.¹¹⁰

Suomen ensimmäiset lakisääteiset kuntoutustoimenpiteet astuivat voimaan vuonna 1918¹¹¹. Keskeinen kuntoutustoimintaa edistänyt laki oli vuonna 1946 säädetty invalidihuoltolaki (IHL). Laki oli aikaansa edellä, ja se toimi myös esikuvana muulle maailmalle.¹¹² Invalidihuoltolaki oli hyvin perusteltu, toimiva ja kauaskantoinen. IHL oli merkittävä kuntoutuslaki, jota noudatettiin ajan mittaan tehtyine muutoksineen neljän vuosikymmenen ajan.¹¹³ Invalidihuolto rakentui sosiaalihuollon sisään valtion rahoittamiksi palveluiksi, joita tuottivat järjestöt, ja joiden kohderyhmä oli tarkkaan rajattu¹¹⁴.

1960-luvulla nähtiin tarvetta laajempiin uudistuksiin ja tätä varten asetettiin kuntoutuskomitea, joka jätti mietintönsä vuonna 1966. Kuntoutuskomitean perustamisen lähtökohtana toimi invalidihuoltolain riittämättömyys. Kyseiseen lakiin oli vuosien mittaan tehty runsaasti muutoksia, joiden ei enää katsottu olevan riittäviä. Kuntoutuskomitean tehtävänä oli selvittää invalidien kuntouttamislainsäädännössä sekä kuntouttamistoiminnassa olevia puutteellisuuksia sekä tehdä ehdotus näiden epäkohtien

¹⁰⁸ Jääskeläinen 1986, 1; Niemi 1987, 5; Järvikoski 1984, 15

¹⁰⁹ Puro 1990, 4

¹¹⁰ Riihinen 1982, 1

¹¹¹ Puro 1990, 4

¹¹² Noro & Lahtinen 1978, 1

¹¹³ Lyyra 2001, 12, 14

¹¹⁴ Karjalainen 1993, 15-16

poistamiseksi¹¹⁵. Komiteamietintöä on arvosteltu siitä, että se halusi saada aikaan liian suuria muutoksia. Myöhemmin kuntoutuskomitean työtä on jatkettu, ja sen sisältämiä ajatuksia on hiljalleen tuotu mukaan lainsäädäntöön.¹¹⁶

1960–1980-luvuilla kuntoutusrakennelma kokonaisuutena alkoi muuttua. Muutokseen vaikuttivat palveluiden sektorikohtaistuminen, kuntoutustarvetta synnyttäneiden tilanteiden monimutkaistuminen sekä kuntoutuksellisten tehtävien siirtyminen invalidihuollon piiristä osaksi yleistä järjestelmää.¹¹⁷ 1960-luvulta aina 1990-luvulle saakka suomalaisen kuntoutustoiminnan keskeisenä periaatteena oli integroida kuntoutus yleisiin palvelujärjestelmiin¹¹⁸. Integrointia on perusteltu muun muassa tasa-arvoisuus- ja normalisoitumisperiaatteilla¹¹⁹.

Vuonna 1991 kuntoutuslainsäädäntö uudistettiin perusteellisesti. Muutoksen kohteena oli 20 lakia, ja lisäksi säädettiin viisi aivan uutta lakia. Tarkoituksena oli kuntoutusjärjestelmän kehittäminen niin, että kuntoutuksen tarpeessa olevan ihmisen mahdollisuudet saada kuntoutuspalveluita oikeaan aikaan ja hänelle soveltuvalla tavalla paranevat. Uudistetun kuntoutuslain perusteella jokaisella vamman tai sairauden vuoksi kuntoutuksen tarpeessa olevalla on mahdollisuus hakeutua kuntoutuspalveluihin.¹²⁰

Kuntoutuksen kehityksen myötä kuntoutuksen kohderyhmät ovat muuttuneet. Alkuvaiheessa oli käytännöllisesti ja taloudellisesti tarpeen määrittellä kuntoutuksen kohderyhmä tarkasti¹²¹. Kuntoutus käsitettiin tuolloin invalidihuolloksi, johon oli oikeutettu henkilö, jonka työ- tai toimintakyky oli jonkin elimen puuttumisen tai toimintavajavuuden vuoksi siinä määrin puutteellinen, että hänellä oli siitä olennaista haittaa jokapäiväisessä elämässään tai toimeentulonsa hankkimisessa. Kuntoutus luokiteltiin tuolloin erityiseksi eduksi, joka ei ollut yleisesti saatavilla. 1960-luvulla kuntoutuspalvelut alkoivat siirtyä invalidihuollon erityispalveluista yleisten palveluiden piiriin. Tämän siirtymän myötä myös kuntoutuksen kohderyhmät lisääntyivät ja kohderyhminä alettiin nähdä eri tavoin vammaiset ja toimintarajoitteiset henkilöt sekä

¹¹⁵ Komiteamietintö 1966, 7

¹¹⁶ Lyyra 2001, 16-17; Niemi 1987, 7

¹¹⁷ Karjalainen 1993, 16-17

¹¹⁸ Järvikoski & Härkäpää 1995a, 24

¹¹⁹ Järvikoski & Härkäpää 2004, 42

¹²⁰ Kuntoutusasiain neuvottelukunta 1992, 1; Lyyra 2001, 12, 28

¹²¹ Niemi 1987, 25

toisinaan myös pitkäaikaistyöttömät, köyhät, huono-osaiset ja kulttuuriset vähemmistöt.¹²² Viime aikoina on painotettu, että kuntoutuksen tarpeen aiheuttajana ei aina ole yksilön vajavuus, vaan erilaiset syrjäytymisen rakenteelliset esteet¹²³.

Kuntoutuksella on sodan jälkeisistä ajoista lähtien ollut arvostettu ja merkittävä asema Suomessa. Kuntoutuksen ympärille on syntynyt monipuolinen ja monitahoinen rakennelma lainsäädäntöä, palvelujen järjestäjiä, rahoittajia ja tuottajia. Näin ollen kuntoutuksen kokonaisuuden hahmottaminen on entistä vaikeampaa sekä kuntoutuksesta päättävälle että itse kuntoutujille.¹²⁴ Kuntoutus on monimuotoinen toimintakokonaisuus, ja näin myös ihmisten tiedot ja kokemukset kuntoutuksesta sekä kuntoutuksen kohderyhmistä vaihtelevat. Joillakin kuntoutusta koskevat käsitykset perustuvat omakohtaisiin tai lähiyhteisöistä saatuihin kokemuksiin, toisilla käsitys on muodostunut tiedotusvälineiden kautta välittyneiden tietojen pohjalta, kolmansilla käsitys pohjautuu asiantuntija- ja tutkimustietoon.¹²⁵

Kuntoutuksen kentällä tapahtuneet muutokset ovat yleisesti ottaen seuranneet suomalaisen hyvinvointivaltion kehitystä, toisinaan kehityksen edellä kulkien, toisinaan kehityksen jäljessä laahaten¹²⁶. Kuntoutus ei tänä päivänä merkitse samaa kuin vuosikymmen sitten. Kuntoutus muuttuu yhteiskunnan muuttuessa, ja näin ollen on todennäköistä, että se vuosikymmenen päästä merkitsee jotain muuta kuin mitä se tänä päivänä merkitsee.

4.2. Kuntoutus ja yhteiskunnalliset muutokset

Yhteiskunnalliset tekijät koskevat kuntoutusta kahdella tavalla. Ensinnäkin kuntoutustoiminta syntyy yhteiskunnallisista tarpeista, ja sillä on yhteiskunnallisia tavoitteita. Näin ollen kuntoutus itsessään edustaa yhteiskunnallista laitosta. Toisaalta yhteiskunnalliset tekijät tulevat mukaan kuntoutusprosessiin kuntoutettavan myötä.¹²⁷ Yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset luovat haasteita kuntoutukselle. Kuntoutuksen on pystyttävä vastaamaan yhteiskunnassa ilmeneviin ongelmiin, ja näin

¹²² Järvikoski & Härkäpää 1995a, 12-13, 24-25

¹²³ Järvikoski & Härkäpää 2004, 25

¹²⁴ Kuntoutusselonteko 2002, 3

¹²⁵ Järvikoski & Härkäpää 2004, 10

¹²⁶ Puumalainen & Vilkkumaa 2001, 16

¹²⁷ Urponen 1985, 2

ollen sen on muututtava yhteiskunnassa tapahtuvien muutosten myötä. Kuntoutus on joutunut uudistumaan, mutta tämä ei kuitenkaan ole tapahtunut äkillisenä siirtymisenä, vaan vähittäisinä uudistuksina. Yhteiskunnan muuttuessa kuntoutus on pyrkinyt sopeuttamaan ja samalla se on itse sopeutunut.¹²⁸

Suomalainen yhteiskunta on kehittynyt maatalousyhteiskunnasta teolliseen yhteiskuntaan ja siitä edelleen jälkiteolliseen yhteiskuntaan. Tämä kehitys on vaikuttanut myös kuntoutukseen, sillä ihmisiltä vaadittavien taitojen hallitseminen on muuttunut. Aluksi kuntoutus oli fyysisen toimintakyvyn palauttamista. Teollistumisen edetessä ihmisiltä alettiin edellyttää psyykkistä itsensä hallintaa ja jälkiteollisen yhteiskunnan myötä sosiaalisten taitojen osaaminen alkoi korostua. Enää ei riittänyt pelkän fyysisen toimintakyvyn palauttaminen, vaan kuntoutukselta vaadittiin paljon muutakin.¹²⁹

Lääketiede on nähty ensisijaisena kuntoutuksen tieteenä koko sen historian ajan. Kuntoutuksen alkuaikoina kuntoutusta luonnehdittiin terveydenhuollon kolmanneksi tehtäväksi.¹³⁰ 1950-luvulla rakennettiin laaja sairaalaverkosto¹³¹, joka on osaltaan vaikuttanut paremman lääketieteellisen hoidon saamiseen. Tuolloin lääkäreitä arvosteltiin siitä, että he hoitivat vain sairautta tai vammaa, eivätkä itse potilasta. Yhteiskunnalle ei kuitenkaan ollut yhdentekevää, jäävätkö lääketieteen saavutusten ansiosta pidempään elävät ihmiset muiden huollettaviksi vai kykenevätkö he omatoimiseen elämään. Kuntouttaminen nähtiin ratkaisuna mahdollisimman omatoimisen ja täysipainoisen elämän saavuttamiseksi.¹³²

Köyhä ja sodan runtelema Suomi onnistui 1940- ja 1950-luvuilla luomaan kuntoutus- ja vammaishuoltotoiminnan, joka kuului kansainvälisesti eturiviin. Tämä asema kuitenkin menetettiin myöhemmin. Veikko Niemen¹³³ mielestä menetys ei voinut johtua taloudellisten ja muiden resurssien mahdollisesta niukkenemisestä, vaan aatteellisen sisällön ehtymisestä. Tulkintamme mukaan tämä kertoo kuntoutuksen arvostuksen vähenemisestä. Sotien jälkeen sotainvalideja kuntoutettiin tehokkaasti. Taustalla oli toisaalta nähtävissä suuri työvoimapula ja toisaalta kunnioitus sodassa maamme puolesta

¹²⁸ Suikkanen & Piirainen 1995, 29-30

¹²⁹ Urponen 1985, 2-3

¹³⁰ Järvikoski 1984, 15, 18

¹³¹ Anttonen & Sipilä 2000, 36

¹³² Langenskiöld & Pylkkänen 1956, 219-226

¹³³ Niemi 1983b, 126

taistelleita kohtaan. Maassamme vallitsi tuolloin kuntoutusmyönteisyys, josta myös muut kuin sotainvalidit hyötyivät. Todettiin, että kuntouttamista tarvittiin myös normaalin ja säännöllisen yhteiskuntaelämän piirissä¹³⁴. Ajan myötä arvostus sotainvalideja kohtaan väheni eikä ihmisten kuntouttaminen takaisin työelämään ollut enää yhtä tärkeä tavoite kuin ennen. Nämä tekijät ovat mielestämme vaikuttaneet siihen, että asenteet kuntoutusta kohtaan ovat muuttuneet.

1960-luvulla kuntoutuspalvelut alkoivat siirtyä julkisten palveluiden piiriin. Järjestöjen tuottamia sosiaalipalveluja alettiin valtiollistaa, ja näin järjestöjen merkitys kuntoutustoiminnan järjestämisessä väheni. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut järjestötoiminnan täydellistä loppumista, vaan järjestöillä on suuri merkitys palveluiden tuottajina vielä tänä päivänäkin.¹³⁵

1950- ja 1960-lukuja voidaan kutsua työllistämisen vuosikymmeniksi. 1960-luvulla sosiaalipolitiikan perustehtäväksi muodostui ihmisten palkkatyöllistäminen ja heidän koulutuskäytönsä turvaaminen.¹³⁶ Tämä näkyi myös kuntoutuksen kentällä, jossa tuolloin iskulauseena oli ”sairasvuoteelta työpaikalle”. 1960-luvulla työvoimasta oli jopa ylitarjontaa, ja vammaisten asema työmarkkinoilla vaikeutui. 1970-luvun alussa maahamme iski työvoimapula. Tuolloin talouskasvu tasaantui ja joukkotyöttömyys sekä köyhyys laajenivat.¹³⁷ Tämän seurauksena kuntoutusta alettiin kehittää tehokkaasti, sillä myös vammaisten työvoimaresurssit haluttiin ottaa käyttöön.¹³⁸

Suomalainen kuntoutusjärjestelmä on kiinnittynyt hyvin voimakkaasti palkkatyöhön. Sen keskeisenä päämääränä on ollut kuntoutujan saattaminen työkykyiseksi. Tällainen ajattelutapa on kuitenkin menettänyt merkitystään, koska työllisyystilanne on viime vuosina ollut vaikea, eikä työntekoa arvosteta yhtä paljon kuin aikaisemmin.¹³⁹ Ymmärrettiin myös, että ihminen ei tarvitse toimintakykyä vain tuotantoelämässä, vaan yhä enenevässä määrin myös yhteiskuntaelämässä¹⁴⁰. 1990-luvun taloudellinen lama, työelämän muutokset, pitkäaikaistyöttömyyden ja syrjäytymisuhkien lisääntyminen,

¹³⁴ Niemi 1953, 7

¹³⁵ Urponen 1994, 230

¹³⁶ Urponen 1994, 252; Heinonen 1990, 327

¹³⁷ Heinonen 1990, 331

¹³⁸ Kuotola 1981, 65

¹³⁹ Kähäri-Wiik ym. 2000, 52-53

¹⁴⁰ Urponen 1985, 10

väestön ikärakenteen muuttuminen ja huoli hyvinvointivaltion taloudellisen perustan säilymisestä ovat osaltaan vaikuttaneet siihen, miten kuntoutusta tänä päivänä toteutetaan.¹⁴¹

Kuntoutuksen alkuaikoina sen keskeisenä tehtävänä oli sodissa tai tapaturmissa syntyneiden vaurioiden ja niiden haittojen korjaaminen. Tänä päivänä kuntoutuksen avulla pyritään ehkäisemään sairauksiin, vammoihin ja sosiaaliseen syrjäytymiseen liittyviä ongelmia.¹⁴² Kuntoutus on moniammatillista ja laajaa toimintaa, jonka keskeisenä tavoitteena on kuntoutujan elämänlaadun ja -hallinnan parantaminen.

4.3. Kuntoutuksen käsitteestä

Kuntoutuksen käsitteellä on monia eri määritelmiä. Kuntoutus on määritelty eri aikoina, eri yhteyksissä ja eri maissa eri tavoin, joten yksimielisyyteen kuntoutuksen käsitteestä ei ole päästy. Veikko Niemi¹⁴³ on 1970-luvulla todennut, että tällainen yksiselitteinen määritelmä ei ole tarpeellinen, sillä näin se ei sido jatkuvassa kehityksessä olevaa kuntoutusta mihinkään tiettyyn määritelmään. Hän on 1980-luvun lopulla kirjoittanut, että tutkimuksen niukkuus on todennäköisesti vaikuttanut siihen, että kuntoutuksen käsitteistö on päässyt pahasti hajoamaan, alkaen peruskäsitteestä ”kuntoutus”. Kuntoutuksen käsitettä on revitty moneen suuntaan, ja monenlainen toiminta on katsottu kuntoutukseksi. Näin tavallisen kansan käsitys siitä, mitä kuntoutus merkitsee, on hämärtynt.¹⁴⁴ Edelleen 2000-luvulla kuntoutuksen määritelmä on riippuvainen siitä, kuka käsitteen määrittelee ja missä yhteydessä.

Sana *kuntoutus* rantautui Suomeen 1960-luvun puolivälissä. Tätä ennen käytössä oli sana *kuntouttaminen*, joka otettiin käyttöön vasta vuonna 1948¹⁴⁵, vaikka kuntoutusta vastaavaa toimintaa on Suomessa ollut jo 1800-luvun loppupuolelta lähtien. Sana *kuntouttaminen* on käännös englannin kielen sanasta *rehabilitation*. Tämä käännös on syntynyt erään opintomatkan seurauksena. Syksyllä 1947 professori K. E. Kallio kävi Yhdysvalloissa

¹⁴¹ Järvikoski & Härkäpää 2004, 10

¹⁴² Järvikoski & Härkäpää 2004, 12

¹⁴³ Niemi 1974, 21; 1978, 21

¹⁴⁴ Niemi 1987, 29

¹⁴⁵ Lyyra 2001, 12

perehtymässä Amerikan sotainvalidihuollon järjestämiseen. Matkallaan hän tutustui rehabilitation center -nimisiin keskuksiin, joista hän käytti suomennosta *kunnostamiskeskus*. Esittäessään matkakertomustaan selostustilaisuudessa yleisöstä esitettiin mielipide, jonka mukaan konetta kunnostetaan mutta elävää ihmistä kuntoutetaan. Mielipiteen esittäjä oli maisteri Antti Tamminen, joka esityksen jälkeen ehdotti Kalliolle, että rehabilitaatio olisi suomeksi kuntouttamista. Myöhemmin Kallio julkaisi matkakertomuksensa nimellä *Vajaakuntoisten kuntouttamisesta Yhdysvalloissa*. Tämä oli ensimmäinen painettu teksti, jossa rehabilitaatio käännettiin kuntouttamiseksi.¹⁴⁶ Sanan varsinaisena ”isänä” voitaneen kuitenkin pitää Antti Tammista¹⁴⁷.

Käsite kuntoutus on historiansa aikana kokenut useita käsitteellisiä muutoksia. Virallinen kuntoutustoiminta lähti liikkeelle *invalidihuoltona*. Ulkomailta saatujen vaikutteiden myötä alettiin kuntouttavaksi toimenpiteiksi nähtävistä toiminnoista käyttää lainasanaa *rehabilitaatio*. 1940-luvun loppupuolella lainasanalle löydettiin suomennos, ja alettiin puhua *kuntouttamisesta*. Tätä pidettiin hyvänä suomennoksena, mutta tästä huolimatta rehabilitaatiota ja kuntouttamista käytettiin vielä joissakin yhteyksissä rinnakkaisina. Käsite *kuntoutus* otettiin käyttöön 1960-luvun puolivälin tienoilla, ja se on käytössä edelleen.

Kuntoutuksesta on olemassa suppeampia ja laajempia määritelmiä sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla¹⁴⁸. Kansainvälisistä organisaatioista kuntoutusta koskevia määritelmiä ovat julkaisseet muun muassa Yhdistyneet kansakunnat (YK), Maailman terveysjärjestö (WHO), Kansainvälinen työjärjestö (ILO) sekä kansainvälinen kuntoutusjärjestö Rehabilitation International (RI)¹⁴⁹. Suomessa käytetyt kuntoutuksen määritelmät ovat etupäässä edellä mainittujen organisaatioiden määritelmiä, jotka on käännetty suomen kielelle.

Eri aikoina ja erilaisissa tilanteissa syntyneet kuntoutuksen määritelmät kertovat kuntoutuksen kentällä ja sen ympärillä tapahtuneesta kehityksestä. Yleensä määritelmät sisältävät kuitenkin saman ytimen, jossa kuntoutukseen nähdään kuuluviksi kaikki ne erilaiset toimintaperiaatteet ja työmuodot, joiden tarkoituksena on auttaa sairastunut tai

¹⁴⁶ Tamminen Honkasalon 2000, 422 mukaan

¹⁴⁷ Sadeniemi 1985, 11

¹⁴⁸ Karjalainen 1993, 5

¹⁴⁹ Järvikoski & Härkäpää 1995a, 16

vammautunut ihminen mahdollisimman normaaliin elämään. Määritelmät eroavat kuitenkin toisistaan erilaisten painotusten ja näkökohtien osalta.¹⁵⁰ Edellä mainitun näkemyksen kuntoutuksen määritelmien sisältämästä ytimeistä on esittänyt Sirkka Laaksovirta artikkelissaan *Kuntoutuksen käsitteisisältö ja keskeiset periaatteet* vuonna 1985. Yli kaksikymmentä vuotta myöhemmin kuntoutuksen määritelmät näyttävät edelleen sisältävän saman perusajatuksen, vaikka eri kirjoittajat määrittelevät kuntoutuksen omiin tarpeisiinsa sopivalla tavalla.

Kuntoutuksen käsitteen määritelmien runsaus on aiheuttanut myös sen, että eri organisaatioiden työntekijät tietävät, mitä kuntoutus heidän omassa tehtäväkentässään tarkoittaa mutta eivät välttämättä tiedä, mitä kuntoutus jossakin toisessa toimintaympäristössä merkitsee¹⁵¹. Käytännössä kuntoutus voidaan ymmärtää erilaisten toimenpiteiden muodostamaksi kokonaisuudeksi, joka on tiettyihin tavoitteisiin pyrkivää. Toisaalta kuntoutus voidaan määritellä prosessiksi, joka etenee kohti asetettuja tavoitteita. Näiden lisäksi kuntoutus nähdään yhteiskunnallisena toimintajärjestelmänä.¹⁵²

Tämän alaluvun lopuksi esitämme muutaman esimerkin siitä, miten kuntoutusta on eri vuosikymmenillä määritelty:

”Kuntouttaminen tarkoittaa toimenpiteitä sen yksilöllisen kehitysprosessin hyväksi, jonka avulla vajaakuntoinen henkilö saavuttaa paremman fyysisen toimintakyvyn, sosiaalisen kelpoisuuden ja henkilökohtaisen tyytyväisyyden.” (1962)¹⁵³

Kuntoutuksella tarkoitetaan ”niiden toimenpiteiden kokonaisuutta, jotka ovat omiaan edistämään kuntoutettavan henkilön omintakeista toimeentuloa tai päivittäisistä toiminnoista suoriutumista ja joihin ryhdytään varsinaisen sairaanhoidon lisäksi sairausajan lyhentämiseksi taikka sairaudesta, viasta tai vammasta muutoin todennäköisesti syntyvän pysyvän tai pitkäaikaisen haitan estämiseksi tai lieventämiseksi”. (1966)¹⁵⁴

¹⁵⁰ Laaksovirta 1985, 4

¹⁵¹ Karjalainen 1993, 5

¹⁵² Järvikoski & Härkäpää 2004, 17

¹⁵³ Noro & Niemi 1962, 6

¹⁵⁴ Komiteamietintö 1966, 8

Kuntoutus on ”lääkinnällisten, sosiaalisten, kasvatuksellisten ja ammatillisten toimenpiteiden koordinoitu kokonaisuus, jolla pyritään kohentamaan yksilön toimintakyky parhaalle mahdolliselle tasolle”. (1969)¹⁵⁵

Kuntoutus sisältää ”kaikki ne toimenpiteet, jotka tähtäävät vammauttavien ja vajaakuntoistavien olosuhteiden vaikutusten vähentämiseen ja vammaisen ja vajaakuntoisen henkilön saattamiseen kykeneväksi saavuttamaan sosiaalinen integraatio. Kuntoutus ei tähtää vain vammaisten ja vajaakuntoisten henkilöiden valmentamiseen sopeutumaan ympäristöönsä, vaan integraation edistämiseksi pyritään vaikuttamaan myös heidän lähiympäristöönsä ja yhteiskuntaan”. (1981)¹⁵⁶

Kuntoutukseksi määritellään ”toiminta, jonka tarkoitus on saattaa vammaisen tai pitkäaikaisesti sairas fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti mahdollisimman hyvään kuntoon”. (1992 & 2002)¹⁵⁷

”Kuntoutumisen näkökulmasta kuntoutus voidaan määritellä ihmisen tai ihmisen ja ympäristön muutosprosessiksi, jonka tavoitteena on toimintakyvyn, itsenäisen selviytymisen, hyvinvoinnin ja työllisyyden edistäminen. Kuntoutus on suunnitelmallista ja monialaista, usein pitkäjänteistä toimintaa, jonka tavoitteena on auttaa kuntoutujaa hallitsemaan elämäntilanteensa.” (2002)¹⁵⁸

4.4. Kuntoutuksen osa-alueet

Kuntoutus jaetaan neljään osa-alueeseen: lääkitäälliseen, kasvatukselliseen, ammatilliseen ja sosiaaliseen. Näin ei kuitenkaan aina ole ollut, sillä kuntoutuksen jaottelu eri osa-alueisiin on muuttunut historian myötä. Ennen nelijakoa kuntoutus jaettiin lääkitäälliseen ja ammatilliseen eli työhön kuntoutukseen. Jälkimmäisen rinnalla alettiin 1960-luvulla

¹⁵⁵ WHO 1969 Järvikosken & Härkäpään 2001, 31 mukaan

¹⁵⁶ WHO 1981 Järvikosken & Härkäpään 2001, 31 mukaan

¹⁵⁷ Huoltaja-säätiö 1992, 48; Huoltaja-säätiö 2002, 59

¹⁵⁸ Kuntoutusselonteko 2002, 3

käyttää käsitettä sosiaalinen kuntoutus.¹⁵⁹ Lääkinnällisen ja ammatillisen kuntoutuksen kahtiajaon ohella on kirjallisuudessa käytetty myös kuntoutuksen jakoa lääkitäälliseen ja sosiaaliseen. Tämän rinnakkain asettelun taustalla voidaan nähdä ammatillisen ja sosiaalisen kuntoutuksen käsitteiden osittainen päällekkäisyys.

Kuntoutuksen nelijako on esiintynyt jo 1950-luvun alussa Yhdistyneiden kansakuntien julkaisemassa raportissa *Rehabilitation of the handicapped*¹⁶⁰. Vuonna 1969 Maailman Terveysjärjestö (WHO) määritteli kuntoutuksen lääkitäällisten, kasvatuksellisten, sosiaalisten ja ammatillisten toimenpiteiden kokonaisuudeksi¹⁶¹. Tarkkaa vuotta siitä, milloin nelijako on Suomessa otettu käyttöön, emme osaa varmuudella sanoa. Arviomme mukaan nelijako rantautui Suomeen vähitellen 1970-luvulla. Esimerkiksi vuoden 1974 Kuntoutus -kirjan jäsentelyn pohjana käytetään nelijakoa, vaikka Veikko Niemi¹⁶² kirjoittaa, että se ei vielä tuolloin ollut maassamme vakiintunut.

Edellä mainittu nelijako tuo paremmin esiin kuntoutuksen laaja-alaisuuden ja monipuolisuuden kuin kahtiajako¹⁶³. Kyseistä jaottelua on kuitenkin arvosteltu siitä, että käytännön kuntoutustyössä nämä osa-alueet eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan eri palveluita tai menetelmiä käytetään kuntoutujan tarpeiden mukaisesti rinnakkain tai peräkkäin. Toisin sanoen käytännön kuntoutustyössä jaottelu on menettänyt merkitystään. Kettusen ym.¹⁶⁴ mielestä kuntoutuksen nelijako kertoo lähinnä siitä, mikä organisaatio vastaa mistäkin kuntoutuksesta. Tämän lisäksi nelijaon ei katsota huomioivan riittävästi ympäristö- ja yhteiskunnanäkökulmaa.¹⁶⁵

Lääkitäällisen ja sosiaalisen kuntoutuksen palveluiden katsotaan kuuluvan kaikille ikäryhmille, kun puolestaan kasvatuksellinen kuntoutus on suunnattu erityisesti lapsille sekä nuorille ja ammatillinen kuntoutus työikäisille. Kokonaisuudessaan kuntoutusta toteutetaan kuntien sosiaali- ja terveyspalveluina, koulujen ja oppilaitosten erityisopetuksena, työhallinnon palveluina, KELAn, vakuutusyhtiöiden ja eläkelaitosten kuntoutuksena sekä työterveyshuoltona. Näiden lisäksi kuntoutusjärjestelmään kuuluvat

¹⁵⁹ Niemi 1974, 12

¹⁶⁰ Järvikoski & Härkäpää 1995a, 17

¹⁶¹ WHO 1969 Järvikosken & Härkäpään 2001, 31 mukaan

¹⁶² Niemi 1974, 13

¹⁶³ Järvikoski & Härkäpää 1995b, 73

¹⁶⁴ Kettunen ym. 2002, 328

¹⁶⁵ Kähäri-Wiik ym. 2000, 23

sotainvalidien ja rintamaveteraanien kuntoutus.¹⁶⁶ Kuntoutuksen eri osa-alueisiin kuuluvat kuntoutuspalvelut on jaettu pääsääntöisesti toteutettaviksi eri organisaatioiden kesken¹⁶⁷.

Lääkinnällisellä tai lääketieteellisellä kuntoutuksella tarkoitetaan yleensä terveydenhuollon toimintaympäristössä tapahtuvaa kuntoutusta. Sen tarkoituksena on parantaa ja ylläpitää kuntoutujan työ- ja toimintakykyä, elämänhallintaa sekä arjessa selviytymistä. Lääkinnällisen kuntoutuksen osa-alueiksi katsotaan kuuluvan apuvälinehuolto, erilaiset terapiat, kuntoutustutkimus, sopeutumisvalmennus, kuntoutusohjaus sekä avo- ja laituskuntoutus. Lääkinnällistä kuntoutusta tarjoavat esimerkiksi fysio-, puhe-, ravinto- ja toimintaterapeutit, psykologit, kuntoutusohjaajat ja lääkärit.¹⁶⁸

Kasvatuksellisella kuntoutuksella tarkoitetaan vammaisen tai vajaakuntoisen lapsen tai nuoren päivähoiton ja koulunkäynnin järjestämistä sekä hänen kuntoutumisensa tukemista kasvatuksellisin keinoin. Kasvatuksellinen kuntoutus pyrkii edistämään erityistä hoitoa ja kasvatusta tarvitsevien lasten fyysisistä, psyykkistä ja sosiaalista kasvua ja kehitystä. Keskeisimmät palvelut liittyvät päivähoitoon ja koulunkäyntiin (esimerkiksi erityisopetus).¹⁶⁹

Ammatillisesta kuntoutuksesta puhutaan silloin, kun yksilön kuntoutumiseen liittyvän toiminnan muotona on työ, työharjoittelu tai työhön liittyvä opiskelu. Tämän kuntoutuksen tarkoituksena on tehdä vajaakuntoiselle henkilölle mahdolliseksi saada ja säilyttää hänelle soveltuva työ ja näin edistää hänen integroitumistaan yhteiskuntaan. Ammatillisen kuntoutuksen keskeisiä palvelumuotoja ovat esimerkiksi ammatinvalinnanohjaus, tuettu työ ja työhön valmennus, ammatillinen koulutus ja uudelleen koulutus sekä erilaiset vammaisten ja vajaakuntoisten työllistämiskorvaukset. Ammatillisen kuntoutuksen palveluita tarjoavat muun muassa liikuntafysiologi, työvoimaneuvoja ja kuntoutustutkija.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Kuntoutusasiain neuvottelukunta 1992, 1

¹⁶⁷ Kähäri-Wiik ym. 2000, 25

¹⁶⁸ Kähäri-Wiik ym. 2000, 26; Kettunen ym. 2002, 328

¹⁶⁹ Kähäri-Wiik ym. 2000, 40; Kettunen ym. 2002, 347

¹⁷⁰ Kähäri-Wiik ym. 2000, 39; Kettunen ym. 2002, 342-343; Hyyppä ym. 1983, 15

Kuntoutuksen nelijaon neljäs osa-alue on *sosiaalinen kuntoutus*. Jaottelun kolme ensimmäistä lohkoa ovat käsitteidensä, menetelmiensä sekä sisältönsä puolesta melko vakiintuneita. Sen sijaan sosiaalisen kuntoutuksen osa-alue on vakiintumaton sekä käsitteen että määritelmän osalta.¹⁷¹ Tässä yhteydessä emme kuitenkaan perehdy tähän osa-alueeseen sen enempää, sillä tutkimuksemme tarkoituksena on selvittää, miten sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä on määritelty. Tähän palaamme tutkimuksen tulososuudessa.

¹⁷¹ Rähä 1982, 3

5. SOSIAALINEN KUNTOUTUS

5.1. Sosiaalinen kuntoutus käsitteenä ja käytäntönä

Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteellä on reilun viiden vuosikymmenen mittainen värikäs historia, jonka aikana itse käsite ja sen sisältö ovat muuttuneet. Kyseistä käsitettä on yritetty määrittellä monissa eri yhteyksissä ja monin eri tavoin. Käsitteen määrittely on kuitenkin osoittautunut ongelmalliseksi, ja jopa sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen tarpeellisuus on vuosien mittaan asetettu kyseenalaiseksi¹⁷².

Sosiaalisen kuntoutuksen käsite ei ole yksiselitteinen. Käsitteen epämääräisyys on kuitenkin yleisesti tiedostettu, ja sitä on työstetty eri tahoilla. Kyseistä käsitettä on yritetty määrittellä sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla, joista esimerkkinä mainittakoon vuoden 1973 Messilän seminaari, vuoden 1983 Tampereen seminaari sekä Ateenan seminaarit vuosilta 1971 ja 1976¹⁷³. 1970-luvulta 1980-luvun puoliväliin saakka sosiaalisen kuntoutuksen käsite oli erityisen mielenkiinnon kohteena. Tuolloin käsitteen epämääräisyyttä ei ohitettu, vaan sitä yritettiin selkeyttää. 1980-luvun loppupuolella innostus sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen määrittelyä kohtaan alkoi Suomessa hiipua, ja käsitettä alettiin käyttää ilman sen syvällisempää pohdintaa käsitteen sisällöstä.

Sosiaalisen kuntoutuksen suhdetta muuhun kuntoutusjärjestelmään on pohdittu sekä käsitteen että käytännön tasolla. Kun kuntoutuksen jaottelu otettiin käyttöön, jaettiin kuntoutuksen kenttä lääkinälliseen ja ammatilliseen eli työhön kuntoutukseen. 1960-luvulla alettiin jälkimmäisen rinnalla käyttää sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä. Tuolloin sosiaalinen kuntoutus nähtiin työhön kuntoutuksen ja muun sosiaalista suoriutuvuutta edistävän kuntoutuksen yläkäsitteenä.¹⁷⁴ 1970-luvulla yleistynyt kuntoutuksen nelijako ryhmitteli kuntoutuksen osa-alueet lääkinälliseen, ammatilliseen, kasvatukselliseen ja sosiaaliseen. Näistä sosiaalisen kuntoutuksen lohko on etsinyt omaa paikkaansa eniten, ja tämä näkyy kirjavana puheena kuntoutusjärjestelmän ympärillä käydyissä keskusteluissa. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä on pidetty muun muassa koko kuntoutusjärjestelmän

¹⁷² Ks. esim. Hiltunen 1980, 6; Kananoja (toim.) 1975

¹⁷³ Niemi 1982, 2

¹⁷⁴ Niemi 1974, 12

kattokäsitteenä, kuntoutustoimintaa läpäisevänä periaatteena ja ”jätemaana”, johon voitiin kaataa kaikki se, mikä ei kuulunut muuhun kuntoutukseen¹⁷⁵.

Sosiaalisen kuntoutuksen epämääräisyys sekä käsitteen että käytännön tasolla ei ole voinut olla haittaamatta käytännön toiminnan kehitystä, ja lisäksi sillä lienee ollut vaikutusta myös sosiaalisen kuntoutuksen arvostukseen tai pikemminkin sen puutteeseen¹⁷⁶. Sosiaalisen kuntoutuksen kenttä on laaja-alainen, ja se tekee sosiaalisen kuntoutuksen käsitteestä ja käytännöstä ongelmallisen.

5.2. Tutkimuksen lähtöpiste

Käsitehistoriallisessa tutkimuksessa ei voida pitää tutkimustuloksena sitä, miten käsite on syntynyt ja millainen sen alkuperäinen merkitys on ollut, vaan se on yksi tutkimuksen lähtökohdista. Pidämme tämän tutkimuksen yhtenä lähtökohtana sitä ensimmäistä löytämäämme yhteyttä, jossa sosiaalisen kuntoutuksen käsite on Suomessa esiintynyt. Näemme tämän lähtökohdan samalla tutkimuksemme lähtöpisteenä. Tutkimuksen lähtöpisteen määrittäminen ei kuitenkaan ole helppoa, sillä tutkijan on lähes mahdotonta olla varma siitä, että hänen löytämänsä lähtöpiste on se ensimmäinen yhteys, jossa tutkittava käsite on esiintynyt.

Käsite sosiaalinen kuntoutus muodostuu sanoista *sosiaalinen* ja *kuntoutus*. Suomen kirjakielessä *sosiaalinen* on esiintynyt ensi kertaa vuonna 1866 Kaarlo Bergbomin kirjoituksessa. Tuolloin sana esiintyi asussa *socialinen*. Varsinaisesti sana on otettu käyttöön vasta 1800-luvun lopulla. *Sosiaalinen* merkitsee yhteisöllistä tai yhteiskunnallista, ja se on johdos ruotsalaisperäisestä lainavartalosta *sosiaali*-. Ruotsin *social* juontuu latinan sanasta *socialis*, joka merkitsee yleisesti yhteiskunta- tai seuraelämään liittyvää.¹⁷⁷ Sana *kuntoutus* on puolestaan käännös englannin kielen sanasta *rehabilitation*¹⁷⁸, jonka kantasanan *habilitation* perusmuoto on *habilitate*. Viimeksi mainitulla tarkoitetaan aseman tai arvon palauttamista.¹⁷⁹ Sanan *rehabilitation* etuliite *re-* viittaa *uudelleen*kuntoutukseen tai entiselle tasolle *palauttamiseen*. Myös monissa muissa kielissä kuntoutus sana sisältää

¹⁷⁵ Ks. esim. Rähä 1982, 42; Rissanen 1983, 2; Niemi 1983a, 1

¹⁷⁶ Niemi 1983a, 1

¹⁷⁷ Häkkinen 2004, 1188-1189

¹⁷⁸ Puumalainen & Vilkkumaa 2001, 17

¹⁷⁹ <http://en.wiktionary.org/wiki/rehabilitate>

re- etuliitteen, kuten ruotsin *rehabilitering* ja tanskan *revalidation*. Näihin verrattuna suomenkielinen vastine on merkittäväällä tavalla poikkeava. Suomen kielen sana kuntoutus (sisältää kantasanana *kunto*) on merkitykseltään laaja-alainen, ja se voidaan ymmärtää sekä synnynnäisen että myöhemmin aiheutuneen vammaisuuden seuraamusten poistamiseksi. Lisäksi siihen voidaan katsoa kuuluvan myös säilyttävä ja ennaltaehkäisevä näkökulma.¹⁸⁰

Ensimmäinen tehtävä tutkimuksessamme oli selvittää milloin ja missä yhteydessä edellä mainitut sanat ovat esiintyneet Suomessa ensimmäisen kerran yhdessä, muodostaen käsitteen *sosiaalinen kuntoutus*. Tähän luulimme löytävämme vastauksen vuoden 1960 tuberkuloosilaista tai kyseisen lain valmisteluun liittyvistä asiakirjoista, sillä Veikko Niemi¹⁸¹ on muistellut, että ”käsite sosiaalinen kuntoutus – oltuaan aikaisemmin kyllä hajakäytössä – alkoi vakiintua v. 1960 tuberkuloosilain yhteydessä”. Tähän tukeutuen luimme läpi vuoden 1960 tuberkuloosilain valmisteluun liittyviä asiakirjoja sekä itse lain. Oletimme tutkimuksen lähtöpisteen löytyvän kyseisistä asiakirjoista. Näin ei kuitenkaan käynyt, sillä niissä ei esiintynyt käsitettä sosiaalinen kuntoutus.

Edellä mainitusta johtuen jouduimme jäljittämään tutkimuksen lähtöpistettä uudelleen. Lumipallomenetelmällä löysimme artikkelin Duodecim-lehdestä vuodelta 1956, jossa käytetään käsitteestä *sosiaalinen kuntoutus* muotoa *sosiaalinen rehabilitaatio*. Langenskiöldin ja Pylkkäsen¹⁸² kirjoittamassa artikkelissa rehabilitaation käsite voidaan laajentaa sosiaalisesti rehabilitaatioksi, jolla tarkoitetaan ”invalidien lopullista työhön sijoittamista sekä tarvittaessa hänen tukemistaan työvälineiden hankkimisessa lainojen tms. avulla”. Tämä on varhaisin löytämämme teksti, jossa puhutaan sosiaalisesta kuntoutuksesta, ja samalla ainoa, jossa käsitteestä käytetään muotoa sosiaalinen rehabilitaatio. Langenskiöld ja Pylkkänen¹⁸³ toteavat kuitenkin, että toisin kuin monissa muissa kielissä, on suomen kielestä löytynyt hyvä käänös sanalle *rehabilitation*. Tämä käänös on *kuntouttaminen*. Tästä huolimatta he käyttävät artikkelissaan vielä osittain rinnakkain käsitteitä kuntouttaminen ja rehabilitaatio.

Näin ollen tutkimuksemme lähtöpiste löytyy vuodelta 1956. Kuten olemme jo aikaisemmin kirjoittaneet, ei lähtöpistettä voida pitää käsitehistoriallisen tutkimuksen tuloksena. Tästä

¹⁸⁰ Ranta-Knuutila 1967, 10

¹⁸¹ Niemi 1975a, 5

¹⁸² Langenskiöld & Pylkkänen 1956, 225

¹⁸³ Langenskiöld & Pylkkänen 1956, 219-226

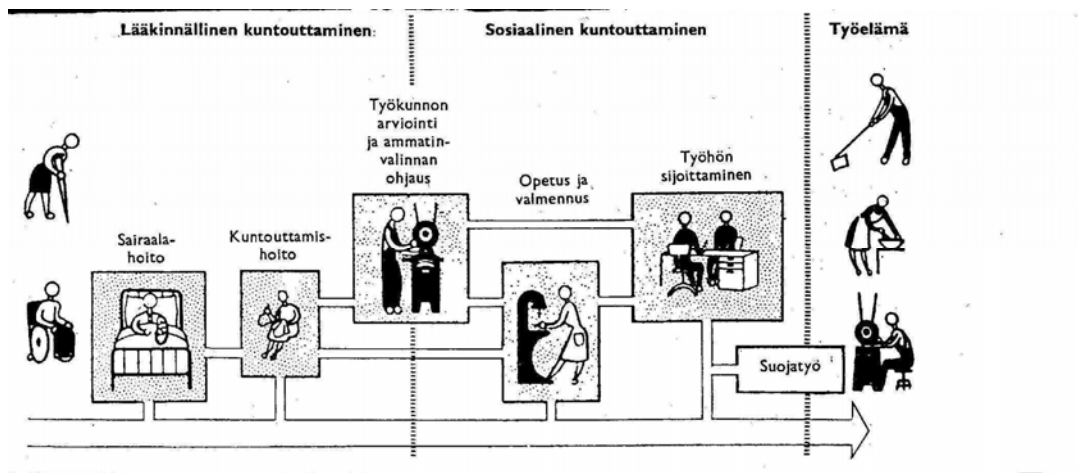
johtuen tutkimuksemme varsinainen analyysi alkaa 1960-luvulta, sillä aineistomme seuraava teksti löytyy vuodelta 1962. Tästä aloitimme sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen tarkastelun aina nykypäivään saakka. Lähdimme liikkeelle ensin käsitteen diakronisesta analyysistä, joka muistuttaa koselleckilaista käsittehistoriaa. Tässä analyysitavassa käsitettä tarkastellaan kontekstista irrotettuna ja pitkällä aikavälillä. Diakronisen analyysin jälkeen teimme sosiaalisen kuntoutuksen käsitteestä poikittaisleikkauksen synkronisen analyysin avulla. Tämä analyysimenetelmä puolestaan lähenee Skinnerin tutkimuksellista lähestymistapaa. Synkroniassa käsitettä tarkastellaan kontekstisidonnaisesti ja tiettyinä ajanjaksona. Seuraavaan osioon olemme yhdistäneet edellä mainituilla analyysimenetelmillä saamamme tulokset ymmärrettävän kokonaisuuden luomiseksi.

6. SOSIAALISEN KUNTOUTUKSEN KÄSITE 1960-LUVULTA NYKYPÄIVÄÄN

6.1. 1960-luku

Käsite sosiaalinen kuntouttaminen vakiintui Suomessa 1960-luvulla. Tuolloin se nähtiin rinnakkaisena ammatillisen kuntouttamisen käsitteen kanssa. Ammatillista tai sosiaalista kuntouttamista pidettiin kuntouttamisprosessin toisena päävaiheena lääkinnällisen kuntouttamisen kanssa. Sosiaalisen kuntouttamisen painopiste oli kuntoutettavan yksilön auttamisessa joka suhteessa mahdollisimman normaaliin elämään. Tuolloin sosiaalisen kuntouttamisen osat erotettiin seuraavalla tavalla:

- työkykyarviointi, työkokeilu ja ammatinvalinnanohjaus
- perus- ja yleisluonteinen opetus
- ammattiopetus ja työhön valmistus
- työhön sijoitus (mahdollisesti suojatyöhön)
- sosiaalihuollollinen tuki
- jälkivaiheiden tarkkailu.¹⁸⁴

Kaavio 1. Kuntouttamisen vaiheet erään YK:n julkaisun mukaan¹⁸⁵

¹⁸⁴ Noro & Niemi 1962, 10

¹⁸⁵ Noro & Niemi 1962, 5

Edellä esitetty kaavio havainnollistaa sen, millaiseksi kuntouttamisprosessi ymmärrettiin Suomessa 1960-luvun alussa. Kuten kaaviosta näkee, kuntouttaminen jaettiin tuolloin lääkinälliseen ja sosiaaliseen kuntouttamiseen. Nämä nähtiin peräkkäisinä, ei niinkään päällekkäisinä prosesseina. Tämä kuntouttamisnäkemys on vaikuttanut 1960-luvulla siihen, miten sosiaalisen kuntouttamisen käsite ymmärrettiin. Sosiaalisen kuntouttamisen tavoitteena oli ihmisen saattaminen työelämään, toisin sanoen sosiaalisen kuntouttamisen toimenpiteet olivat vahvasti ammatilliseen kuntouttamiseen painottuvia.

Vuoden 1966 Kuntoutuskomitean mietinnössä sosiaalisen kuntouttamisen käsitteestä alettiin käyttää muotoa sosiaalinen kuntoutus. Sosiaalisen kuntoutuksen alle katsottiin kuuluvaksi muun muassa ammatillisen kuntoutuksen yleisjärjestely, kuntoutustutkimus, sopeutumisvalmennus, peruskoulutus sekä työllistäminen.¹⁸⁶ Sosiaalinen kuntoutus nähtiin kyseisessä Komiteanmietinnössä tavallaan ammatillisen kuntoutuksen yläkäsitteenä. Voidaan jopa ajatella, että käsite ammatillinen kuntoutus korvattiin 1960-luvulla toisinaan käsitteellä sosiaalinen kuntoutus. Veikko Niemen¹⁸⁷ mukaan taustalla ei kuitenkaan ollut mitään syvällisempää ajattelua siitä, miksi ”ammatillinen” korvattiin ”sosiaalisella”.

Myöhempinä vuosikymmeninä on pohdittu jonkin verran sitä, mitä sosiaalisen kuntoutuksen käsitteellä on sen käyttöönoton ajankohtana tarkoitettu. Esimerkiksi Veikko Niemi¹⁸⁸ näki sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen kahdella tavalla. Toisaalta hän piti sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä 1960-luvulla kattokäsitteenä kaikelle sille, mikä ei sisältynyt lääkärin ja sairaalan vastuualueeseen, toisaalta hän näki sen lähinnä yläkäsitteenä työhön kuntoutukselle sekä muuta sosiaalista suoriutuvuutta edistävälle kuntoutukselle.

1960-luvulla sosiaalisen kuntoutuksen katsottiin kohdistuvan nimenomaan vammaisiin ja vammautuneisiin henkilöihin. Käytännössä sosiaalinen kuntoutus ei vielä ollut vakiintunut selkeästi omaksi toimintakokonaisuudekseen, vaan sen rajat ja sisältö olivat epämääräiset. Tuolloin sosiaalisen kuntoutuksen kenttään katsottiin kuuluvan kaikki yhteiskuntaelämän eri puolet.¹⁸⁹ Sosiaalinen kuntoutus oli laaja-alaista toimintaa, jonka päämäärä osoittautui samaksi kuin koko sosiaalipolitiikan tavoite¹⁹⁰. Tämä laaja-alaisuus ei voinut olla

¹⁸⁶ Komiteanmietintö 1966, 34-43

¹⁸⁷ Niemi 1975a, 5

¹⁸⁸ Niemi 1974, 12; Niemi 1983a, 1

¹⁸⁹ Niemi 1962, 271-274

¹⁹⁰ Ruuska 1962, 332

vaikuttamatta sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen määrittelyn vaikeuteen, sillä kyseistä käsitettä on vaikea määrittellä muutoin kuin sen käytännön kautta.

6.2. 1970-luku

1970-luvulla sosiaalisesta kuntoutuksesta alettiin puhua enemmän. Tähän on käsittääksemme vaikuttanut kuntoutuksen nelijaon rantautuminen Suomeen 1970-luvun alkupuolella, jolloin sosiaalinen kuntoutus sai oman paikkansa kuntoutusjärjestelmässä. Kuntoutuksen lohkoista lääkinällinen, ammatillinen ja kasvatuksellinen kuntoutus olivat jo tuolloin käsitteidensä, menetelmiensä ja sisältönsä puolesta melko vakiintuneita sosiaalisen kuntoutuksen vielä etsiessä paikkaansa¹⁹¹. Lisäksi sosiaaliseen kuntoutukseen katsottiin tuolloin kuuluvan toistakymmentä eri tiedonala, eikä erityistä sosiaalisen kuntoutuksen tiedonala osattu nimetä¹⁹². Sosiaalisen kuntoutuksen epäselvyys sekä käsitteen että käytännön tasolla aiheutti tarpeen määrittellä sitä molemmilla tasoilla.

1970-luvun alussa Anja Ylinen määritteli tutkielmassaan *Sosiaalinen kuntoutus kehitysvammaisten huollon keskuslaitoksissa* sosiaalisen kuntoutuksen kasvatuksellisen kuntoutuksen jatkeeksi. Hänen mukaansa sosiaalinen kuntoutus kohdistui aikuisiin sekä aikuistuviin laitosisiakkaisiin, ja lapsi-ikäisiin kohdistuva sosiaalinen kuntoutus oli niin sanottua kasvatuksellista kuntoutusta. Vielä tuolloin kaikissa kehitysvammaisten huollon keskuslaitoksissa ei kuitenkaan hyväksytty sosiaalista kuntoutusta täysin itsenäiseksi kuntoutusalueeksi, vaan se liitettiin osaksi kasvatuksellista kuntoutusta.¹⁹³

Vuonna 1973 Messilässä järjestettiin seminaari, jonka ensisijaisena tarkoituksena oli pohtia sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä ja sen toiminnallista sisältöä suomalaisia olosuhteita ajatellen. Seminaarissa todettiin, että sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä on mahdollista määrittellä ulkoa- tai sisältäpäin. Ulkopuolelta katsottuna sosiaalinen kuntoutus voisi kattaa kaiken sen, mikä ei kuulu lääkinälliseen, kasvatukselliseen tai ammatilliseen kuntoutukseen. Sisältäpäin lähtevässä tarkastelussa keskeisiä ovat ympäristökysymykset, joissa pohditaan toisaalta sitä, miten yksilöä voidaan auttaa sopeutumaan ympäristöönsä, ja toisaalta sitä, miten ympäristöä voidaan muuttaa vammaiselle sopivammaksi. Lisäksi

¹⁹¹ Niemi 1975a, 6

¹⁹² Kananoja (toim.) 1975, 30

¹⁹³ Ylinen 1972, 1, 12, 23

sosiaalisen kuntoutuksen käsitteeseen todettiin kuuluvan myös kuntoutuspalvelun saattaminen yksilön käytettäväksi sekä sosiaalisuunnittelu.¹⁹⁴

Messilän seminaarin työryhmissä käydyissä keskusteluissa sosiaalisen kuntoutuksen käsite nähtiin kuntoutuksen yläkäsitteenä ja koko yhteiskuntaa läpäisevänä periaatteena. Yhdessä työryhmässä kuitenkin esiintyi vaateita siitä, että sosiaalinen kuntoutus ei saisi olla kuntoutuksen yläkäsite, vaan pitäisi päästä kuntoutuksen eri sektoreiden rajaamiseen. Yleisesti sosiaalista kuntoutusta pidettiin yhtenä yhteiskuntapolitiikan osana, jonka tehtävänä oli vaikuttaa yhteiskuntaan siten, ettei kuntoutumiselle olisi esteitä.¹⁹⁵ Seminaarissa käyty keskustelu sosiaalisen kuntoutuksen suhteesta sosiaali- ja vammaistenhuoltoon herätti pohdintoja sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen tarpeellisuudesta. Seminaarissa keskusteltiin siitä, kuinka pitkälti voidaan ajatella, että yleinen sosiaalihuolto/ -palvelu täyttäisi sosiaalisen kuntoutuksen tarpeet. Samassa yhteydessä pohdittiin, tarvitaanko lainkaan sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä, vai voidaanko samat tarpeet täyttää yhdistämällä toisaalta vammaishuollon ja toisaalta yleisen sosiaalisen huollon palveluja.¹⁹⁶

Pasi Valtee on yksi niistä harvoista, joka on pystynyt määrittelemään sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen teoreettisella tasolla. Hän on määritellyt käsitteen vuonna 1977 seuraavanlaisesti: ”Sosiaalinen kuntoutus on yhteiskuntapoliittisten tekojen, palvelujen, toimenpiteiden ja menetelmien sovellutuksia määrittävä metodologinen periaate, jonka läpikäyvänä tavoitteena on inhimillisessä käytännössä ilmenevien toiminnallisten rajoitteiden synnyn estäminen ja niiden poistaminen tai vähentäminen tavoitteena yksilöllinen hyvinvointi.”¹⁹⁷ Valteen¹⁹⁸ mukaan hänen luomaansa määritelmää ei voida ymmärtää ilman sitä kontekstia, jossa hän on sen määritellyt. Hänen tutkimuksessaan sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen johtaminen noudattaa ”kaavaa”: inhimillinen käytäntö – toiminnallinen haitta – sosiaalinen kuntoutus.

Valtee¹⁹⁹ näki sosiaalisen kuntoutuksen koko kuntoutustoiminnan kokoavana käsitteenä, muiden kuntoutuksen muotojen yläkäsitteenä. Hänen mukaansa sosiaalisen kuntoutuksen

¹⁹⁴ Niemi 1975a, 6-7

¹⁹⁵ Kananoja (toim.) 1975, 13-36

¹⁹⁶ Niemi 1975b, 10-11

¹⁹⁷ Valtee 1977, 113

¹⁹⁸ Valtee 1977, 4

¹⁹⁹ Valtee 1977, 106, 112-113

käsitelmärittely voitiin jakaa neljään osaan. Ensinnäkin sosiaalisen kuntoutuksen subjektina on julkinen valta. Toiseksi sosiaalisen kuntoutuksen teot ovat yleisiä yhteiskuntapoliittisia tekoja, joten ei voida puhua sen omista teoista. Kolmanneksi Valtee näki, että sosiaalisen kuntoutuksen kohteena ovat yksilöt, joilla on toiminnallisia rajoitteita tai joiden kohdalla ilmenee toiminnallisten häiriöiden uhkaa. Neljäntenä käsitelmärittelyn seikkana hän näki, että sosiaalisen kuntoutuksen viimesijaisena tavoitteena on hyvinvointi nimenomaan toiminnallisessa mielessä.

1970-luvulla yleistyi ajatus, jossa sosiaalisen kuntoutuksen kohteena ei nähty vain kuntoutujaa, vaan koko yhteiskunta ja sen instituutiot²⁰⁰. Tuolloin nähtiin, että sosiaalisen kuntoutuksen toimenpiteet kohdistuivat sekä yksilöön että siihen ympäristöön, jossa yksilö elää. Sosiaalinen kuntoutus ei edellyttänyt invaliditeettia tai vammaa, eikä sosiaalisen kuntoutuksen määrittämistä tietyistä kohderyhmistä käsin pidetty mielekkäänä.²⁰¹

6.3. 1980-luku

1980-luvun alkupuolella ylilääkäri Reino Hiltunen²⁰² näki käsitteet sosiaalinen kuntoutus ja ammatillinen kuntoutus rinnakkaisina. Hänen mukaansa lähes aina näillä käsitteillä tarkoitettiin työhön sijoitusta, uudelleen koulutusta, eläkeasioiden ratkaisua ja potilaan toimeentuloon liittyviä ongelmia. Hiltunen oli tyytymätön käsitteiden nimeämiseen ja piti perusteltuna sitä, että edellä mainitut käsitteet voitaisiin korvata muilla ilmaisuilla. Hänen mukaansa ammatillisen ja sosiaalisen kuntoutuksen käsitteet useimmiten estävät ratkaisevasti oikea-aikaisen lääkinällisen kuntoutuksen. Tätä määritelmää tarkasteltaessa on otettava huomioon, että Hiltunen toimi ylilääkärinä, ja näin ollen hänen näkemyksensä on lääketieteellistä kuntoutusta puoltava.

Jarmo Räihä²⁰³ puolestaan näki sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen koko kuntoutustoiminnan yläkäsitteenä, eräänlaisena läpäisevänä periaatteena, joka on mukana kaikissa kuntoutusprosessin eri vaiheissa. Hänen mielestään ei ollut perusteltua nähdä sosiaalista kuntoutusta rinnakkaisena toimintalohkona muiden kuntoutuksen lohkojen

²⁰⁰ Kananaja (toim.) 1975, 24

²⁰¹ Valtee 1977, 95, 109; Kananaja (toim.) 1975, 24

²⁰² Hiltunen 1980, 6

²⁰³ Räihä 1982, 3, 42, 46

kanssa. Rähjän mukaan sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä käytettiin toisinaan tavoitteen merkityksessä, toisinaan sillä tarkoitettiin tiettyjä vammaisille kohdistettuja palvelumuotoja.

Vuonna 1982 järjestettiin Rehabilitation International Finnish National Committeeen toimesta sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä koskevia neuvottelukokouksia, joiden puitteissa työskenteli erilaisia työryhmiä. Työryhmissä keskusteltiin sosiaalisen kuntoutuksen käsitteestä, ja yksi ryhmistä päätyi seuraavaan määritelmään:

1. ”Sosiaalinen kuntoutus on vuorovaikutusprosessi, opiskelunomainen tapahtuma, jossa muotoutuvat sosiaaliset taidot ja uudet käyttäytymismallit, vuorovaikutus syvenee ja jäsentyy
2. Sosiaalinen kuntoutus on myös ihmisen oma prosessi, jossa ihminen kypsyy realistiseen itsenäisyyteen ja oppii toimimaan yhteisön jäsenenä ja oppii myös arvostamaan itseään.”

Kyseinen ryhmä katsoi, etteivät rakennettu ympäristö, työ, asuminen ja vaikutuskanavien käyttö kuulu varsinaiseen sosiaaliseen kuntoutukseen, vaan ne antavat puitteet ja mahdollisuuden sosiaaliselle kuntoutumiselle.²⁰⁴

Neuvottelukokousten työryhmien työskentelyn tuloksena muodostui seuraavanlainen kuva sosiaalisesta kuntoutuksesta: ”Sosiaalinen kuntoutus on ympäristösidonnainen prosessi, jonka tavoitteena on sosiaalinen toimintakyky. Prosessin aikana pyritään minimoimaan ne toimintaesteet, joita esiintyy interaktiossa vammaisen ja hänen ympäristönsä välillä. Toisin sanoen yksilön kyky ja mahdollisuudet käyttää tai hyödyntää ympäristöä ja sen palveluja optimoituu ja yksilö kasvaa integroidusti yhteisönsä tasavertaiseksi jäseneksi.”²⁰⁵ Neuvottelukokouksissa käytyjen keskusteluiden perusteella esitettiin, että sosiaalinen kuntoutus on eräänlainen yläkäsite kuntoutuksessa. Tästä yläkäsitteellisyydestä huolimatta sosiaalinen kuntoutus nähtiin myös muiden kuntoutusmuotojen kanssa rinnakkaisena ja vuoroittaisena²⁰⁶.

1980-luvun alussa nousi uudelleen esiin keskustelu sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen tarpeellisuudesta. Tuolloin pohdittiin, onko mitään syytä yrittää pitää keinotekoisesti elossa

²⁰⁴ Könkkölä ym. 1982, 1

²⁰⁵ Kiviniemi 1982, 4

²⁰⁶ Kiviniemi 1982, 5-6

sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä. Koska sosiaalisen kuntoutuksen käsite ei ollut kehittynyt odotusten mukaisesti, mietittiin, onko se mahdollisesti merkki siitä, että kyseistä käsitettä ei tarvita lainkaan, vai siitä, että ”aika ei ollut kypsä” tämän käsitteen perusteellisemmalle pohdinnalle.²⁰⁷ Veikko Niemi²⁰⁸ piti kuitenkin sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä tarpeellisena, sillä käytännöllisten kokemusten pohjalta hän näki, että kolme kuntoutuksen muuta peruslohkoa eivät yksin anna kuntoutukselle riittävää käytännöllistä sisältöä tai teoriakehikkoa.

Tampereella pidettiin vuonna 1983 kansainvälinen sosiaalisen kuntoutuksen seminaari. Seminaarissa kehitettiin sosiaalisen kuntoutuksen määritelmä, joka on seuraavanlainen: ”Social rehabilitation is a process the aim of which is to attain social functioning ability. This ability means the capacity of a person to function in various social situation towards the satisfaction of his needs and the right to achieve maximum richness in his participation in society.”²⁰⁹ Vapaasti käännettynä edellä mainitussa määritelmässä sosiaalinen kuntoutus nähdään prosessina, jonka tavoitteena on sosiaalisen toimintakyvyn saavuttaminen. Tällä tarkoitetaan henkilön kykyä suoriutua erilaisista sosiaalisista tilanteista tarpeittensa tyydyttämiseksi ja oikeutta saavuttaa paras mahdollinen osallistuminen yhteiskuntaan.

Tampereen määritelmän mukaan sosiaalisen kuntoutuksen käsite on kolmiportainen. Ensimmäisen portaatan muodostavat hyvät elinolosuhteet, jotka muodostuvat fyysisestä ympäristöstä, ihmissuhteista sekä yhteiskunnan taloudellisista, juridisista ja poliittisista rakenteista. Toiselle portaalle kuuluvat yksilön suoriutumiskykyä parantavat kuntouttamistoimet, joita ovat lääkinnällisen, ammatillisen ja kasvatuksellisen kuntoutuksen toimenpiteet. Kolmas porras sisältää sosiaalisen kuntoutuksen erityistoimenpiteet, joista Tampereen määritelmä luettelee asumis- ja kuljetuspalvelut, kotiavun, päivähuollon, toimintaterapian, perheneuvonnan, järjestötoiminnan, erimuotoisen valmennuksen ja sosiaaliturvan erityismuodot.²¹⁰

Tampereen seminaarissa selvennettiin sosiaalisen kuntoutuksen kannalta kaksi olennaista asiaa: sille määritettiin uusi tavoite, sosiaalinen toimintakyky, sekä kehitettiin

²⁰⁷ Niemi 1982, 3

²⁰⁸ Niemi 1982, 3

²⁰⁹ RI Social Commission 1983, 227

²¹⁰ Niemi 1983a, 2

kolmiportainen käsiterakennelma, jonka kautta sosiaalinen kuntoutus sai paikkansa sekä kuntoutuksen että yhteiskuntapolitiikan kokonaisuudessa²¹¹. Tampereen seminaarissa kehitettyä kansainvälistä sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen määritelmää on käytetty Suomessa useissa eri yhteyksissä 1980-luvulla²¹².

Vuonna 1984 Hämeenlinnassa järjestettiin seminaari, jossa sosiaalisen kuntoutuksen käsitteiselvittelyä jatkettiin. Hämeenlinnan pelkistetty sosiaalisen kuntoutuksen määritelmä kuuluu: ”Sosiaalinen kuntoutus muodostuu prosessista, jonka tavoitteena on sosiaalisen toimintakyvyn parantaminen, ja jossa yksilö tilanteen edellyttämässä määrässä käyttää hyväksi yhteiskunnan yleisiä palveluja sekä erilaisia kuntoutuksen toimenpiteitä.” Erona Tampereen määritelmään on, että toimenpiteitä ei enää pidetty porrasteisina.²¹³

Vuonna 1986 Kuuloviesti-lehden haastattelussa Helsingin sosiaalilautakunnan puheenjohtaja Rakel Hiltunen sanoi sosiaalisen kuntoutuksen käsitteestä seuraavaa: ”Ajattelen sosiaalista kuntoutusta prosessina, joka alkaa vamman toteamisesta. - - Sosiaalinen kuntoutus käsitteenä pitää sisällään henkilön liittymisen yhteisöön ja kaiken kaikkiaan aktivoitumisen ulospäin. Onnistuminen mitattaneen sitten selviintymisellä työelämässä tai muuten oman elämän hallinnoissa. Edellä kuvaamallani tavalla tunnen ja hyväksyn käsitteen sosiaalinen kuntoutus.”²¹⁴

Samaisessa haastattelussa myös Helsingin sosiaaliviraston sosiaalihuolto-osaston osastopäällikkö Aulikki Kananoja kertoi näkemyksensä sosiaalisen kuntoutuksen käsitteestä: ”Tunnen käsitteen sosiaalinen kuntoutus. Pidän sitä hyvänä käsitteenä, kun ’sosiaalinen’ ymmärretään ulottuvuutena eikä esim. adjektiivina (ei siis epäsosiaalisen vastakohtana). Tällöin sosiaalinen kuntoutus on rinnakkainen käsite fyysiselle tai psyykkiselle kuntoutukselle, ja se merkitsee kuntoutusta yhteisön elämään.”²¹⁵

Vaikka sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä oli käsitelty 1980-luvun puoliväliin mennessä useissa eri yhteyksissä, jouduttiin vielä vuonna 1986 tyytymään luonnosvaiheessa oleviin sosiaalisen kuntoutuksen määritelmiin. Virallista määritelmää ei vielä tuolloin ollut

²¹¹ Niemi 1986, 8

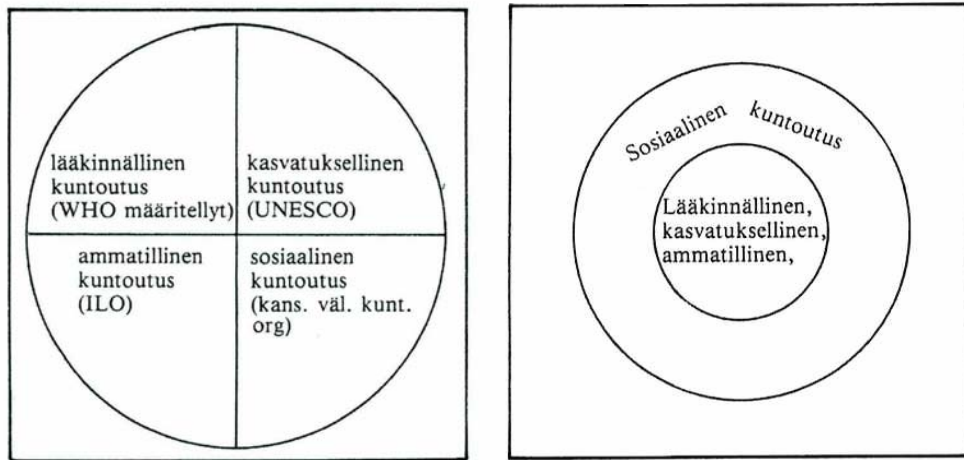
²¹² Ks.esim. Lind 1987; Helenius 1988; Havas 1989

²¹³ Laaksovirta 1985, 7

²¹⁴ Vakkilainen 1986, 11

²¹⁵ Vakkilainen 1986, 11

olemassa.²¹⁶ Käsittäksemme samaisena vuonna on kuitenkin saatu käyttöön virallinen sosiaalisen kuntoutuksen määritelmä, sillä Päivi Havas²¹⁷ on myöhemmin todennut, että vuonna 1986 hyväksyttiin sosiaalisen kuntoutuksen määritelmä kansainvälisesti. Kyseinen määritelmä pohjautuu vuoden 1983 Tampereen määritelmään.

Kaavio 2. Heidi Heleniuksen²¹⁸ näkemys uudesta kuntoutusajatuksesta (1988)

Yllä on Heidi Heleniuksen näkemys uudesta kuntoutusajatuksesta vuodelta 1988. Hänen mukaansa perinteisestä kuntoutuksen nelijaosta (vasemmanpuoleinen kuva) tulisi siirtyä kuntoutusympyrään, jossa sosiaalinen kuntoutus jatkuu koko kuntoutusprosessin ajan (oikeanpuoleinen kuva).²¹⁹

1980-luvulla sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhminä nähtiin muun muassa kehitysvammaiset, vammaiset, vajaakuntoiset henkilöt sekä psykiatriset potilaat. Tuolloin ei ollut tarkkaa seulaa siitä, kuka sosiaalisen kuntoutuksen piiriin pääsi, mutta palveluita saadakseen oli kuntoutujan osoitettava hyötyvänsä kyseisistä palveluista. Hyväksynnät tehtiin yksilöllisesti, eikä esimerkiksi vammaisuus merkinnyt automaattisesti sosiaalisen kuntoutuksen tarvetta.²²⁰ Aiemmasta poiketen 1980-luvulla esitettiin näkemys, jonka mukaan sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmä, eli se kenelle sosiaalisen kuntoutuksen

²¹⁶ Sosiaalihallitus 1986, 67

²¹⁷ Havas 1989, 34-35

²¹⁸ Helenius 1988, 4

²¹⁹ Helenius 1988, 4

²²⁰ Matinvesi 1982, 23

palveluja tuotetaan, oli otettava huomioon käsitettä pohdittaessa²²¹. Tämän näkemyksen mukaan se, mitä sosiaalisella kuntoutuksella missäkin yhteydessä tarkoitettiin, määriteltiin kohderyhmistä käsin.

6.4. 1990- ja 2000-luku

Sosiaaliturvan sanastossa on vuonna 1992 määritelty sosiaalinen kuntoutus kuntoutukseksi, ”jolla asiakasta autetaan toimimaan mahdollisimman täysipainoisesti yhteisön tai yhdyskunnan jäsenenä”²²². Käsite sosiaalinen kuntoutus löytyy myös vuoden 2002 Sosiaaliturvan sanastosta²²³, mutta kyseisessä sanastossa sitä ei enää määritellä.

2000-luvulla Juha Kääriäinen ja Pertti Koistinen²²⁴ ovat todenneet, että sosiaalisen kuntoutuksen nopeasta yleistymisestä huolimatta sen tutkiminen, ja siten myös sen teoreettisen perustan vahvistaminen, ovat olleet vielä melko kehittymättömiä. Myös Marjo Savukoski ja Pirjo Kauramäki²²⁵ ovat nähneet, että lääkinnälliseen ja ammatilliseen kuntoutukseen verrattuna sosiaalinen kuntoutus hakee edelleen muotojaan. Heidän mukaansa tämä on seurausta tähänastisesta kehityskulusta muiden kuntoutusmuotojen rinnalla.

Ilpo Vilkkumaa²²⁶ on puolestaan todennut, että sosiaalinen kuntoutus on perinteisesti nähty sekä yhtenä neljästä kuntoutuksen lajista että kuntoutusta yleisesti luonnehtivana kattokäsitteenä. Näistä jälkimmäinen on hänen mukaansa pikemminkin ideologinen kannanotto kuin käsitteellinen työväline, sillä se korostaa kaikkien kuntoutustoimenpiteiden sosiaalista perusluonnetta. Vilkkumaa on kyseenalaistanut sen, mikä on sosiaalisen kuntoutuksen tehtävä. Hän on pohtinut esimerkiksi sitä, pitäisikö sosiaalisen kuntoutuksen olla yksinäisyyteen totuttamista, pitäisikö sosiaalisen kuntoutuksen tuottaa hyviä tyyppisiä vai pitäisikö sosiaalisen kuntoutuksen erikoistua erityisesti yhteisten yhteisöllisten tekojen maailmaan, toisin sanoen kannustaa yhdessä tekemiseen yksin yrittämisen sijaan.²²⁷

²²¹ Riihinen 1982, 36

²²² Huoltaja-säätiö 1992, 48

²²³ Huoltaja-säätiö 2002, 131

²²⁴ Kääriäinen & Koistinen 2000, Esipuhe

²²⁵ Savukoski & Kauramäki 2004, 125

²²⁶ Vilkkumaa 2004, 28

²²⁷ Vilkkumaa 2004, 35

Sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmät ovat moninaistuneet. Sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmien laajenemiseen on merkittävästi vaikuttanut näkemys siitä, että sosiaalisen kuntoutuksen tarve voi ilmetä ilman lääketieteellisesti todettua haittaa²²⁸. 1990- ja 2000-luvuilla sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhminä on nähty muun muassa vammaiset, sairaat, mielenterveyskuntoutujat, työelämästä ja sosiaalisesta elämästä syrjäytyneet, päihdeongelmaiset, maahanmuuttajat, kidutetut sekä käytöshäiriöiset. Näillä vuosikymmenillä aineistossamme sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhminä korostuivat päihdeongelmaiset sekä pitkäaikaistyöttömät. Tulkintamme mukaan 1990-luvun alun taloudellinen lama on yksi selittävä tekijä näiden kohderyhmien korostumiseen.

²²⁸ Saarinen 2005, 88

7. AJAN MYÖTÄ TAPAHTUNEET MUUTOKSET

7.1. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteessä ja sen määrittelyssä tapahtuneet muutokset

Kuten olemme jo aikaisemmin todenneet, ei sosiaalisen kuntoutuksen käsitteellä ole maassamme kovin pitkää historiaa. Se on reilun viiden vuosikymmenen mittaisen historiansa aikana saanut kuitenkin osakseen selvästi enemmän huomiota kuin muut kuntoutuksen kentällä esiintyvät käsitteet. Käsitteen sisältö ja itse käsite ovat vuosien mittaan muuttuneet, ja muutosten taustalla on nähtävissä yhteiskunnallinen kehitys.

Ensimmäisen muutoksen sosiaalisen kuntoutuksen käsite koki heti historiansa alkuvaiheessa. 1950- ja 1960-lukujen taitteessa käsite *sosiaalinen kuntouttaminen* syrjäytti käsitteen *sosiaalinen rehabilitaatio*. Tämän käsitteellisen muutoksen taustalla on nähtävissä sanan rehabilitation suomennoksen vakiintuminen. 1960-luvun puolivälissä tapahtui seuraava käsitteellinen muutos, jonka myötä käsite *sosiaalinen kuntouttaminen* vaihtui käsitteeseen *sosiaalinen kuntoutus*. Tämän muutoksen taustalla on havaittavissa laajempi käsitteellinen muutos, sillä kuntoutuksen kentällä siirryttiin käsitteestä *kuntouttaminen* käsitteeseen *kuntoutus*.

1960-luvulla sosiaalinen kuntoutus nähtiin kuntoutuksen kahtiajaon toisena päälohkona. 1970-luvulla kahtiajaosta siirryttiin kuntoutuksen nelijakoon, joka on käytössä edelleen kuntoutuksen kentästä puhuttaessa. Sosiaalisen kuntoutuksen paikka kyseisessä nelijaossa ei aina ole ollut selkeä. Nelijaon rantauduttua Suomeen rinnastettiin sosiaalisen kuntoutuksen käsite vielä toisinaan ammatillisen kuntoutuksen käsitteeseen²²⁹.

1960-luvulla sosiaalista kuntoutusta määriteltiin hyvin pitkälti ammatillisen kuntoutuksen toimenpiteiden (esimerkiksi työkunnonarviointi, ammatinvalinnanohjaus, työllistäminen) kautta, ja tämä ymmärtääksemme aiheutti sosiaalisen ja ammatillisen kuntouttamisen käsitteiden rinnakkaisuuden. 1970-luvulle tultaessa tällainen määrittelytapa ei ollut enää toimiva, sillä ammatillinen ja sosiaalinen kuntoutus jaettiin omiin lohkoihinsa. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä ja käytäntöä jouduttiin siis pohtimaan uudelleen.

²²⁹ Ks. esim. Hiltunen 1980, 6

1960-luvulla sosiaalinen kuntoutus nähtiin kattokäsitteenä kaikelle sille, mikä ei kuulunut lääkärin tai sairaalan vastuualueeseen. Kuntoutuksen nelijaon yleistymisen myötä jaettiin kaikki se, mikä ei kuulunut lääkinnälliseen kuntoutukseen sosiaalisen, ammatillisen ja kasvatuksellisen kuntoutuksen kesken. Tämän lisäksi sellaiset kuntoutuksen toimenpiteet, jotka eivät selkeästi kuuluneet mihinkään tiettyyn kuntoutuksen lohkoon, liitettiin sosiaaliseen kuntoutukseen. 1970-luvulla alettiin ottaa myös ympäristökysymykset huomioon sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä pohdittaessa. Ymmärrettiin, että kuntoutujan täysipainoinen kuntoutuminen vaatii myös ympäristön muutosta. Voitiin jopa puhua ympäristön sosiaalisesta kuntouttamisesta.

Kuntoutuksen historian alkuvaiheissa kuntoutuksen tavoitteena nähtiin nimenomaan sotainvalidien työhön kuntoutus. Tuolloin kuntoutusta pidettiin työvoimapoliittisena ratkaisuna, sillä työvoimapula oli suuri sotien jälkeen.²³⁰ 1970-luvulla työhön auttamisen rinnalle tuli toinen tärkeä tavoite, vammaisen auttaminen mahdollisimman täysipainoiseen elämään. Tämä koettiin nimenomaan sosiaalisen kuntoutuksen tehtäväksi. Tuolloin kuntoutuksen tavoiteasettelu kehittyi voimakkaasti, ja se vaikutti myös siihen, että haluttiin tarkastella sosiaalista kuntoutusta sekä käsitteen että käytännön tasolla.²³¹ Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen ja käytännön selkeyttäminen nähtiin tarpeelliseksi.

Anja Ylinen ymmärsi sosiaalisen kuntoutuksen 1970-luvun alussa kasvatuksellisen kuntoutuksen jatkeeksi. Hänen määritelmänsä oli kuitenkin hyvin kontekstisidonnainen (kehitysvammaisten huollon keskuslaitokset), eikä se käsittäksemme ole vaikuttanut muihin sosiaalisen kuntoutuksen määritelmiin. Kiinnostavaa hänen näkemyksessään oli kuitenkin se, että hän näki vaikeana rajanvedon sosiaalisen ja kasvatuksellisen kuntoutuksen välillä. Aineistossamme kukaan ei ole ennen häntä tai hänen jälkeensä pohtinut sosiaalisen ja kasvatuksellisen kuntoutuksen välistä suhdetta.

Käsitteen määrittelyn epäselvyys on ollut olemassa koko sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen historian ajan, ja se ei ole voinut olla heijastumatta sosiaalisen kuntoutuksen käytäntöön. Kuinka on mahdollista toteuttaa sosiaalista kuntoutusta käytännössä, jos ei edes tiedetä, mitä sillä tarkoitetaan? On mielenkiintoista havaita, että vuonna 1975 sosiaalista kuntoutusta on verrattu kuntoutustyöryhmän sosiaalityöntekijän ”työnkuvaan”,

²³⁰ Jääskeläinen 1986, 1; Järvikoski 1984, 15

²³¹ Niemi 1975a, 9

jonka mukaan sosiaalityöntekijä huolehti kaikesta siitä, mikä ei kuulunut toisille ammattiryhmille²³². Onko tällainen näkemys osaltaan vaikuttanut siihen, että sosiaalisen kuntoutuksen alle voidaan heittää kaikki se, mikä ei kuulu muualle?

Varhaisin löytämämme sosiaalisen kuntoutuksen käsitteeseen kohdistuva määritelmä on Pasi Valteen määritelmä vuodelta 1977, jonka olemme esittäneet aikaisemmin. Tätä ennen sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä oli yritetty määrittellä Messilän seminaarissa vuonna 1973, mutta siellä ei onnistuttu luomaan yhtä selkeää sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen määritelmää. Valtee sen sijaan onnistui saamaan sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen määritelmän kirjalliseen muotoon, vaikka hän oli sitä mieltä, että kyseisen käsitteen universaalin määritelmän luominen on puhdas mahdottomuus²³³. Määritelmässään Valtee²³⁴ näkee sosiaalisen kuntoutuksen metodologisena periaatteena, joka määrittää yhteiskuntapoliittisten tekojen, palvelujen, toimenpiteiden ja menetelmien sovellutuksia. Toisin sanoen hän näki sosiaalisen kuntoutuksen kaiken kuntoutustoiminnan kokoavana käsitteenä, yläkäsitteenä muille kuntoutuksen muodoille.

Reino Hiltusen²³⁵ näkemys sosiaalisen kuntoutuksen käsitteestä vuodelta 1980 on mielestämme eräänlainen paluu takaisin 1960-luvun ajattelutapaan. Hän ei ole ottanut käyttöönsä edellisellä vuosikymmenellä vakiintunutta nelijakoa, vaan hän näki sosiaalisen ja ammatillisen kuntoutuksen käsitteet rinnakkaisina jaottelussa, jossa toisella puolella oli lääkinnällinen kuntoutus. Hiltunen on ehdottanut, että sosiaalisen ja ammatillisen kuntoutuksen käsitteet pitäisi korvata muilla ilmaisulla, koska hänen mielestään nämä käsitteet estävät oikea-aikaisen lääkinnällisen kuntoutuksen. Mielestämme hänen ehdotuksestaan tekee mielenkiintoisen se, että hän näki tarpeellisen uusien ilmaisujen luomisen kyseisille käsitteille, mutta hän ei itse pohtinut sitä, mitä nämä ilmaisut voisivat olla.

1980-luvulla sosiaalinen kuntoutus alettiin nähdä prosessina, jonka tavoitteena oli sosiaalinen toimintakyky. Sosiaalinen toimintakyky asetettiin sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteeksi jo vuonna 1982, vaikka Tampereen seminaarissa vuonna 1983 sosiaalinen toimintakyky nähtiin ”uutena” tavoitteena. Tämän tavoitteen myötä sosiaalisen

²³² Niemi 1975a, 6

²³³ Valtee 1977, 3

²³⁴ Valtee 1977, 106, 113

²³⁵ Hiltunen 1980, 6

kuntoutuksen käsitettä alettiin määritellä järjestelmällisesti sen käytännön tavoitteiden kautta. Tämä käytännönläheisyys tekee hankalaksi sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen ja käytännön erottamisen toisistaan. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä onkin vaikea mieltää sen kaksitasoisuuden vuoksi, kuten Päivi Havas²³⁶ on todennut tutkiessaan käsitettä 1980-luvun lopulla.

Tampereen määritelmässä vuodelta 1983 sosiaalisen kuntoutuksen käsitteeseen katsottiin kuuluvan asioita, jotka vielä vuotta aikaisemmin oli nähty pohjana sosiaaliselle kuntoutukselle (esimerkiksi asumispalvelut). Tampereen määritelmän mukaan sosiaalisen kuntoutuksen käsite nähtiin kolmiportaisena käsitteenä. Määritelmän porrasteisuus ei kuitenkaan käsittääksemme ottanut niin sanotusti tulta alleen, sillä jo seuraavana vuonna luodussa Hämeenlinnan määritelmässä luovuttiin käsitteen porrasteisuudesta.

Heidi Helenius²³⁷ ehdotti vuonna 1988, että perinteisestä kuntoutuksen ympyrästä siirryttäisiin uuteen ympyrään, jossa sosiaalinen kuntoutus jatkuu koko kuntoutusprosessin ajan (kaavio s.52). Tämä ajatus ei sinänsä ollut uusi, mutta ymmärtääksemme hän oli valmis jättämään nelijaon historiaan. Helenius oli aineistomme perusteella ensimmäinen, joka oli valmis siirtymään kokonaan kuntoutuksen nelijaosta näkemykseen, jossa sosiaalinen kuntoutus ymmärretään muun kuntoutustoiminnan läpäisevänä periaatteena.

1980-luvulla sosiaalisen kuntoutuksen käsite nähtiin edelleen sekä yläkäsitteenä koko kuntoutustoiminnalle että yhtenä neljästä kuntoutuksen lohkoista. Vaikka sosiaalinen kuntoutus oli saanut oman paikkansa kuntoutuksen nelijaossa, pidettiin sitä yhä varsin yleisesti kuntoutustoimien jäännösluokkana, johon voitiin heittää kaikki se, mitä ei osattu sijoittaa muualle²³⁸. Mielestämme sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen yläkäsitteellisyys on osaltaan oikeuttanut muualle kuulumattomien toimenpiteiden liittämisen sosiaalisen kuntoutuksen alle.

1990- ja 2000-luvuilla sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä ei ole enää yritetty selventää, vaan sosiaalista kuntoutusta määritellään järjestelmällisesti sen käytännön kautta. Toisin sanoen enää ei puhuta siitä, mitä sosiaalisen kuntoutuksen käsitteellä tarkoitetaan, vaan

²³⁶ Havas 1989, 63

²³⁷ Helenius 1988, 4

²³⁸ Rissanen 1983, 2

siitä, mitä sosiaalinen kuntoutus on käytännössä. Keskustelut sosiaalisen kuntoutuksen käsitteestä ja sen tarpeellisuudesta ovat jääneet kokonaan pois. Tämän lisäksi myös sosiaalisen kuntoutuksen osa-alueen epämääräisyys on ohitettu muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Tampereen määritelmä vuodelta 1983 on kuitenkin edelleen 2000-luvulla nähtävissä sosiaalisen kuntoutuksen määrittelyiden taustalla.

7.2. Miten sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä on käytetty?

Sosiaalinen kuntoutus ei ole sidottu vain yhteen tiettyyn tieteenalaan. Tämä tieteiden moninaisuus näkyy kyseisen käsitteen erilaisissa käyttötavoissa. Sosiaalisesta kuntoutuksesta ovat keskustelleet useat eri henkilöt eri ammattialoilta, ja nämä henkilöt määrittelevät usein sosiaalisen kuntoutuksen omiin tarpeisiinsa sopivalla tavalla. Tämä ei ole voinut olla vaikuttamatta siihen, että sosiaalisen kuntoutuksen käsitteestä ja käytännöstä on tullut kirjava. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen määrittelyyn ovat osallistuneet useiden eri alojen henkilöt, jotka ovat edustaneet muun muassa sosiaalipolitiikan, kuntoutuksen, lääketieteen, lastensuojelun, vammaishuollon ja päihdehuollon näkökulmaa. Mielenkiintoista on kuitenkin havaita, että sosiaalityöntekijät ovat kirjoittaneet hyvin vähän sosiaalisesta kuntoutuksesta, vaikka heitä pidetään monessa yhteydessä sosiaalisen kuntoutuksen pääasiallisina toteuttajina.

Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen määrittelyn kannalta hyvin keskeinen henkilö on kolmen vuosikymmenen ajan ollut Veikko Niemi. Hän on osallistunut kaikkiin tiedossamme oleviin Suomessa järjestettyihin sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä koskeviin seminaareihin. Tämän lisäksi hän on ollut näkyvä henkilö myös koko kuntoutuksen kentällä. Hänestä voidaan oikeutetusti käyttää nimitystä Suomen kuntoutuksen ”grand old man”. Niemi on osallistunut esimerkiksi vuoden 1962 Kuntouttaminen -kirjan sekä vuosien 1974 ja 1978 Kuntoutus -kirjojen toimituskuntiin ja kirjoittajiin. Hän on tehnyt monipuolisen työuran kuntoutuksen kentällä, toimien muun muassa Työterveyslaitoksen kuntouttamisosaston apulaisjohtajana sekä Vakuutusalan Kuntouttamiskeskuksen kuntouttamisjohtajana.

Aineistoon nojautuen voimme sanoa, että kaikki sosiaalisesta kuntoutuksesta kirjoittavat henkilöt edustavat ensisijaisesti koko kuntoutuksen kenttää. Kuntoutuksen kentällä on

paljon toimijoita ja asiantuntijoita, jotka kirjoittavat sosiaalisesta kuntoutuksesta, mutta niin sanotusti vain sivulauseessa. Näin ollen sosiaalinen kuntoutus ei monessakaan yhteydessä saa näkyvää asemaa, vaan sitä tarkastellaan yhtenä kuntoutuksen osa-alueena.

Sosiaalisesta kuntoutuksesta puhutaan monissa eri yhteyksissä määrittelemättä sen tarkemmin, mitä sosiaalisen kuntoutuksen käsitteellä tarkoitetaan. Useissa teksteissä lukijan tulee itse lukea ikään kuin rivien välistä, mitä kirjoittaja sosiaalisella kuntoutuksella tarkoittaa. Tämän huomasimme jo kerätessämme aineistoa. Aineistohakujen kautta mahdollisia tekstejä löytyi huomattavasti enemmän kuin mitä aineistoomme lopulta valikoitui. Tämä johtui siitä, että monissa aineistohakujen kautta löytyneissä teoksissa tai artikkeleissa oli asiasanana sosiaalinen kuntoutus, mutta teksteissä kirjoittajat eivät suoraan sanoneet, mitä he sosiaalisen kuntoutuksen käsitteellä tarkoittavat. Lisäksi näissä teksteissä sosiaalista kuntoutusta kuvattiin lähinnä sen käytännön kautta.

1990-luvun lopulta alkaen on käynnistynyt monia projekteja, joissa sosiaalinen kuntoutus on hyvin keskeisessä roolissa. Tällaisia projekteja ovat esimerkiksi Monet-projekti²³⁹ (1998–2000) sekä PYÖRRE-projekti²⁴⁰ (2002–2004). Projektit ovat kuitenkin keskittyneet sosiaalisen kuntoutuksen käytäntöön, eikä niissä ole määritelty sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä sen teoreettisella tasolla.

Sosiaalisesta kuntoutuksesta puhutaan useiden eri kohderyhmien kohdalla. 1960-luvulla sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhminä nähtiin vammaiset ja sairaat. 1970-luvulle tultaessa kohderyhmät laajenivat, ja nyt niihin kuuluivat myös sotainvalidit, kehitysvammaiset sekä psykiatriset potilaat. Seuraavalla vuosikymmenellä kohderyhmät eivät lisääntyneet, mutta sen sijaan 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmässä tapahtui merkittäviä muutoksia. Nyt sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhminä nähtiin muun muassa vammaiset, sairaat, mielenterveyskuntoutujat, työelämästä ja sosiaalisesta elämästä syrjäytyneet, päihdeongelmaiset, maahanmuuttajat, kidutetut sekä käytöshäiriöiset.

²³⁹ Rostila 2001

²⁴⁰ Kuusela & Kvik 2004

1970-luvulla sosiaalisen kuntoutuksen palveluiden piiriin pääsy ei edellyttänyt enää invaliditeettia tai vammaa²⁴¹, toisin kuin 1960-luvulla. Kuntoutuspalvelut alkoivat 1960-luvulla siirtyä vähitellen invalidihuollon erityispalveluista yleisten palveluiden piiriin²⁴². Nämä muutokset ovat sallineet sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmien laajenemisen. Kuitenkin vielä 1980-luvun puolivälissä Rakel Hiltunen esitti näkemyksen, jonka mukaan sosiaalinen kuntoutus alkaa vasta vamman toteamisesta²⁴³. Tämän näkemyksen mukaan ei sosiaalista kuntoutusta ollut mahdollista saada ilman vammaa.

Nämä eri vuosikymmenien kohderyhmät on kerätty aineistostamme, emmekä voi täysin varmasti sanoa, että lista olisi täydellinen. Uskallamme väittää, että esimerkiksi sotainvalidit ovat olleet sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmänä sosiaalisen kuntoutuksen syntyajankohdasta lähtien aina tähän päivään saakka, vaikka se ei nouse aineistostamme esiin. Aineistomme perusteella on kiinnostavaa huomata, kuinka paljon sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmä laajeni 1990-luvulle tultaessa. Käsittääksemme tämän taustalla on nähtävissä esimerkiksi 1990-luvun talouslama ja sen mukanaan tuomat vaikutukset sekä maahanmuuton lisääntyminen. On mielenkiintoista havaita, että 1990-luvulle tultaessa sosiaalisen kuntoutuksen kohderyhmät ovat moninaistuneet, mutta tästä huolimatta kyseistä käsitettä ei ole enää yritetty määritellä käsitteen teoreettisella tasolla lainkaan. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen alle on ikään kuin laitettu lisää tavaraa miettimättä sen enempää, mitä siitä seuraa. Tämä on johtanut siihen, että sosiaalisen kuntoutuksen alue on edelleen vaikeasti rajattavissa.

7.3. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen lähikäsitteet

Kuntoutus on koko kuntoutuskentän kokoava kattokäsite. Näin ollen sosiaalista kuntoutusta voidaan pitää yhdessä lääkinnällisen, ammatillisen ja kasvatuksellisen kuntoutuksen kanssa kuntoutuksen alakäsitteenä. Kuntoutus voidaan nähdä myös sosiaalisen kuntoutuksen lähikäsitteenä, sillä sosiaalinen kuntoutus on vahvasti sidoksissa kuntoutukseen.

²⁴¹ Valtee 1977, 109

²⁴² Järvikoski & Härkäpää 1995a, 25

²⁴³ Vakkilainen 1986, 11

Tutkimuksen edetessä olemme huomanneet, että sosiaalisen kuntoutuksen lähikäsitteet ovat ajan myötä muuttuneet. Yksi merkittävä muutos on tapahtunut siirryttäessä kuntoutuksen kahtiajaosta nelijakoon. Ennen nelijakoa kuntoutus jaettiin lääkinälliseen ja sosiaaliseen kuntoutukseen. Tuolloin edellä mainitut olivat keskeisimmät käsitteet kuntoutuksen kentällä. Tosinaan sosiaalisen kuntoutuksen synonyyminä nähtiin ammatillinen kuntoutus. Tämä oli ymmärrettävää, koska sosiaaliseen kuntoutukseen kuului hyvin paljon toimenpiteitä, joiden katsotaan tänä päivänä olevan osa ammatillista kuntoutusta. Nelijaon vakiinnuttua lääkinällisen ja sosiaalisen kuntoutuksen rinnalle tulivat ammatillisen ja kasvatuksellisen kuntoutuksen käsitteet. Tämän myötä sosiaalinen kuntoutus sai oman paikkansa kuntoutusjärjestelmässä. Tästä huolimatta sitä ei ole kuitenkaan osattu täysin rajata.

1970- ja 1980-luvuilla sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä pohdittiin suhteessa vammaisten- ja sosiaalihuoltoon. Tämän myötä heränneet keskustelut sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen tarpeellisuudesta kertovat mielestämme näiden käsitteiden läheisyydestä tai osittaisesta päällekkäisyydestä. Tuolloin pohdittiin sitä, tarvitaanko lainkaan sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä vai voidaanko sosiaalinen kuntoutus liittää osaksi vammais- tai sosiaalihuoltoa. Lisäksi on keskusteltu siitä, onko sosiaalinen kuntoutus osa sosiaalihuoltoa vai voiko sosiaalihuolto olla osa sosiaalista kuntoutusta. Mihinkään ratkaisuun viimeksi mainitun kysymyksen tiimoilta ei kuitenkaan ole päädytty.²⁴⁴ Vammais- ja sosiaalihuolto olivat käsitteitä, jotka näkyivät sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen semanttisella kentällä 1970- ja 1980-luvuilla.

Vuonna 1983 Tampereen seminaarissa määriteltiin sosiaaliselle kuntoutukselle uusi tavoite. Tavoitteeksi asetettiin sosiaalinen toimintakyky, jolla tarkoitettiin henkilön edellytyksiä suoriutua elämässä toisten ihmisten kanssa, perheessä, työ- ja muissa yhteisöissä sekä koko yhteiskunnassa. Sosiaalinen toimintakyky nähtiin rinnakkaiskäsitteenä fyysiselle ja psyykkiselle toimintakyvylle.²⁴⁵ Sosiaalista toimintakykyä pidetään toisaalta sosiaalisen kuntoutuksen ja toisaalta koko kuntoutuksen tavoitteena²⁴⁶. Näin voidaankin kysyä, onko sosiaalinen toimintakyky jotakin erityistä nimenomaan sosiaaliselle kuntoutukselle vai

²⁴⁴ Ks. esim. Kananoja (toim.) 1975; Rähä 1982, 47-48

²⁴⁵ Ks. esim. Niemi 1983a, 1-2; Niemi 1986, 8-9

²⁴⁶ Havas 1989, 45; Väisänen 1989, 90

onko se yhteinen tavoite kaikelle kuntoutustoiminnalle. Veikko Niemen²⁴⁷ mukaan kysymykseen on helppo vastata myönteisesti. Kuntoutuksen muilla lohkoilla on luotettu siihen, että sosiaalinen toimintakyky tulee itsestään. Sosiaalinen kuntoutus puolestaan korostaa sosiaalisen toimintakyvyn saavuttamisen tärkeyttä. Sosiaalisen toimintakyvyn tietty taso tarvitaan, jotta lääkinällinen, kasvatuksellinen ja ammatillinen kuntoutus voisivat saavuttaa omat tavoitteensa. Tampereen seminaarista lähtien sosiaalinen toimintakyky on ollut, ja on edelleen, keskeinen käsite sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen semanttisella kentällä.

Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen semanttisella kentällä sopeutumisvalmennus on jo parin vuosikymmenen ajan ollut keskeinen käsite. Yleinen suomalainen asiasanasto luokittelee sopeutumisvalmennuksen sosiaalisen kuntoutuksen rinnakkaistermiksi. Sopeutumisvalmennusta pidetään yhtenä sosiaalisen kuntoutuksen menetelmänä. Sopeutumisvalmennuksella ei ole paikkaa vain sosiaalisen kuntoutuksen kentällä, vaan se on myös osa lääkinällistä kuntoutusta. Toinen yleisen suomalaisen asiasanaston luokitteleva sosiaalisen kuntoutuksen rinnakkaistermi on kuntouttava työtoiminta. Tämä termi ei kuitenkaan ole saanut aineistossamme keskeistä sijaa.

Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen semanttisella kentällä on tapahtunut muutoksia käsitteen historian aikana. Aineistomme perusteella nämä muutokset eivät kuitenkaan ole olleet kovin suuria. Useimmat niistä käsitteet, jotka ovat tulleet sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen semanttiselle kentälle, löytyvät sieltä vielä tänä päivänäkin. Esimerkiksi sosiaalinen toimintakyky on 1980-luvun alusta lähtien ollut keskeinen käsite sosiaalisen kuntoutuksen kentällä, ja se on sitä edelleen.

²⁴⁷ Niemi 1986, 9

8. POHDINTA

Tässä pro gradu -tutkielmassa olemme tutkineet sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä käsitehistoriallista tutkimusperspektiiviä apuna käyttäen. Käsitehistoria on laaja tutkimussuuntaus, ja se antaa tutkijoille hyvin vapaat kädet toteuttaa tämän tyyppistä tutkimusta. Tästä huolimatta olemme tutkimuksen edetessä joutuneet kyseenalaistamaan sen, täyttääkö tutkimuksemme käsitehistoriallisen tutkimuksen vaatimukset. Tutkimussuuntauksen laaja-alaisuuden ja sen antaman vapauden puitteissa olemme kuitenkin päätyneet siihen, että kyseessä on käsitehistoriallinen tutkimus. Tutkimuksemme eroaa kuitenkin muista käsitehistoriallisista tutkimuksista, sillä niissä on tutkittu käsitteitä tietynä ajanjaksona kauempana historiassa. Me sen sijaan tutkimme käsitettä, jolla on lyhyt historia, ja tästä johtuen tulemme tässä tutkimuksessa aina nykypäivään saakka.

Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen tutkimisen on tehnyt vaikeaksi käsitteen ja käytännön osittainen päällekkäisyys. Kun puhutaan sosiaalisen kuntoutuksen käsitteestä, se liitetään hyvin usein sen käytäntöön. Tämän takia on vaikea erottaa, milloin puhutaan itse käsitteestä ja milloin sen käytännöstä. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä määritellään usein sen käytännön kautta. Myös Päivi Havas²⁴⁸ on todennut, että sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä on vaikea mieltää sen kaksitasoisuuden vuoksi. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen ja käytännön epämääräisyys oli 1970- ja 1980-luvuilla myös laajempi ilmiö, sillä Suomen lisäksi samaa ongelmaa pohtivat useat muut maat²⁴⁹.

Johdannossa esittelemämme WHO:n taudin seurausten luokittelu vuodelta 1980 on todennäköisesti vaikuttanut sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen määrittelyiden taustalla. Konkreettisemmin tämä näkyy Päivi Havaksen²⁵⁰ pro gradu -tutkielmassa, jossa hän on tarkastellut sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä suhteessa kyseiseen luokitteluun. Hän näkee sosiaalisen kuntoutuksen paikantuvan luokittelun haitan alueelle, jossa tarkastellaan yksilön ja ympäristön välistä suhdetta. Havaksen lisäksi esimerkiksi Seppo Matinvesi²⁵¹ on käsitellyt WHO:n vuoden 1980 luokittelua sosiaalisen kuntoutuksen yhteydessä. WHO:n uusi luokittelu vuodelta 2001 ei näy aineistossamme. Uskallamme sanoa syyn olevan siinä,

²⁴⁸ Havas 1989, 63

²⁴⁹ Kananoja (toim.)1975; Niemi 1982, Johdatusta

²⁵⁰ Havas 1989

²⁵¹ Matinvesi 1983, 15-16

että WHO:n luokitus käännettiin suomen kielelle vasta vuonna 2004 ja aineistomme päättyy vuoteen 2005.

Tämän tutkimuksen lähtöpiste löytyy vuodelta 1956, jolloin sosiaalisen kuntoutuksen käsitteestä käytettiin muotoa sosiaalinen rehabilitaatio. Tuolloin kaiken kuntouttamistoiminnan tavoitteena oli kuntouttaa invalidi takaisin työelämään. Rehabilitaatio käsite voitiin laajentaa sosiaalisen rehabilitaation käsitteeseen, jolla tarkoitettiin invalidien lopullista työhön sijoittamista. Näin ollen voimme sanoa, että sosiaalinen kuntoutus on lähtenyt liikkeelle ammatillisena kuntoutuksena. Vielä 1960-luvulla sosiaalinen kuntoutus oli hyvin pitkälti työhön kuntouttamista. 1960-luvun alussa siirryttiin sosiaalisen rehabilitaation käsitteestä sosiaalisen kuntouttamisen käsitteeseen. Toisen käsitteellisen muutoksen sosiaalinen kuntoutus koki vielä samalla vuosikymmenellä, kun sosiaalisesta kuntouttamisesta siirryttiin sosiaaliseen kuntoutukseen.

Sosiaalisen kuntoutuksen käsite alkoi laajentua, kun ymmärrettiin, että pelkkä työhön kuntouttaminen ei riitä. 1970-luvulla työhön auttamisen rinnalla nähtiin toinen tavoite, vammaisen auttaminen mahdollisimman itsenäisen suoriutumiseen ja mielekkääseen elämään. 1980-luvun alkupuolella sosiaalisen kuntoutuksen uudeksi tavoitteeksi asetettiin sosiaalinen toimintakyky, joka näkyy vielä tänä päivänäkin sosiaalisesta kuntoutuksesta puhuttaessa. Sosiaalisen kuntoutuksen käsite on historiansa aikana saanut useita eri määritelmiä. Erilaiset määritelmät ovat tehneet sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen historiasta kirjavan. Yhteisistä määrittely yrityksistä huolimatta ei ole löydetty kaikkien tarpeita tyydyttävää määritelmää.

Vaikka kaikkien tarpeita tyydyttävää määritelmää ei ole löydetty, on useissa eri yhteyksissä kuitenkin luotu jonkinlainen sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen määritelmä. Nämä määritelmät ovat usein jääneet ainoastaan niiden luojien käyttöön, eivätkä ne ole levinneet, Tampereen määritelmää lukuun ottamatta, laajempiin käyttöyhteyksiin. Jos kaikki luovat vain omia määritelmiään eivätkä lähde kehittämään aikaisempia, ei ole ihme, että käsite hajoo. Toisaalta voimme kysyä, onko edes tarkoituksenmukaista luoda yhtenäistä määritelmää?

Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteeseen liittyvät määrittely pyrkimykset lähtivät maassamme liikkeelle kansainvälisen ”painostuksen” takia. Käsitteen määrittelemättömyys nähtiin

maailmalla ongelmana, ja se toi myös Suomeen tarpeen selventää käsitettä. Sosiaalisen kuntoutuksen alueen määrittelemisen kannalta yksi merkittävä rajapyykki on ollut siirtyminen kuntoutuksen kahtiajaosta nelijakoon. Tämän myötä oli ikään kuin pakko täsmentää kaikkia kuntoutuksen osa-alueita. Nelijako loi mielestämme paineita erityisesti sosiaalisen kuntoutuksen määrittelyyn. Kolme muuta kuntoutuksen lohkoa oli selkeämmin rajattavissa. Sosiaalinen kuntoutus oli totuttu näkemään yläkäsitteenä muulle kuntoutustoiminnalle, mutta nelijaon rantauduttua tämän ajattelutavan tuli muuttua. Näkemys, jossa sosiaalinen kuntoutus nähtiin koko kuntoutustoiminnan yläkäsitteenä, ei kuitenkaan jäänyt kokonaan pois. Vielä tänä päivänäkin sosiaalinen kuntoutus mielletään toisinaan koko kuntoutustoiminnan kattokäsitteeksi. Voidaanko ajatella, että kyseisen käsitteen mieltäminen yläkäsitteeksi on helppo tapa ohittaa sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen epämääräisyys ja rajaamattomuus? Onko helpompi nähdä sosiaalisen kuntoutuksen käsite kuntoutustoiminnan yläkäsitteenä kuin yrittää määrittellä kyseistä käsitettä?

Messilässä järjestettiin vuonna 1973 sosiaalista kuntoutusta käsittelevä seminaari, josta käytettiin nimitystä ”ideaseminaari”. Kaksi vuotta myöhemmin havahduttiin siihen, että kyseinen seminaari oli sosiaalisen kuntoutuksen määrittelykysymysten kannalta merkityksellinen. Tästä johtuen vuonna 1975 julkaistiin Messilän seminaariraportti. Tätä taustaa vasten näyttää siltä, että vuonna 1973 kyseistä seminaaria ei pidetty niin merkittävänä kuin miksi se myöhemmin osoittautui. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteeseen liittyvät määrittelykysymykset eivät olleet vain ohimenevä ilmiö, vaan siitä muodostui asia, jota ei tuolloin voitu ohittaa.

1970- ja 1980-luvuilla on Tampereen yliopistoon tehty kolme pro gradu -tutkielmaa sosiaalisen kuntoutuksen käsitteestä. Nämä ovat ainoat löytämämme sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä koskevat pro gradu -tutkielmat. Tämä johti kiinnostukseen kysyä tutkielmien tekijöiltä, mistä he aikanaan saivat ajatuksen lähteä tutkimaan sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä. Halusimme selvittää oliko taustalla mahdollisesti jokin laajempi yhteiskunnallinen tekijä, joka vaikutti pro gradu -tutkielmien tekemiseen. Näistä kolmesta pro gradu -tutkielman tekijöistä tavoitimme kaksi, Pasi Valteen ja Päivi Havaksen, jotka ystävällisesti vastasivat sähköpostitse tekemiimme tiedusteluihin. Heidän vastauksistaan

selvisi, että taustalla oli tekijöiden oma kiinnostus aihetta kohtaan, eikä taustalla ollut nähtävissä suoranaisesti laajempia yhteiskunnallisia tekijöitä.²⁵²

1990-luvulle tultaessa sosiaalisen kuntoutuksen käsitteeseen liittyvät määrittelykysymykset ovat jääneet kokonaan pois. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä käytetään nykyään monissa eri yhteyksissä ja monella eri tavalla sen enempää miettimättä, mitä kyseisellä käsitteellä tarkoitetaan. Kontekstit, joissa sosiaalisesta kuntoutuksesta puhutaan, ovat laajentuneet huomattavasti. Tämän myötä myös kohderyhmät ja menetelmät ovat kirjavoituneet. Näin ollen voisi olla aiheellista kysyä, miksi kyseisen käsitteen määrittelemine on ”unohdettu” ja sen alle on vain alettu ”tunkea” kaikkea mahdollista? Se, että sosiaaliseen kuntoutukseen katsotaan kuuluvan kaikki se, mitä ei osata liittää muualle, ei sinänsä ole uusi ilmiö²⁵³. Erona on se, että aikaisemmin tämä ongelma tiedostettiin ja sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä yritettiin selventää (esimerkiksi Tampereen seminaari vuonna 1983). Aineistomme perusteella 1990- ja 2000-luvuilla ei ole ollut minkäänlaisia pyrkimyksiä sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen rajaamiseksi.

Useiden kirjoittajien mielestä sosiaalisen kuntoutuksen tulisi näkyä muissakin kuntoutuksen lohkoissa. Lisäksi he näkevät sosiaalisen kuntoutuksen omana alueenaan. Tässä näkyy kaksi eri tapaa sijoittaa sosiaalinen kuntoutus kuntoutuksen kokonaisuuteen. Sosiaalinen puoli on aina läsnä ihmisen kuntoutuksessa. Tähän liittyen esimerkiksi Vappu Karjalainen²⁵⁴ on puhunut kuntoutuksen sosiaalisesta ulottuvuudesta, joka tulisi liittää kuntoutuksen kaikkiin osa-alueisiin. Seppo Matinvesi²⁵⁵ tekee myös erottelun sosiaalisen kuntoutuksen ja sosiaalisen aspektin välille. Hänen mukaansa sosiaalinen kuntoutus on oma lohkonsa, kun taas sosiaalisen aspektin tulee näkyä kaikissa kuntoutuksen päälohkoissa. Mielestämme tällainen erottelu sosiaalisen kuntoutuksen ja sosiaalisen ulottuvuuden välillä on järkevä sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen selventämiseksi. Aineistomme perusteella tällainen käsitteiden erottelu on esiintynyt ensimmäisen kerran vuonna 1983 ja seuraavan kerran siitä on kirjoitettu 2000-luvun puolella. Tästä voimme päätellä, että tämä näkemys ei ole saanut niin sanotusti tulta alleen, ainakaan vielä tähän päivään mennessä.

²⁵² Valtee 2006; Havas 2006

²⁵³ Vrt. esim. Niemi 1983a, 1

²⁵⁴ Holopainen 2004, 34-35

²⁵⁵ Matinvesi 1983, 15

Sosiaalinen kuntoutus on hyvin käytännönläheistä toimintaa. Tämän vuoksi voimme kysyä, miksi sosiaalisen kuntoutuksen käsite ja siihen liittyvä teoreettinen pohdiskelu ovat tarpeellisia? Niemen²⁵⁶ mukaan myös käytännönläheinen toiminta tarvitsee teoreettisen perustan. Toiminta, jolla on teoreettinen perusta, on tehokkaampaa, helpompaa ja taloudellisempaa kuin toiminta, jolla ei ole tukenaan teoreettista pohjaa. Myös käytännönläheisen toiminnan tulisi olla mahdollisimman kiinteästi perusteltavissa teorian avulla²⁵⁷. Niemi²⁵⁸ näkee, että monet kuntoutuksen ongelmat johtuvat siitä, että järjestelmällistä ja kriittistä ajatustyötä ei ole tehty riittävästi.

Tässä tutkimuksessa olemme pyrkineet vastaamaan alussa esittämiimme tutkimuskysymyksiin. Tämän tyyppisessä tutkimuksessa tutkimuskysymykset linkittyvät kuitenkin toisiinsa ja näin ollen yksittäisiin tutkimuskysymyksiin vastaaminen ei ole järkevää.

Tutkielman alkupuolella kirjoitimme, että lähdekritiikin harjoittaminen on olennainen osa historiallista tutkimusta. Näimme tämän tutkimuksen kannalta kolme keskeistä seikkaa, joihin meidän tuli kiinnittää erityistä huomiota tutkimusta tehdessä. Näitä olivat aineiston aukottomuus, tukittavan ilmiön kannalta olennaisten tosi asioiden esittäminen sekä aineistosta esiin nousseiden ristiriitojen pohtiminen. Tätä lähdekritiikkiä olemme harjoittaneet koko tutkimuksen ajan, ja olemme pyrkineet suhtautumaan kriittisesti sekä keräämäämme aineistoa että omia päätelmiämme kohtaan.

Aineiston keruu osoittautui haasteelliseksi tehtäväksi. Tämä johtui ensinnäkin tutkimuksen alkupisteen löytämisen vaikeudesta. Tutkimuksessamme alkupiste määritti sen, mistä vuodesta alkaen lähdimme aineistoa keräämään. Toiseksi meidän tuli kerätä mahdollisimman monipuolinen aineisto, koska se on edellytys kattavien tulosten saamiseksi. Näiden lisäksi aineiston rajaaminen oli haastavaa. Sosiaalisesta kuntoutuksesta kirjoitetaan paljon käytännön tasolla ja välillä meidän oli vaikea rajata, mitkä tekstit otamme aineistoon mukaan.

²⁵⁶ Niemi 1986, 8

²⁵⁷ Niemi 1975b, 12

²⁵⁸ Niemi 1986, 8

Tämän tutkimuksen edetessä olemme joutuneet kyseenalaistamaan laajalti vallitsevan näkemyksen sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen epämääräisyydestä. Voimmeko todella sanoa, että sosiaalisen kuntoutuksen käsite on epämääräinen? Vai tulisiko meidän ennemminkin sanoa, että sosiaalisen kuntoutuksen käsite ei ole epämääräinen, vaan sillä on monta eri merkitystä?

KIRJALLISUUS

Ahokas, Minna (2005) Johdatus käsitehistoriaan. Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 2005, 192-194.

Ahonen, Pertti (2005) Poliittisen teoria- ja käsitehistorian suomalainen suuntaus: askelia kohden analyysiä. *Politiikka* 47:2, 89-104.

Ahonen, Sanna (1997) Mitä on suojeltu, kun on suojeltu luontoa? – Käsitehistoriallinen tarkastelu suomalaisesta luonnonsuojelusta välillä 1880–1983. Helsingin yliopisto: pro gradu -tutkielma.

Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2000) Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Tampere: Vastapaino.

Ball, Terence & Farr, James & Hanson, Russell L. (ed.) (1989) *Political innovation and conceptual change. Ideas in context.* Cambridge: Cambridge University Press.

Ball, Terence (1998) *Conceptual History and The History of Political Thought.* Teoksessa Iain Hampsher-Monk & Karin Tilmans & Frank van Vree (ed.) *History of Concepts: Comparative Perspectives.* Amsterdam: Amsterdam University Press, 75-86.

den Boer, Pim (1998) *The Historiography of German Begriffsgeschichte and the Dutch Project of Conceptual History.* Teoksessa Iain Hampsher-Monk & Karin Tilmans & Frank van Vree (ed.) *History of Concepts: Comparative Perspectives.* Amsterdam: Amsterdam University Press, 13-22.

Femia, Joseph V. (1988) An historicist critique of 'revisionist' methods for studying the history of ideas. Teoksessa James Tully (ed.) *Meaning and Context. Quentin Skinner and his Critics.* Cambridge: Polity Press, 156-175.

Haapala, Pertti (1989) *Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen.* Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, Käsikirjoja 12.

Hampsher-Monk, Iain (1998) Speeds Acts, Languages or Conceptual History? Teoksessa Iain Hampsher-Monk & Karin Tilmans & Frank van Vree (ed.) History of Concepts: Comparative Perspectives. Amsterdam: Amsterdam University Press, 37-50.

Hampsher-Monk, Iain & Tilmans, Karin & van Vree, Frank (1998) A Comparative Perspective on Conceptual History – An Introduction. Teoksessa Iain Hampsher-Monk & Karin Tilmans & Frank van Vree (ed.) History of Concepts: Comparative Perspectives. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1-9.

Havas, Päivi (1989) Sosiaalinen kuntoutus käsitteenä – sosiaalisen kuntoutuksen käsite suhteessa kuntoutukseen ja WHO:n taudinseurausten luokitteluun. Tampereen yliopisto: Sosiaalipolitiikan laitos, pro gradu -tutkielma.

Heinonen, Jari (1990) Pienviljelijäprojektista sosiaalivaltioon. Näkökulma suomalaisen sosiaalipolitiikan syntyyn, kehitykseen ja murrokseen 1800-luvulta nykypäivään. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 302.

Helenius, Heidi (1988) Sosiaalinen integraatio. Luentokooste toimintaterapeutti Riitta Lahti. Toimintaterapeutti 3/1988, 4-5.

Hiltunen, Reino (1980) Kuntoutuslaitosasiakkaitten valintaperusteista. Kuntoutus 2/1980, 2-6.

Holopainen, Milla (2004) Kuntoutuja on osa sosiaalista yhteisöä. Sosiaalivakuutus 5/2004, 34-35.

Honkasalo, Markku (2000) Suomalainen sotainvalidi. Helsinki: Otava.

Huoltaja-säätiö (1992) Sosiaaliturvan sanasto. Helsinki.

Huoltaja-säätiö (2002) Sosiaaliturvan sanasto. Helsinki.

Hyrkkänen, Markku (1994) Reinhart Koselleck - sosiaali- ja käsitehistorioitsija. Historiallinen aikakauskirja 4/1994, 328-333.

Hyrkkänen, Markku (2002) Aatehistorian mieli. Tampere: Vastapaino.

Hyvärinen, Matti & Kurunmäki, Jussi & Palonen, Kari & Pulkkinen, Tuija & Stenius, Henrik (toim.) (2003) Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Tampere: Vastapaino.

Hyypä, Markku T. & Kallio, Veikko & Karppi, Sirkka-Liisa & Lahtela, Kari & Ruponen, Sirkka-Liisa (1983) Kuntoutuminen. Helsinki: Kirjayhtymä.

Häkkinen, Kaisa (2004) Nykysuomen etymologinen sanakirja. Helsinki: WSOY.

Järvikoski, Aila (1984) Kuntoutuksen kehityssuuntaukset. Kuntoutustoiminnan ja sen kehitykseen vaikuttavien tekijöiden analyysi. Helsinki: Kuntoutussäätiö, tutkimuksia 16/1984.

Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina (1995a) Mitä kuntoutus on? Teoksessa Asko Suikkanen & Kristiina Härkäpää & Aila Järvikoski & Tapani Kallanranta & Keijo Piirainen & Marjatta Repo & Juhani Wikström (toim.) Kuntoutuksen ulottuvuudet. Helsinki: WSOY, 12-28.

Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina (1995b) Kuntoutuksen seitsemän kehitysaluetta. Teoksessa Asko Suikkanen & Kristiina Härkäpää & Aila Järvikoski & Tapani Kallanranta & Keijo Piirainen & Marjatta Repo & Juhani Wikström (toim.) Kuntoutuksen ulottuvuudet. Helsinki: WSOY, 49-92.

Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina (2001) Kuntoutuksen käsitteet ja kuntoutustarve - kuntoutujan, ammattihenkilön ja yhteiskunnan näkökulmat. Teoksessa Tapani Kallanranta & Paavo Rissanen & Ilpo Vilkkumaa (toim.) Kuntoutus. Helsinki: Duodecim, 30-41.

Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina (2004) Kuntoutuksen perusteet. Helsinki: WSOY.

Jääskeläinen, Raili (1986) Kuntoutusjärjestelmien ideologiat. Teoksessa Jouko Lind (toim.) Sosiaaliset tekijät kuntoutuksessa. Turku: Kansaneläkelaitoksen julkaisuja ML: 60, 1-10.

Kananoja, Aulikki (toim.) (1975) Sosiaalisen kuntoutuksen seminaari 17-18.4.1973, Messilä, Lahti. Mänttä: ICSW:n Suomen neuvottelukunnan raporttisarja 8/1975.

Karjalainen, Vappu (1993) Yhteistyön viritystä. Kuntoutuksen yhteistyöverkoston kehitysvaiheen tarkastelua. Helsinki: STAKES, raportteja 104.

Kettunen, Pauli (2005) Käsitehistoria nykyisen historiana. Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 2005. Helsinki: Yliopistopaino, 10-22.

Kettunen, Reetta & Kähäri-Wiik, Kaija & Vuori-Klemilä, Anne & Ihalainen, Jarmo (2002) Kuntoutumisen mahdollisuudet. Helsinki: WSOY.

Kiviniemi, Pirkko (1982) Muistio sosiaalisesta kuntoutuksesta, 12.8.1982. Teoksessa Rehabilitation International Finnish National Committee. Sosiaalinen kuntoutus. Kevätkautena 1982 pidettyjen neuvottelukokousten aineisto, 1-8.

Koikkalainen, Pasi (2005) The Life of Political Philosophy After its Death. History of an Argument Concerning the Possibility of a Theoretical Approach to Politics. University of Lapland: Acta Universitatis Lapponiensis 81.

Koselleck, Reinhart (1998) Social History and *Begriffsgeschichte*. Teoksessa Iain Hampsher-Monk & Karin Tilmans & Frank van Vree (ed.) History of Concepts: Comparative Perspectives. Amsterdam: Amsterdam University Press, 23-36.

Komiteanmietintö (1966) Kuntoutuskomitean mietintö A: 8. Helsinki.

Kuntoutusasiain neuvottelukunta (1992) Kuntoutus uudistuu. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus, oppaita 11, VAPK-kustannus.

Kuntoutusselonteko 2002. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Julkaisuja 2002:6.

Kuotola, Urpo (1981) Vammaiset ja yhteiskunta. Teoksessa Urpo Kuotola & Marjatta Eskola & Briitta Koskiahho & Hanne Laitinen & Armas Nieminen & Georg Walls & Pentti

Kolari (toim.) Sosiaalihuollon näköaloja. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 127, 53-88.

Kurunmäki, Jussi (2001) Käsitehistoria. Näkökulma historian poliittisuuteen ja poliittisen kielen historiallisuuteen. *Politiikka* 43:2, 142-155.

Kuukkanen, Jouni-Matti (2006) Minkä historiaa käsitehistoria on? Ennen ja nyt 1/2006. Saatavilla www-muodossa: http://www.ennenjanyt.net/2006_1/referee/kuukkanen.pdf [viitattu 2.10.2006], 1-22.

Kuusela, Kirsti & Kvick, Inkeri (2004) PYÖRRE-projekti 2002–2004. Sosiaalinen kuntoutus, toiminnallisuus ja ryhmämuotoinen aikuissosiaalityö. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto, selvityksiä 6/2004.

Kähäri-Wiik, Kaija & Niemi, Aira & Rantanen, Anneli (2000) Kuntoutuksella toimintakykyä. Helsinki: WSOY.

Kääriäinen, Juha & Koistinen, Pertti (2000) Esipuhe. Teoksessa Sanna Tyni Ohjaavalla koulutuksella elämänhallintaa ja kokonaisvaltaista kuntoutumista. Tapaustutkimus pitkäaikaistyöttömille suunnatusta projektista. Tampereen yliopisto: Sosiaalipolitiikan laitos, Tutkimuksia, Sarja, B Nro 19.

Könkkölä & Rajala, Pertti & Kiviniemi, Pirkko (1982) Muistio 26.3.1982 sosiaalisen kuntoutuksen käsitteestä. Teoksessa Rehabilitation International Finnish National Committee. Sosiaalinen kuntoutus. Kevätkautena 1982 pidettyjen neuvottelukokousten aineisto, 1-2.

Laaksovirta, Sirkka (1985) Kuntoutuksen käsitteisisältö ja keskeiset periaatteet. *CP-lehti* 4/1985, 4-7.

Langenskiöld, F. & Pylkkänen, P. (1956) Kuntouttamisesta. *Duodecim* 4/1956, 219-226.

Lappalainen, Jussi T. (2002) Haluatko historiankirjoittajaksi? Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 895, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lind, Jouko (1987) Sosiaalinen toimintakyky. Sosiaalivakuutus 1/1987, 8-11.

Lyyra, Tapani (2001) Arvon mekin ansaitsemme. Kuntoutustarinat ja lainsäädäntö. Helsinki: Kuntoutuksen edistämisyhdistys ry.

Matinvesi, Seppo (1982) Kuntouttavaksi toimenpiteeksi hyväksymisestä. Kuntoutus 1/1982, 21-23.

Matinvesi, Seppo (1983) Näkökohtia vammaisuuden luokittelusta ja kuntoutuksen käsitteestä. Kuntoutus 3/1983, 11-17.

Mikkeli, Heikki (1990) Aatevirtauksista käsitehistoriaan. Aatehistorian teoriaa ja tavoitteita sodanjälkeisessä Suomessa. Teoksessa Pekka Ahtiainen & Markku Kuisma & Hannele Kurki & Pauli Manninen & Katariina Mustakallio & Matti Peltonen & Jukka Tervonen & Ilkka Turunen (toim.) Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta. Porvoo-Helsinki-Juva: Historiallisen yhdistyksen julkaisuja N:O 5, Historiallisen yhdistyksen 100-vuotisjuhlajulkaisu, WSOY, 252-280.

Niemi, Veikko (1953) Kuntouttamisesta. Teoksessa Aila Järvikoski & Ilpo Vilkkumaa (toim.) (1995) Kuntoutus hyvinvointivaltiossa. Kirjoituksia vuosilta 1953-1993. Helsinki: Kuntoutussäätiö, 7-13.

Niemi, Veikko (1962) Yleiskatsaus sosiaaliseen kuntouttamiseen. Teoksessa Leo Noro & Veikko Niemi & Henrik Rinne & Antti Tamminen (toim.) Kuntouttaminen. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen kolmas teos. Helsinki: WSOY, 271-276.

Niemi, Veikko (1974) Johdanto. Teoksessa Veikko Niemi & Henrik Rinne & Antti Tamminen & Aulikki Kananoja & Kaarina Suonio (toim.) Kuntoutus. Helsinki: WSOY, 7-22.

Niemi, Veikko (1975a) Seminaarin tausta ja valmistelu. Seminaariraportissa Aulikki Kananoja (toim.) Sosiaalisen kuntoutuksen seminaari 17-18.4.1973, Messilä, Lahti. Mänttä: ICSW:n Suomen neuvottelukunnan raporttisarja 8/1975.

Niemi, Veikko (1975b) Muistio kysymyksen asetelusta sosiaalisen kuntoutuksen ideaseminaaria varten 12.4.1973. Seminaariraportissa Aulikki Kananoja (toim.) Sosiaalisen kuntoutuksen seminaari 17-18.4.1973, Messilä, Lahti. Mänttä: ICSW:n Suomen neuvottelukunnan raporttisarja 8/1975.

Niemi, Veikko (1978) Johdanto. Teoksessa Veikko Niemi & Henrik Rinne & Antti Tamminen & Aulikki Kananoja & Kaarina Suonio (toim.) Kuntoutus. Helsinki: WSOY, 7-22.

Niemi, Veikko (1982) Johdatusta. Teoksessa Rehabilitation International Finnish National Committee. Sosiaalinen kuntoutus. Kevätkaudena 1982 pidettyjen neuvottelukokousten aineisto.

Niemi, Veikko (1983a) Sosiaalinen toimintakyky ja sosiaalinen kuntoutus. Kuntoutus 3/1983, 1-2.

Niemi, Veikko (1983b) Kuntoutuksen ja vammaishuollon pitkät syklit. Teoksessa Vaivaisen ääni. Kynnys ry, 121-126.

Niemi, Veikko (1986) Sosiaalinen kuntoutus – uusi painoalue. Kuuloviesti 9/1986, 8-9.

Niemi, Veikko (1987) Kuntoutuksen sata vuotta. Kuntoutuksen kehityslinjat. Helsinki: Kuntoutussäätiö, eripainoksia 42/1987.

Noro, Leo & Lahtinen, Alli (1978) Alkusanat. Teoksessa Veikko Niemi & Henrik Rinne & Antti Tamminen & Aulikki Kananoja & Kaarina Suonio (toim.) Kuntoutus. Helsinki: WSOY, 1-2.

Noro, Leo & Niemi, Veikko (1962) Johdanto. Teoksessa Leo Noro & Veikko Niemi & Henrik Rinne & Antti Tamminen (toim.) Kuntouttaminen. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen kolmas tehtävä. Helsinki: WSOY, 3-18.

Palonen, Kari (1995) Conceptual history as a perspective to political thought. Teoksessa Ilkka K. Lakaniemi & Anna Rotkirch & Henrik Stenius (ed.) "Liberalism" - Seminars on Historical and Political Keywords in Northern Europe. University of Helsinki: The Renvall Institute, Renvall Institute Publications 7, 7-32.

Palonen, Kari (2003) Quentin Skinner. History, Politics, Rhetoric. Cambridge: Polity Press.

Partanen, Anneli (1971) Invalidien sosiaalinen kuntouttaminen Suomessa. Tampereen yliopisto: Sosiaalipolitiikan, sosiaalihuollon linjan pro gradu -tutkielma.

Pohjola, Ulla-Maija & Wuoti, Kirsti (1974) Sosiaalinen kuntoutus psykiatrisen hoidon osana. Hygienian erikoistyö.

Pulkkinen, Tuija (2003) Valtio. Teoksessa Matti Hyvärinen & Jussi Kurunmäki & Kari Palonen & Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius (toim.) Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Tampere: Vastapaino, 213-255.

Puro, Kari (1990) Suomalaisen kuntoutuksen historia, nykytilanne ja tulevaisuus. Kuntoutus 3/1990, 3-9.

Puumalainen, Jouni & Vilkkumaa, Ilpo (2001) Kuntoutuksen historia, nykypäivä ja tulevaisuus. Teoksessa Tapani Kallanranta & Pekka Rissanen & Ilpo Vilkkumaa (toim.) Kuntoutus. Helsinki: Duodecim, 16-29.

Ranta-Knuuttila, Jaakko J. (1967) Sotavammaisten huolto Suomessa. Porvoo: WSOY.

Renvall, Pentti (1983) Nykyajan historiantutkimus. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.

Richter, Melvin (1989) *Begriffsgeschichte* ja aatehistoria. Poliitiikka 2/1989, 76-87.

Richter, Melvin (1995) The History of Political and Social Concepts. A critical introduction. New York: Oxford University Press, Inc.

RI Social Commission (1983) Definition of Social Rehabilitation. Teoksessa Pekka Rissanen (ed.) Social Functioning Ability. Report of the International Seminar on Social Rehabilitation held at the University of Tampere, June 6-9, 1983. Tampereen yliopisto: Sosiaalipolitiikan laitos, Working papers no 5. 1983, 227-228.

Rissanen, Pekka (1983) Johdanto. Teoksessa Pekka Rissanen (ed.) Social Functioning Ability. Report of the International Seminar on Social Rehabilitation held at the University of Tampere, June 6-9, 1983. Tampereen yliopisto: sosiaalipolitiikan laitos, Working Papers no 5. 1983, 1-19.

Rostila, Ilmari (2001) Sosiaalisen kuntoutuksen mekanismit. Monet-projektin realistinen arviointi. Helsinki: STAKES, FinSoc Arviointiraportteja 3/2001.

Ruuska, Tauno (1962) Kuntouttamisen rahoituslähteet. Teoksessa Leo Noro & Veikko Niemi & Henrik Rinne & Antti Tamminen (toim.) Kuntouttaminen. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen kolmas tehtävä. Helsinki: WSOY, 329-334.

Räihä, Jarmo (1982) Sosiaalinen kuntoutus käsitteenä ja käytännössä. Tampereen yliopisto: Sosiaalipolitiikan laitos, pro gradu -tutkielma.

Saarinen, Anja (2005) Yhteisöllisyyttä sosiaalisen kuntoutuksen keinoin. Teoksessa Juhani Laurinkari & Anja Saarinen (toim.) Sanomaton sanoiksi – näkökulmia puhevammaisten tulkkipalveluun. Helsinki: STAKES, 85-92.

Sadeniemi, Matti (1985) Kuntoutus – sanasta. Kuntoutus 3/1985, 11-12.

Savukoski, Marjo & Kauramäki, Pirjo (2004) Nuoren sosiaalinen tukeminen omalle ammatilliselle uralle. Teoksessa Vappu Karjalainen & Ipo Vilkkumaa (toim.) Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Helsinki: STAKES, 123-135.

Skinner, Quentin (1988a) Motives, intentions and the interpretation of texts. Teoksessa James Tully (ed.) Meaning and Context. Quentin Skinner and his Critics. Cambridge: Polity Press, 68-78.

Skinner, Quentin (1988b) Some problems in the analysis of political thought and action. Teoksessa James Tully (ed.) *Meaning and Context. Quentin Skinner and his Critics.* Cambridge: Polity Press, 97-118.

Skinner, Quentin (1988c) A reply to my critics. Teoksessa James Tully (ed.) *Meaning and Context. Quentin Skinner and his Critics.* Cambridge: Polity Press, 231-288.

Skinner, Quentin (1999) Rhetoric and conceptual change. Teoksessa Sisko Haikala & Jussi Kotkavirta & Kari Palonen (ed.) *Finnish Year Book of Political Thought 1999 vol.3.* University of Jyväskylä: SoPhi, 60-73.

Sosiaalihalitus (1986) Sopeutumisvalmennuksen kehittäminen. Sopeutumisvalmennuksen kehittämistyöryhmän muistio. Helsinki: Sosiaalihalituksen julkaisuja 15/1986.

Suikkanen, Asko & Piirainen, Keijo (1995) Kuntoutus modernin palkkatyöyhteiskunnan muutoksessa. Teoksessa Asko Suikkanen & Kristiina Härkäpää & Aila Järvikoski & Tapani Kallanranta & Keijo Piirainen & Marjatta Repo & Juhani Wikström (toim.) *Kuntoutuksen ulottuvuudet.* Helsinki: WSOY, 29-48.

Tiikkainen, Päivi (2006) Konteksti käsitehistoriassa. R. Koselleckin ja Q. Skinnerin teorioiden kontekstinäkemyksen vertailu. Tampereen yliopisto: Poliittikan tutkimuksen laitos, valtio-oppi, pro gradu -tutkielma.

Tuikka, Timo J. (2005) Kekkonen konstit; Urho Kekkonen historia- ja politiikkakäsitys 1934–1981. Jyväskylän yliopisto: Humanistinen tiedekunta, Suomen historian lisensiaattitutkimus.

Urponen, Kyösti (1985) Yhteiskunnalliset tekijät kuntoutuksessa. *Kuntoutus* 4/1985, 2-10.

Urponen, Kyösti (1994) Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa Jouko Jaakkola & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen (toim.) *Armeliaisuus, yhteisöapu ja sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia.* Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 163-260.

Vakkilainen, Mirja (1986) Rakel Hiltunen ja Aulikki Kananoja sosiaalisesta kuntoutuksesta: Ei säännöksiin, vaan sisällöllä. Kuuloviesti 11/1986, 10-13.

Valtee, Pasi (1977) Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen määrittelyä. Sosiaalisen kuntoutuksen käsite erään viitekehyksen valossa. Tampereen yliopisto: Sosiaalipolitiikan, sosiaalihuollon linjan pro gradu -tutkielma.

Vilkkumaa, Ilpo (2004) Kolme tapaa nähdä sosiaalinen kuntoutuksessa. Teoksessa Vappu Karjalainen & Ilpo Vilkkumaa (toim.) Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Helsinki: STAKES, 27-38.

Väisänen, Raija A. (1989) Sosiaalinen kuntoutus - itsenäinen ulottuvuus vai osa lääkinnällistä kuntoutusta. Kuopion yliopisto: Opinnäytetutkielma, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön koulutusohjelma, sosiaalityön suuntautumisvaihtoehto, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta.

WHO (1985) Vaurioiden, toiminnanvajavuuksien ja haittojen kansainvälinen luokitus. Käsikirja taudin seurauksien luokittelemiseksi. Helsinki: Työterveyslaitos.

WHO (2004) ICF: Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus. Helsinki: STAKES.

Ylinen, Anja (1972) Sosiaalinen kuntoutus kehitysvammaisten huollon keskuslaitoksissa. Tampereen yliopisto: Opinnäyte, erikoistyö.

Elektroniset lähdeviitteet:

<http://en.wiktionary.org/wiki/rehabilitate> [viitattu 20.11.2006]

Julkaisemattomat lähdeviitteet:

Havas, Päivi (2006) Yksityinen sähköpostiviesti. Lähetetty 7.12.2006.

Valtee, Pasi (2006) Yksityinen sähköpostiviesti. Lähetetty 23.11.2006.

LIITE 1.

AINEISTO

Aaltonen, Katriina (2002) Työllistetty tarvitsee mahdollisuuden kykyjensä näyttämiseen. Sosiaaliturva 11/2002, 15.

Dadu, Tytti (1993) Kidutettujen kuntoutustyö alkaa. Diakonia 5/1993, 18-19.

Ellisaari, Jaakko (2000) Lähiön miehet saneerasivat oman kerrostalon. Socius 2/2000, 26-27.

Hautamäki, Jarkko (1981) Kehitysvammaisten ammatillinen ja sosiaalinen kuntoutus. Ketju 5/1981, 20-21, 24.

Havas, Päivi (1989) Sosiaalinen kuntoutus käsitteenä – Sosiaalisen kuntoutuksen käsite suhteessa kuntoutukseen ja WHO:n taudinseurausten luokitteluun. Tampereen yliopisto: Sosiaalipolitiikan laitos, pro gradu -tutkielma.

Helenius, H. (1988) Adaptation training as a part of social rehabilitation. Teoksessa Rehabilitation International Finnish Committee RIFI ry (toim.) Aspects of educational rehabilitation in Finland and GDR. Proceedings of BI-National Seminar on Educational Rehabilitation GDR-Finland. Helsinki, 31-33.

Helenius, Heidi (1988) Sosiaalinen integraatio. Luentokooste toimintaterapeutti Riitta Lahti. Toimintaterapeutti 3/1988, 4-5.

Hiltunen, Reino (1980) Kuntoutuslaitosasiakkaitten valintaperusteista. Kuntoutus 2/1980, 2-6.

Holopainen, Milla (2004) Kuntoutuja on osa sosiaalista yhteisöä. Sosiaalivakuutus 5/2004, 34-35.

Huoltaja-säätiö (1992) Sosiaaliturvan sanasto. Helsinki.

Huoltaja-säätiö (2002) Sosiaaliturvan sanasto. Helsinki.

Hurme, Marja-Liisa & Niemi, Jorma & Vihavainen, Juha (1990) Sosiaalisen kuntoutuksen kokeilu Kuntoutussäätiöllä. Sosiaalivakuutus 4/1990, 82-85.

Hämäläinen, Marja-Liisa (1984) Sosialisatio – Sopeutuminen – Sosiaalinen kuntoutus. Perheen aseman muuttuminen ja sosiaalityöntekijän rooli sosiaalistamistehtävässä. Lapset ja Yhteiskunta 6-7/1984, 391-393.

Jauhiainen, Tuula & Tuorila, Kirsti (2001) Sosiaalinen kuntoutus keskeistä huumehoidossa. Sosiaaliturva 13/2001, 12-14.

Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina (2004) Kuntoutuksen perusteet. Helsinki: WSOY.

Kallio, Veikko (1983) Kuntoutustoiminnan nykynäkymiä. Teoksessa Markku T. Hyypä & Veikko Kallio & Sirkka-Liisa Karppi & Kari Lahtela & Sirkka-Liisa Ruponen (toim.) Kuntoutuminen. Helsinki: Kirjayhtymä, 9-23.

Kananoja, Aulikki (toim.) (1975) Sosiaalisen kuntoutuksen seminaari 17-18.4.1973, Messilä, Lahti. Mänttä: ICSW:n Suomen neuvottelukunnan raporttisarja 8/1975.

Karjalainen, Pekka & Blomgren, Sanna (2004) Oikorata vai mutkatie? Sosiaalista kuntoutusta ja työelämäpolkuja nuorille. Helsinki: STAKES, FinSoc Arviointiraportteja 2/2004.

Karjalainen, Päivi (1990) Pitkään skitsofreniaa sairastaneiden sosiaalinen kuntoutus terapeuttisessa yhteisössä. Helsinki: Helsingin sairaanhoito-opisto, Julkaisusarja E, Nro 21/1990.

Kaskinen, Hannu (2002) Jalkautunut projekti etsii työelämäpolkuja. Tasa-arvo 2/2002, 8-10.

Keskinen, Eero & Apo, Matti (1982) Välivaiheen asuntolan merkitys psykiatrisen pitkäaikaipotilaan sosiaalisessa kuntoutuksessa. Kuntoutus 1/1982, 13-18.

Kettunen, Reetta & Kähäri-Wiik, Kaija & Vuori-Klemilä, Anne & Ihalainen, Jarmo (2002) Kuntoutumisen mahdollisuudet. Helsinki: WSOY.

Komiteanmietintö (1966) Kuntoutuskomitean mietintö A:8. Helsinki.

Kähäri-Wiik, Kaija & Niemi, Aira & Rantanen, Anneli (2000) Kuntoutuksella toimintakykyä. Helsinki: WSOY.

Kuusela, Kirsti & Kvick, Inkeri (2004) PYÖRRE-projekti 2002–2004. Sosiaalinen kuntoutus, toiminnallisuus ja ryhmämuotoinen aikuissosiaalityö. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto, selvityksiä 6/2004.

Kääriäinen, Juha & Koistinen, Pertti (2000) Esipuhe. Teoksessa Sanna Tyni Ohjaavalla koulutuksella elämänhallintaa ja kokonaisvaltaista kuntoutumista. Tapaustutkimus pitkäaikaistyöttömille suunnatusta projektista. Tampereen yliopisto: Sosiaalipolitiikan laitos, Tutkimuksia, Sarja, B Nro 19.

Laaksovirta, Sirkka (1985) Kuntoutuksen käsitteistö ja keskeiset periaatteet. CP-lehti 4/1985, 4-7.

Langenskiöld, F. & Pylkkänen, P. (1956) Kuntouttamisesta. Duodecim 4/1956, 219-226.

Lind, Jouko (1987) Sosiaalinen toimintakyky. Sosiaalivakuutus 1/1987, 8-11.

Matinvesi, Seppo (1982) Kuntouttavaksi toimenpiteeksi hyväksymisestä. Kuntoutus 1/1982, 21-23.

Matinvesi, Seppo (1983) Näkökohtia vammaisuuden luokittelusta ja kuntoutuksen käsitteestä. Kuntoutus 3/1983, 11-17.

Matinvesi, Seppo (1989) Uusi erityishuoltolaki keskusvirastojen yhdistämisen sijaan. Sosiaalinen aikakauskirja 5/1989, 44-47.

Niemi, Veikko (1962) Yleiskatsaus sosiaaliseen kuntouttamiseen. Teoksessa Leo Noro & Veikko Niemi & Henrik Rinne & Antti Tamminen (toim.) Kuntouttaminen. Terveysthuollon kolmas tehtävä. Helsinki: WSOY, 271-276.

Niemi, Veikko (1974) Johdanto. Teoksessa Veikko Niemi & Henrik Rinne & Antti Tamminen & Aulikki Kananoja & Kaarina Suonio (toim.) Kuntoutus. Helsinki: WSOY, 7-22.

Niemi, Veikko (1983a) Sosiaalinen toimintakyky ja sosiaalinen kuntoutus. Kuntoutus 3/1983, 1-2.

Niemi, Veikko (1986) Sosiaalinen kuntoutus – uusi painoalue. Kuuloviesti 9/1986, 8-9.

Noro, Leo & Niemi, Veikko (1962) Johdanto. Teoksessa Leo Noro & Veikko Niemi & Henrik Rinne & Antti Tamminen (toim.) Kuntouttaminen. Terveysthuollon kolmas tehtävä. Helsinki: WSOY, 3-18.

Peltomaa, Seija (2000) Vaikuttavaa toimintaa yhden oven takana. Sosiaaliturva 18/2000, 6-7.

Pihlmaa, Sinikka (1992) Lasten kuntoutusohjaus on valtava työkenttä. Kuuloviesti 3/1992, 4-5.

Pättikangas, Mervi & Korhonen, Kirsti (1996) Kokemuksia sopeutumisvalmennuksesta. Perustiedot ja välittömän seurannan tulokset sopeutumisvalmennuksen vaikuttavuustutkimuksesta. Helsinki: Kuntoutussäätiö, työselosteita 12/1996.

Pääkkö-Topi, Minna & Vuorenpää, Kari (2001) Mahdollisuus-projekti. Ennaltaehkäisevää sosiaalista kuntoutusta työvälineenä työn tekeminen. Tampere: Kehitysvammaisten tukiliitto ry.

Ranta-Knuutila, Jaakko J. (1967) Sotavammaisten huolto Suomessa. Porvoo: WSOY.

Rehabilitation International Finnish National Committee (1982) Sosiaalinen kuntoutus. Kevätkautena 1982 pidettyjen neuvottelukokousten aineisto.

RI Social Commission (1983) Definition of Social Rehabilitation. Teoksessa Pekka Rissanen (ed.) Social Functioning Ability. Report of the International Seminar on Social Rehabilitation held at the University of Tampere, June 6-9, 1983. Tampereen yliopisto: Sosiaalipolitiikan laitos, Working papers no 5. 1983, 227-228.

Rissanen, Pekka (1983) Johdanto. Teoksessa Pekka Rissanen (ed.) Social Functioning Ability. Report of the International Seminar on Social Rehabilitation held at the University of Tampere, June 6-9, 1983. Tampereen yliopisto: sosiaalipolitiikan laitos, Working Papers no 5. 1983, 1-19.

Romppainen, Päivi (2004) Hevosen mentävä aukko. Lapsen Maailma 1/2004, 10-13.

Rostila, Ilmari (2001) Sosiaalisen kuntoutuksen mekanismit. Monet-projektin realistinen arviointi. Helsinki: STAKES, FinSoc Arviointiraportteja 3/2001.

Ruisniemi, Arja (2003) Sosiaalinen kuntoutus päihdetyössä kannattaa. Tiimi 2/2003. Saatavilla www-muodossa: <http://www.a-klinikka.fi/tiimi/arkisto/2003/203/soskunt.html> [viitattu 6.11.2006].

Ruuska, Tauno (1962) Kuntouttamisen rahoituslähteet. Teoksessa Leo Noro & Veikko Niemi & Henrik Rinne & Antti Tamminen (toim.) Kuntouttaminen. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen kolmas tehtävä. Helsinki: WSOY, 329-334.

Rytsölä, Elina (1986) Mistä apu huonokuuloisuuteen? Kuuloviesti 11/1986, 14-16.

Räihä, Jarmo (1982) Sosiaalinen kuntoutus käsitteenä ja käytäntönä. Tampereen yliopisto: sosiaalipolitiikan laitos, Pro gradu -tutkielma.

Saarinen, Anja (2005) Yhteisöllisyyttä sosiaalisen kuntoutuksen keinoin. Teoksessa Juhani Laurinkari & Anja Saarinen (toim.) Sanomaton sanoiksi – näkökulmia puhevammaisten tulkkipalveluun. Helsinki: STAKES, 85-92.

Savukoski, Marjo & Kauramäki, Pirjo (2004) Nuoren sosiaalinen tukeminen omalle ammatilliselle uralle. Teoksessa Vappu Karjalainen & Ipo Vilkkumaa (toim.) Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Helsinki: STAKES, 123-135.

Sosiaalihalitus (1986) Sopeutumisvalmennuksen kehittäminen. Sopeutumisvalmennuksen kehittämistyöryhmän muistio. Helsinki: Sosiaalihalituksen julkaisu 15/1986.

Suoninen, Lea (2001) Lastussa nuori opettelee selviytymään arjessa ja työssä. Sosiaaliturva 4/2001, 4-6.

Takala, Ismo (1987) Kuntoutuksen vaihtoehdot. Sosiaalivakuutus 7/1987, 254-256.

Takkunen, Ulla-Maija (1984) Mitä on sosiaalinen kuntoutus. CP-lehti 4/1984, 4-6.

Vakkilainen, Mirja (1986) Rakel Hiltunen ja Aulikki Kananoja sosiaalisesta kuntoutuksesta: Ei säännöksiin, vaan sisällöllä. Kuuloviesti 11/1986, 10-13.

Valtee, Pasi (1977) Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen määrittelyä. Sosiaalisen kuntoutuksen käsite erään viitekehäksen valossa. Tampereen yliopisto: Sosiaalipolitiikan, sosiaalihuollon linja pro gradu -tutkielma.

Vilkkumaa, Ipo (2004) Kolme tapaa nähdä sosiaalinen kuntoutuksessa. Teoksessa Vappu Karjalainen & Ipo Vilkkumaa (toim.) Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Helsinki: STAKES, 27-38.

Väisänen, Raija (1989) Sosiaalinen kuntoutus – itsenäinen ulottuvuus vai osa lääkinnällistä kuntoutusta. Kuopion yliopisto: Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön koulutusohjelma, sosiaalityön suuntautumisvaihtoehto, opinnäytetutkielma.

Väisänen, Raija (2004) Sosiaalityöntekijän rooli työttömän kuntoutuksessa. Sosiaaliturva 19/2004, 10-11.

Ylinen, Anja (1972) Sosiaalinen kuntoutus kehitysvammaisten huollon keskuslaitoksissa. Tampereen yliopisto: Opinnäyte, erikoistyö.